

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τον 19^ο
αιώνα.**

**Άννα Μανιδάκη
Κοινωνική Λειτουργός**

**Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Τρομπούκης
Επίκουρος Καθηγητής,
Ιστορίας Ιατρικής,
Πανεπιστημίου Κρήτης**

Ηράκλειο, Μάρτιος 2012

Ευχαριστίες

Το ευχαριστώ δεν αρκεί για να εκφράσω την εκτίμηση και την ευγνωμοσύνη μου στο πρόσωπο του επιβλέποντα της παρούσης εργασίας, Επίκουρο Καθηγητή Κωνσταντίνο Τρομπούκη, τόσο για την επιλογή του θέματος, όσο και για την δυνατότητα πρόσβασης στο σπάνιο Ιστορικό Αρχείο του Εργαστηρίου Ιστορίας Ιατρικής, το οποίο συνέλεξε έπειτα από πολυετή προσπάθεια. Η συμβολή του στην ολοκλήρωση της εργασίας υπήρξε ουσιαστική, καθώς καθ' όλη τη διάρκεια σύνταξής της το ενδιαφέρον του ήταν αμείωτο, η υποστήριξη συνεχής και οι συμβουλές του πολύτιμες.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Διευθυντή σπουδών Κο Αναστάσιο Φιλαλήθη και όλους τους διδάσκοντες του μεταπτυχιακού προγράμματος Δημόσια Υγεία/Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας του Τομέα Κοινωνικής Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Κρήτης για τις πολύτιμες γνώσεις που μας μετέδωσαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος σπουδών, καθώς και την Κα Κική Τασσέλη για την βοήθεια και την υπομονή της.

Παράλληλα, εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον Κο Χρήστο Λιονή, την Κα Μαρία Βασιλάκη και την Κα Μαρία Παπαδακάκη για τις πολύτιμες συμβουλές τους και την στήριξη που μου παρείχαν κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ που δεν είναι αρκετό στην μητέρα και τα αδέρφια μου που πάντοτε είναι δίπλα μου στηρίζοντας τις προσπάθειές μου.

Η παρούσα εργασία αφιερώνεται σε έναν άνθρωπο που η πορεία της ζωής του αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση. Έναν άνθρωπο που με το ήθος, την παιδεία και την ανιδιοτελή αγάπη προς τον συνάνθρωπό του άφησε πίσω του μια κληρονομιά ανεκτίμητης αξίας, και παρόλο που δεν βρίσκεται πια ανάμεσά μας, η παρουσία του είναι έντονη στην καθημερινότητά μου και οι συμβουλές του αποτελούν έναν «χρυσό οδηγό» για να πορεύομαι στη ζωή.

Στον πατέρα μου ...

Περίληψη Μεταπτυχιακής Εργασίας

Τίτλος εργασίας: **Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τον 19^ο αιώνα.**

Της: Άννας Μανιδάκη
Υπό την επίβλεψη του: Κωνσταντίνου Τρομπούκη

Ημερομηνία: Μάρτιος, 2012

Λέξεις κλειδιά: Εγκατάλειψη βρεφών, Εγκατάλειψη παιδιών, Έκθετα βρέφη, Βρεφοκομείο, Ιστορία της Ιατρικής, 19^{ος} αιώνας

Η παρούσα εργασία εξετάζει την περίθαλψη των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τον 19^ο αιώνα.

Η εγκατάλειψη βρεφών αποτελεί ένα φαινόμενο που συναντάται στην παγκόσμια ιστορία ανά τους αιώνες. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε μια πρακτική ευρύτατα διαδεδομένη σε Ευρώπη, Ρωσία και Αμερική. Σε όλες τις κοινωνίες έγιναν προσπάθειες για την αντιμετώπιση του σημαντικού αυτού ζητήματος, άλλοτε επιτυχώς, άλλοτε ανεπιτυχώς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπό μελέτη χρονική περίοδος, καθώς ο 19^{ος} αιώνας για τον ελλαδικό χώρο χαρακτηρίστηκε από πληθώρα μεταβολών και εξελίξεων σε πολιτικό επίπεδο, και προβλήματα σε επίπεδο κοινωνικό, οικονομικό και δημόσιας υγείας με εμφανή την απουσία οργανωμένου υγειονομικού συστήματος.

Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο διακρίνεται σε δύο συστήματα: το σύστημα ανοιχτής περίθαλψης ή το λεγόμενο οικογενειακό με την ανάθεση των βρεφών σε τροφούς, και το σύστημα κλειστής περίθαλψης με την ίδρυση Βρεφοκομείων ή άλλων ευαγών Ιδρυμάτων. Υπήρξαν και περιπτώσεις που εφαρμόστηκε το μικτό σύστημα περίθαλψης.

Παράλληλα παρουσιάζονται τα αντίστοιχα στοιχεία για Ευρώπη, Ρωσία και Αμερική, προκειμένου να αποδοθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα του μείζονος αυτού κοινωνικού προβλήματος.

Abstract

Title: **The care of abandoned babies in wider Greek world in 19th century.**

By: Anna Manidaki

Supervisors: Constantinos Trompoukis

Date: March, 2012

Key words: Infant abandonment, Child abandonment, Foundlings, Foundling Hospital, History of Medicine, 19th century

In the present study, we examine the care of abandoned infants in the wider Greek world in the 19th century.

Infant abandonment is a phenomenon that has occurred in global history over the centuries. Particularly, during the 19th century there was a widespread practice in Europe, Russia and America. In every society there have been attempts to address this important issue, sometimes successfully, but some other times unsuccessfully.

Of particular interest is the 19th century for the Greek world, as it was marked by many changes and developments in political level, and problems not only social and financial but also in terms of public health with an apparent lack of organized health system.

The care of abandoned infants in the wider Greek world is divided into two systems: the open-care system or family-system, by assigning the infant to a wetnurse, and the institutional care system by establishing Foundlings Homes and other charitable Institutions. There were cases that a combination of the two systems of care was applied.

The corresponding facts are simultaneously presented for Europe, Russia and America, in order to give a complete picture of this major social problem.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Ευχαριστίες</i> ...	4
<i>Περίληψη μεταπτυχιακής εργασίας</i> ...	5
<i>Αγγλική περίληψη (Abstract)</i> ...	6
<i>Πίνακας περιεχομένων</i> ...	7
<i>Κατάλογος συντομογραφιών</i> ...	9
<u>1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	10
1.1 <i>Καινοτομία μελέτης</i> ...	10
1.2 <i>Τύπος μελέτης</i> ...	10
1.3 <i>Σκοπός</i>	10
1.4 <i>Στόχοι</i>	10
1.5 <i>Μεθοδολογία</i>	11
1.6 <i>Δομή της μεταπτυχιακής διατριβής</i> ...	12
<u>2. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΒΡΕΦΩΝ</u>	13
2.1 <i>Γενικά</i> ..	13
2.2 <i>Ιστορική αναδρομή</i> ...	15
2.3 <i>Τα αίτια της εγκατάλειψης βρεφών</i> ...	20
2.4 <i>Μέτρα αντιμετώπισης</i> ...	22
2.5 <i>Η βρεφοδόχος</i>	23
2.6 <i>Η βρεφική και παιδική θνησιμότητα τον 19^ο αιώνα</i> ...	25
<u>3. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ</u>	27
3.1 <i>Γενικά</i> ...	27
3.1.1 <i>Πολιτικό πλαίσιο</i>	28
3.1.2 <i>Δημογραφικά δεδομένα</i> ...	29
3.1.3 <i>Υγειονομική εικόνα</i> ...	29
3.1.4 <i>Ο ρόλος της ιδιωτικής φιλανθρωπίας</i> ...	29
3.2 <i>Η εικόνα της Αθήνας τον 19^ο αιώνα</i> ...	30

3.3 Κωνσταντινούπολη... .. .	31
3.3.1 Γενικά.	31
3.3.2 Δημογραφικά στοιχεία	32
3.3.3 Πολιτικό πλαίσιο	33
3.3.4 Οικονομική κατάσταση	34
3.3.5 Κοινωνική οργάνωση και φιλανθρωπία	34
<u>4. ΑΘΗΝΑ</u>	31
4.1 Η περίθαλψη των εκθέτων πριν την ίδρυση του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών... .. .	31
4.2 Η ίδρυση του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών	31
4.3 Κτιριακή υλοδομή	32
4.4 Η Παιδιατρική Κλινική	33
4.5 Διοίκηση	33
4.6 Προσωπικό	34
4.7 Οικονομική κατάσταση	35
4.8 Υποδοχή	36
4.9 Περίθαλψη	38
4.10 Θνησιμότητα	39
4.11 Αιτίες θνησιμότητας	39
4.12 Υιοθεσίες	40
4.13 Τροφοί	41
<u>5. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ</u>	52
5.1 Γενικά	52
5.1.1 Η περίθαλψη των εκθέτων έως το 1864	52
5.1.2 Η Αδελφότητα των Κυριών του Πέραν (1864-1874)	53
5.1.3 Επιστροφή στην αρχική αθλιότητα (1874-1889)	54
5.1.4 Νέα περίοδος συστηματικής περίθαλψης (1889-1903)... .. .	55
5.1.4.1 Τροφοί	58
5.2 Απουσία ειδικού Ιδρύματος εκθέτων	59
5.3 Χρηματοδότηση των δαπανών των εκθέτων... .. .	59
5.4 Υποδοχή	61

5.5 Θνησιμότητα	63
5.6 Αιτίες θνησιμότητας	64
5.7 Υιοθεσίες	65
<u>6. ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ</u>	66
6.1 Γενικά	66
6.2 Πειραιάς... ..	66
6.3 Θεσσαλονίκη	66
6.4 Πάτρα	67
6.5 Χίος	67
6.5.1 Υποδοχή	67
6.5.2 Διοίκηση Νοσοκομείου	68
6.5.3 Οικονομική κατάσταση	69
6.6 Σύρος	69
6.6.1 Τροφοί	71
6.6.2 Περιθαλψη	72
6.6.3 Θνησιμότητα	72
6.6.4 Αιτίες θνησιμότητας	73
6.6.5 Πορεία των εκθέτων	73
6.7 Κέρκυρα	73
6.7.1 Εκθετοκομείο	74
6.7.1.1 Προσωπικό	74
6.7.1.2 Υποδοχή.....	74
6.7.1.3 Θνησιμότητα	75
6.7.1.4 Υιοθεσίες	75
6.7.2 Ειδικό Ίδρυμα για τα έκθετα	76
6.7.2.1 Προσωπικό	76
6.7.2.2 Οικονομική κατάσταση	76
6.7.2.3 Υποδοχή	77
6.7.2.4 Υιοθεσίες	78
6.8 Κεφαλονιά	78
6.8.1 Το Ορφανοτροφείο στο Μοναστήρι του Αγίου Νικολάου	80
6.9 Ζάκυνθος.	80

6.9.1 Υποδοχή	80
6.10 Μουτιλήνη.....	81
6.10.1 Περίθαλψη.....	81
6.10.2 Οικονομικοί πόροι ...	82
6.11 Λευκάδα ...	82
6.12 Ιθάκη	82
6.13 Κόθηρα. ...	82
6.14 Παξοί	83
<u>7. ΤΑ ΕΚΘΕΤΑ ΒΡΕΦΗ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ</u>	84
7.1 Γενικά ...	84
7.2 Παράνομες γεννήσεις ...	88
7.3 Σύστημα περίθαλψης ...	89
7.4 Θνησιμότητα	92
8. <u>ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	94
Βιβλιογραφία ...	104
Παράρτημα ...	116

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

γρ.	Γρόσια
Δ.Β.Α.	Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών
Δ.Ε.Μ.Συμβούλιο	Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο
Δρχ.	Δραχμές
Ε.Φ.Κ.	Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα
Λ.Τ.	Λίρες Τουρκίας
Λ.Ο.	Λίρες Οθωμανικές

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Η πρακτική της εγκατάλειψης βρεφών και η περίθαλψή τους κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε το αντικείμενο πολυάριθμων μελετών σε διεθνές επίπεδο. Αρκετές και αξιόλογες είναι οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί και για τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο (Κωνσταντινούπολη, Αθήνα, Ιόνια νησιά, Σύρος, Χίος, κ.λ.π.).

Η καινοτομία της παρούσας μελέτης έγκειται στο ότι είναι η πρώτη φορά που επιχειρείται η παρουσίαση του φαινομένου της περιθάλψης των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο παραθέτοντας παράλληλα στοιχεία και για το εξωτερικό, προκειμένου να δοθεί στον αναγνώστη μια ολοκληρωμένη εικόνα του μείζονος αυτού κοινωνικού ζητήματος.

1.2 ΤΥΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα μελέτη είναι ιστορική έρευνα.

1.3 ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της ιστορικής έρευνας είναι η περιγραφή και ανάλυση του τρόπου περίθαλψης των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τον 19^ο αιώνα.

1.4 ΣΤΟΧΟΙ

Οι στόχοι που θέτει η έρευνα με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της είναι αφενός, η συσχέτιση του φαινομένου της έκθεσης βρεφών με τις γενικότερες ιστορικές συνθήκες της υπό μελέτη περιόδου (19^{ος} αιώνας), και αφετέρου η περιγραφή της έκτασης του φαινομένου της εγκατάλειψης βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, αλλά και το εξωτερικό την ίδια χρονική περίοδο.

1.5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν ανέκδοτες και αρχειακές πηγές του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Δεοντολογίας και ακολουθήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής αναζήτησης. Έγινε ο προσδιορισμός για τις λέξεις κλειδιά στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα. Χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθοι όροι ξεχωριστά ή με συζευκτική σχέση μεταξύ τους:

Στην Ελληνική γλώσσα: Εγκατάλειψη βρεφών, Εγκατάλειψη παιδιών, Έκθετα βρέφη, Ιστορία της Ιατρικής, 19^{ος} αιώνας, Βρεφοκομείο

Στην Αγγλική γλώσσα: Neonatal abandonment, Child abandonment, Foundlings, History of Medicine, 19th century, Foundling Hospital

Πραγματοποιήθηκε αναζήτηση σε ελληνικές αλλά και διεθνείς βάσεις δεδομένων. Οι βάσεις δεδομένων είναι οι ακόλουθες:

- Εθνική Ιατρική βιβλιοθήκη Ηνωμένων Πολιτειών (National Library of Medicine) <http://www.nlm.nih.gov>
- Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Σωρανόσ <http://soranos.lib.uoc.gr>
- Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής <http://www.parliament.gr>
- Βιβλιογραφική βάση επιστημονικών περιοδικών <http://www.scopus.com>
- Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο <http://www.elia.org.gr>
- Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών <http://anemi.lib.uoc.gr>
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης <http://www.ekt.gr>

Εν συνεχεία έγινε αξιολόγηση, ανάλυση και κριτική αποτίμηση των δεδομένων που προήλθαν από ερευνητικά άρθρα, μελέτες και βιβλία.

1.6 ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας πραγματοποιείται ιστορική αναδρομή για το φαινόμενο της έκθεσης βρεφών, γίνεται αναφορά στις αιτίες, στα μέτρα αντιμετώπισης που κατά καιρούς εφαρμόστηκαν, στη βρεφοδόχο και την βρεφική και παιδική θνησιμότητα τον 19^ο αιώνα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθενται συνοπτικά στοιχεία για τα τοπογραφικά, δημογραφικά χαρακτηριστικά και το πολιτικό, οικονομικό και ιστορικό πλαίσιο της υπό μελέτη περιόδου (19^{ος} αιώνας).

Στο τρίτο, τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά ο τρόπος περίθαλψης των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο (Αθήνα, Κωνσταντινούπολη και υπόλοιπη Ελλάδα) τον 19^ο αιώνα, τα ποσοστά και τα αίτια θνησιμότητας, καθώς και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν στα συστήματα που υιοθετήθηκαν.

Το έκτο κεφάλαιο εξετάζει τα αντίστοιχα δεδομένα για το εξωτερικό (Ευρώπη, Ρωσία, Αμερική) κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο.

2. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΒΡΕΦΩΝ

2.1 ΓΕΝΙΚΑ

Το φαινόμενο της έκθεσης βρεφών είναι ένα πολύ σημαντικό ζήτημα με ποικίλες προεκτάσεις που θα πρέπει να προσεγγιστεί με ευαισθησία. Παιδικές ψυχές που χωρίς να ερωτηθούν ήρθαν στον κόσμο και εγκαταλείφθηκαν στο έλεος του Θεού. Από τη γέννησή τους κι όλας στερήθηκαν την προστασία που παρέχεται σε κάθε παιδί από τους γονείς του, την μητρική αγκαλιά και φροντίδα. Αρκετά από αυτά έχασαν τη μάχη με τη ζωή τις πρώτες ώρες της γέννησής τους, άλλα απεβίωσαν λόγω κακών συνθηκών διαβίωσης λίγους μήνες μετά, και άλλα κατάφεραν να επιβιώσουν στιγματισμένα με προδιαγεγραμμένη πορεία ζωής.

Παιδιά χωρίς γονείς, οικογένεια, συγγενείς ή περιουσία και κάποιες φορές, μη γνωρίζοντας καν ποιο είναι το πραγματικό τους όνομα. Στα παιδιά αυτά υπάρχει ένα μεγάλο κενό που τα έχει σημαδέψει. Για κάποια από αυτά η λαχτάρα τους να βρουν τους βιολογικούς τους γονείς αποτέλεσε σκοπό ζωής. Στο Αττικό Ημερολόγιο του 1873 είναι χαρακτηριστική η περιγραφή που γίνεται για τα έκθετα: «των ατυχών εκείνων του έρωτος θυμάτων, άτινα γεννώνται και θνήσκουσιν άνευ της αγκάλης και του φιλήματος της μητρός και έρχονται εις τον κόσμο φέροντα αντί πατρικού ονόματος ανεξάλειπτον στίγμα¹». Για εκατοντάδες χρόνια στην Ευρώπη αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο επικρατούσε η άποψη ότι τα έκθετα ήταν προϊόντα ακολασίας και διαφθοράς. Ευρύτατα διαδεδομένη ήταν, επίσης, η αντίληψη ότι πολλές από τις μητέρες των έκθετων βρεφών ανήκουν στην τάξη των υπηρετριών, και ότι αυτά αποτελούν τον καρπό της παράνομης σχέσης τους².

¹ Ειρηναίος, Ασώπιος, «Πολιτογραφικά», Αττικόν Ημερολόγιον του 1873, Αθήνα 1872, σ. 438

² Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ.Βήτα, 2006, σ. 66

Η εγκατάλειψη νεογέννητων βρεφών συμβαίνει σε όλα τα μέρη του κόσμου και συχνά, δυστυχώς, η κατάληξη είναι ο θάνατος³.

Η εγκατάλειψη των παιδιών αυτών από τους γονείς τους γίνεται στις βρεφοδόχους των Βρεφοκομείων στα μέρη όπου λειτουργούν, καθώς και σε δημόσια μέρη ή στα σκαλιά εκκλησιών.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Γεώργιος Μακκάς⁴ «έκθετα θεωρούνται τα παιδιά τα οποία εγκαταλείπονται συνήθως λίγες ώρες ή λίγες ημέρες μετά την γέννησή τους στις βρεφοδόχους Βρεφοκομείων ή σε κάποιο δημόσιο μέρος με την ελπίδα πως θα βρεθεί κάποιος φιλάνθρωπος να τα παραλάβει, από γονείς οι οποίοι παραμένουν άγνωστοι επειδή δεν τα θέλουν ή δεν μπορούν να τα κρατήσουν. Αποτελούν την κύρια κατηγορία παιδιών τα οποία νωρίτερα από τα υπόλοιπα παιδιά στερούνται την προστασία από τους φυσικούς προστάτες τους και χρήζουν ανάγκη ξένης προστασίας».

Ένας άλλος ορισμός που δίνεται για τα έκθετα είναι ότι: αποτελούν τα νεογέννητα βρέφη που δεν είναι ιατρικά ξεκάθαρο ότι θα πάρουν εξιτήριο, και τα οποία είναι απίθανο να βγουν από το νοσοκομείο υπό την επιμέλεια των βιολογικών τους γονέων⁵.

Διακρίνονται τρεις κατηγορίες έκθετων βρεφών⁶:

- i. τα βρέφη τα οποία είναι γεννημένα από μη νόμιμες εκθέσεις.
- ii. τα βρέφη τα οποία είναι γεννημένα από νόμιμες εκθέσεις και εγκαταλείπονται από τις μητέρες τους, προκειμένου να γίνουν παραμάνες σε πλούσια σπίτια λόγω προπαγάνδας από πρόσωπα τα οποία έχουν οικονομικό συμφέρον.
- iii. τα βρέφη εκείνα των οποίων οι έγγαμες μητέρες τα απέκτησαν από αθέμιτες σχέσεις κατά την διάρκεια φυλακίσεως ή αποδημίας του συζύγου τους.

³ Gheorghe, A., Banner, J., Hansen, S. H., Stolborg, U., & Lynnerup, N. (2011), Abandonment of newborn infants: A danish forensic medical survey 1997-2008, *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 7(4), p. 317-321

⁴ Μακκάς Γεώργιος, «Η προστασία του παιδιού», Ανατύπωση απ' την Παιδολογία, Εν Αθήναις Τύποις Π.Δ. Σακελλάριου, 1921, σ. 41-42

⁵ Διαθέσιμο στο http://aia.berkeley.edu/media/pdf/abandoned_infant_fact_sheet_2005.pdf

⁶ Μακκάς, Γεώργιος, όπ. π., σ. 42-43

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το φαινόμενο της έκθεσης βρεφών μας παραπέμπει στο βάθος του χρόνου και καταμαρτυρά πως η εγκατάλειψη βρεφών ήταν ένα αρχαιότατο έθιμο το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται έως σήμερα.

Στην ελληνική μυθολογία αναφέρονται πολλά παραδείγματα έκθετων βρεφών. Ο Δίας, ο Απόλλωνας και ο Διόνυσος ήταν ένα είδος έκθετων βρεφών. Ο Αμφίων και ο Ίων, ο γενάρχης των Ιώνων ήταν έκθετα βρέφη τα οποία συνέλεξαν ιέρειες. Παρομοίως και ο Οιδίπους, ο οποίος εγκαταλείφθηκε από τους γονείς του για να μην επαληθευτούν οι χρησμοί της Πυθίας⁷. Όταν η Ήρα γέννησε τον Ήφαιστο και είδε την αδύναμη σωματική του διάπλαση τον πέταξε στον Όλυμπο για να τον κρύψει⁸. Ο Κρόνος είχε εκθρονίσει τον πατέρα του, Ουρανό, κόβοντάς του τα γεννητικά όργανα και φοβούμενος μήπως τα παιδιά του κάνουν το ίδιο σε εκείνον τα κατάπινε⁹.

Το πρώτο Βρεφοκομείο που αναφέρεται στην ιστορία είναι το Γυμνάσιο του Κυνοσάργους, το οποίο δεχόταν εγκαταλελειμμένα ή νόθα παιδιά. Σύμφωνα με ιστορικές πηγές η γεωγραφική του θέση πιθανολογείται μεταξύ δυο τοποθεσιών: της τοποθεσίας που υπάρχει και σήμερα η συνοικία του Κυνοσάργους¹⁰ ή κοντά στο ιερό του Ηρακλή¹¹.

Στην αρχαία ελληνική κοινωνία, η έκθεση βρεφών ήταν μια συνήθεια ευρύτατα διαδεδομένη που κατέληξε να γίνει θεσμός για την κάθε πόλη. Η παιδοκομία στους αρχαίους ξεκινούσε με το έθιμο της έκθεσης των νεογέννητων βρεφών¹². Η έκθεση ή απόθεση των βρεφών ήταν μια πράξη επιτρεπτή τόσο από την νομοθεσία όσο και από τα ήθη της εποχής¹³. Υπήρχε νόμος που διέτασσε την θανάτωση «των πεπρωμένων και τεράτων» και η

⁷ Διαθέσιμο στο <http://www.apologitis.com/gr>

⁸ Μωϋσειδης Μ., Ευγονική και παιδοκομία παρά τοις αρχαίοις Έλλησιν, Αθήνα 1925, σ. 27

⁹ Φιλίσκος, Διός Γοναί, Fragment 215

¹⁰ Πλάτωνας, *Symposium*, Stephanus, Section a, Line 1

¹¹ Παυσανίας, Ελλάδος Περιήγησις, Αττικά

¹² Μωϋσειδης, Μ., ό.π., σ. 26

¹³ Συρόπουλος, ΣΔ., Παιδί και βία στην Ελληνική Μυθολογία, *Corpus* 2003, 48: 60-71 3 και Scott E. Έκθεση βρεφών. *British Archaeological Reports International Series Oxford*, The Basingstoke Press, 1999, 830:71

εφαρμογή του τηρούνταν με αυστηρότητα ακόμη και στις περιπτώσεις που το βρέφος ήταν το πρωτότοκο παιδί¹⁴. Ο πατέρας είχε το δικαίωμα να αποφασίσει αν θα εκθέσει ή θα κρατήσει το παιδί του¹⁵. Η συνήθεια αυτή είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις κυρίως στην πόλη των Αθηνών. Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης ήταν υπέρ της πρακτικής της έκθεσης, ιδιαίτερα για τις περιπτώσεις δύσμορφων παιδιών¹⁶. Ο Πλάτωνας παρότρυνε τον περιορισμό των γεννήσεων, ειδικά για τα ζευγάρια που υπερέβαιναν ο άντρας τα 55 έτη και η γυναίκα τα 40 έτη, και την έκθεση «δια τα τέκνα των φαύλων, τα ψευδή και ανεμιαία»¹⁷. Ο Αριστοτέλης ζητούσε με νόμο τον καθορισμό του αριθμού των παιδιών και την έκθεση των «πεπηρωμένων» και προτιμούσε την έκτρωση από την έκθεση, πρακτική που δεν ήταν σύμφωνη με τα ήθη και τα έθιμα της εποχής¹⁸. Υπέρ της έκθεσης ήταν και οι φιλόσοφοι Αρίστιππος¹⁹ και Δημόκριτος²⁰, οι οποίοι θεωρούσαν ότι αποτελούσε, αφενός μέτρο διατήρησης της κοινωνικής ισορροπίας και, αφετέρου αποτελεσματικό μέσο κατά «των άνομων ή οχληρών γεννήσεων»²¹.

Η έκθεση βρεφών εφαρμοζόταν και στους Δελφούς²², τη Λέσβο²³, την Σικυονία²⁴, την Μακεδονία²⁵, τη Βιθυνία²⁶, και την Αχαΐα²⁷.

Για τη Σπάρτη είναι γνωστό ότι έριχναν στον Καιάδα τα βρέφη με ελαττωματική σωματική διάπλαση. Το δικαίωμα της έκθεσης βρεφών στη Σπάρτη ήταν σύμφωνο με τα έθιμα της εποχής και η οικογενειακή ζωή παραχωρούσε τη θέση της στο συμφέρον της πόλης²⁸. Ο νόμος του Λυκούργου

¹⁴ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 26

¹⁵ Πλάτωνας, Θεαίτητος, 161 α

¹⁶ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 28

¹⁷ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 28

¹⁸ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 28

¹⁹ Στοβαίος, Ανθολογ. Κεφ. 13

²⁰ Στοβαίος, Ανθολογ. Κεφ. 13

²¹ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 29

²² Ευριπίδης, Ίων 505-506

²³ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 27

²⁴ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 27

²⁵ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 27

²⁶ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 27

²⁷ Μωϋσειδης Μ., ό.π., σ. 27

²⁸ Πλούταρχος, Λυκούργος, 16

για την έκθεση και τη θανάτωση βρεφών με ελαττωματική διάπλαση εφαρμοζόταν με τη μεγαλύτερη αυστηρότητα, σύμφωνα με τον Πλούταρχο²⁹.

Στην αρχαία Ρώμη ο νόμος επέτρεπε στον πατέρα εφόσον αποφάσιζε να μην κρατήσει το νεογέννητο να το εγκαταλείψει, να το πουλήσει ή ακόμη και να το σκοτώσει. Μάλιστα, τους τρεις πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού το 20-40% του συνόλου των γεννήσεων ήταν παιδιά που εγκαταλείπονταν³⁰.

Αναφορές για Βρεφοτροφεία γίνονται και στο Βυζάντιο. Ο μεγάλος αριθμός έκθετων και νόθων βρεφών κατά τους βυζαντινούς χρόνους ανάγκασε την εκκλησία να ιδρύσει Βρεφοκομεία για τη συγκέντρωση, την προστασία και ανατροφή τους. Ο νόμος προέβλεπε αυστηρές ποινές σε εκείνους που υιοθετούσαν έκθετα για να τα χρησιμοποιήσουν αργότερα ως δούλους³¹.

Στους νόμους του Ιουστινιανού το 529 αναφέρονται τα Βρεφοτροφεία. Κατά τους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού στις ελληνικές χριστιανικές χώρες τα έκθετα κηρύσσονταν ελεύθεροι πολίτες τύχαιναν ίδιας περιθαλψής με τα άπορα και τα ορφανά βρέφη³².

Ιδρύματα που ήταν αφιερωμένα αποκλειστικά στην φροντίδα των έκθετων βρεφών εμφανίζονται και στην Ιταλία, με το πρώτο να χρονολογείται πιθανά στο Μιλάνο το 787³³.

Τον 12^ο αιώνα η ανησυχία που προκάλεσε ο αριθμός των συνήθως νόθων νεογέννητων που πιάνονταν στα δίχτυα των ψαράδων στον Τίβερη ήταν η αφορμή που ο Πάπας Ιννοκέντιος III παρότρυνε τις γυναίκες να

²⁹ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 2^{ης} & 3^{ης} Ημερίδας Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα. χ.χ., Επιμέλεια: Δρ Δημήτριος Καραμπερόπουλος. σ. 23

³⁰ Panter-Brick Catherine and Smith Malcolm T., «*Abandoned Children*», Cambridge University Press, 2000, p. 41

³¹ Ρόζος Βασίλειος, Παπαβασιλείου Ιω., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής, Τόμ. Πρώτος. Από τη λίθινη εποχή ως την αναγέννηση. Δευτέρα έκδοση. Αθήνα - Ιωάννινα 1985, σ. 244 και Σόλωνος Βέρα: Η προστασία του παιδιού από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, «*Αρχαία Υγιεινή*», έτος 1956, σ. 91. και Γρηγόριος Θεολόγος, Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως: P.G., Tomus 35, στήλη 864 και 996, Tomus 38, στήλη 45 και Βησσαρίωνος Καρδινάλεως: P.G., Tomus 161, στήλη 1134 A

³² Λιμαράκης Λεωνίδας, Έκθεσις της επιτροπής της απαρτιζομένης υπό των κυρίων Ξ. Ζωγράφου, Ι. Παπαδούκα, Π. Στεφάνοβικ, Σ. Ζαβιτζιάνου και Λ. Γ. Λιμαράκη περί των εκθέτων ορφανών της εν Πέραν Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος, Κωνσταντινούπολη, 1888, σ. 5

³³ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, p. 14

αφήνουν τα μωρά που αδυνατούσαν να μεγαλώσουν στα σκαλιά των εκκλησιών ώστε να προλάβουν έστω να βαπτιστούν πριν πεθάνουν³⁴. Επίσης, με εντολή του λειτούργησε το 1198 στη Ρώμη η πρώτη βρεφοδόχος που ονομαζόταν «τροχός εκθέτων» και ήταν ένας περιστρεφόμενος, ξύλινος κύλινδρος, ο οποίος εντοιχιζόταν συνήθως σε μοναστήρια³⁵.

Τα Ιδρύματα για έκθετα βρέφη εξαπλώθηκαν ευρέως στην Ιταλία, τη Γαλλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία και σε άλλες χώρες της Ευρώπης τον 14^ο και 15^ο αιώνα³⁶. Το 1421 ιδρύθηκε Βρεφοκομείο στη Φλωρεντία, το 1567 στη Μαδρίτη, το 1640 στο Παρίσι, το 1770 στην Πετρούπολη και το 1783 στη Βιέννη³⁷.

Μέχρι και τον 18^ο αιώνα η πρακτική της έκθεσης βρεφών είχε εξαπλωθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη και είχε γίνει μαζικό φαινόμενο σε πόλεις όπως το Λονδίνο και το Παρίσι³⁸. Σύμφωνα με ιστορικές πηγές 1 στα 4 βρέφη εγκαταλείπονταν εκείνη την εποχή στην Ιταλία, στη Γαλλία και στην Ισπανία³⁹. Στο Λονδίνο σύμφωνα με την μαρτυρία του Thomas Coram, ενός πολύ ευκατάστατου και άτεκνου άντρα, «καθώς περπατάς τις πρώτες πρωινές ώρες στο Λονδίνο βλέπεις μικρά παιδιά εκτεθειμένα, κάποιες φορές ζωντανά, κάποιες φορές νεκρά, και άλλες φορές να ξεψυχούν». Σοκαρισμένος από αυτή την κατάσταση ο Coram οργάνωσε το Βρεφοκομείο του Λονδίνου, το οποίο ξεκίνησε να λειτουργεί το 1741⁴⁰.

---

³⁴ Panter - Brick Catherine and Smith Malcolm T., *Abandoned Children*, Cambridge University Press, 2000, p. 41

³⁵ Panter - Brick Catherine and Smith Malcolm T., *Abandoned Children*, Cambridge University Press, 2000, p. 41-42

³⁶ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 14

³⁷ Ζίννης Αναστάσιος, *Έκθεσις των κατά το Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών*, Αθήνα, 1861, σ. 7

³⁸ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 14

³⁹ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 14

⁴⁰ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 15

Μέχρι και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα Βρεφοκομεία είχαν ιδρυθεί και στην Αυστρία, την Πολωνία, την Ιρλανδία και τη Ρωσία⁴¹. Τον 19^ο αιώνα το σύνολο σχεδόν των Ευρωπαϊκών χωρών διέθεταν Βρεφοκομεία⁴².

Στην Αθήνα μέχρι την ίδρυση του Δημοτικού Βρεφοκομείου το 1859 τα έκθετα ήταν υπό την φροντίδα του Δήμου⁴³. Στην Κωνσταντινούπολη την φροντίδα για τα έκθετα είχε αναλάβει η Ελληνική Κοινότητα⁴⁴, και από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η Εκκλησία⁴⁵.

Στη Σμύρνη μέχρι να ιδρυθεί το Βρεφοκομείο το 1902, η συμυρναϊκή κοινότητα αντιμετώπιζε το πρόβλημα με το σύστημα ανοιχτής περίθαλψης, παραδίδοντας τα έκθετα βρέφη στις «νοθοτροφούς», γυναίκες φτωχών οικογενειών, οι οποίες έναντι αμοιβής που καλύπτονταν από την κοινότητα, μεγάλωναν τα έκθετα μαζί με τα δικά τους παιδιά⁴⁶.

Με την έναρξη του 20^{ου} αιώνα αρχίζει να διαγράφεται ιδιαίτερη φροντίδα για τα έκθετα στην Ελλάδα. Οι πρώτες σημαντικές προσπάθειες έγιναν το 1904 από τον ιατρό και Δήμαρχο Αθηνών Σπυρίδων Μερκούρη, το 1908 από τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Λούρο, ιστορικό σταθμό στην εξέλιξη της Μαιευτικής και Γυναικολογίας, και λίγα χρόνια αργότερα από την Έλενα Ελευθερίου Βενιζέλου⁴⁷.

Το φαινόμενο υφίσταται μέχρι σήμερα. Πάνω από 70 περιστατικά εγκατάλειψης βρεφών σημειώνονται ετησίως, σύμφωνα με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης⁴⁸. Τα στοιχεία από την Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλικών δείχνουν ότι τα ποσοστά των Ελληνίδων και των αλλοδαπών που

---

⁴¹ Panter - Brick Catherine and Smith Malcolm T., *Abandoned Children*, Cambridge University Press, 2000, p. 41

⁴² Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 16

⁴³ Σόλωνος Βέρα, ό.π., σ. 91 και Ζίννης, Α., *Έκθεσις κατά το Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών*, 1861, σ. 4

⁴⁴ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, «Τα ορφανά της Παναγίας» υπό Νοεμής Ζωηρού, σ. 15

⁴⁵ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 15

⁴⁶ Βλαδίμηρος, Λ., *Η ιστορία της ελληνικής ιατρικής στη Σμύρνη. Το Γραϊκικό Νοσοκομείο Σμύρνης, Ιατρική εταιρία Χίου*, 2005 (8)

⁴⁷ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 2^{ης} & 3^{ης} Ημερίδας Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα. χ.χ., Επιμέλεια: Δρ Δημήτριος Καραμπερόπουλος. σ. 25-28

⁴⁸ Διαθέσιμο στο http://newingreece.blogspot.com/2011/12/blog-post_5192.html

εγκαταλείπουν τα παιδιά τους κυμαίνονται στο ίδιο επίπεδο⁴⁹. Τα βρέφη που εγκαταλείπονται φιλοξενούνται σε δημόσια Νοσοκομεία και σε συνεργασία με τις αρμόδιες Κοινωνικές Υπηρεσίες έπειτα από εισαγγελική παραγγελία παραπέμπονται σε κάποιο Κέντρο Παιδικής Μέριμνας⁵⁰.

2.3 ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗΣ ΒΡΕΦΩΝ

Τα αίτια της εγκατάλειψης βρεφών είναι πολλά και το φαινόμενο σύνθετο. Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε επακριβώς γιατί ήταν τόσο μεγάλος ο αριθμός των παιδιών που εγκαταλείπονταν, διότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η ταυτότητα των γονέων που τα εγκατέλειψαν παρέμενε μυστική⁵¹. Υπάρχουν διάφορες θεωρίες για τα αίτια που οδηγούν μια μητέρα να εγκαταλείψει το παιδί της.

Οι επιστήμονες που έχουν μελετήσει εκτενώς το ζήτημα της εγκατάλειψης βρεφών κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα συγκλίνουν στο ότι τα αίτια ήταν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Για ένα ποσοστό των γονέων που εγκαταλείπουν τα παιδιά τους για οικονομικούς λόγους, όσο κατακρητέο και αν μπορεί να θεωρηθεί, η κατάργηση του ενός στόματος εξασφαλίζει την επιβίωση των άλλων παιδιών⁵². Στα κοινωνικά αίτια περιλαμβάνονται οι παράνομες γεννήσεις⁵³, οι γεννήσεις εκτός γάμου⁵⁴ και ο αναλφαβητισμός⁵⁵. Όσον αφορά τις πολιτικές συνθήκες, σε περιόδους πολέμων και κοινωνικών

⁴⁹ Αθανασοπούλου Μαρία, Δρακοπούλου Μαριάννα, Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα, *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ*, Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010

⁵⁰ Έλενα Φυντανίδου, Η εγκατάλειψη νεογέννητων σε έξαρση ξανά, Εφημερίδα «Το Βήμα», Αθήνα 18.8.2010

⁵¹ Miller Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, p. 16

⁵² Trombetta S., Le strategie dell'abbandono: luoghi, esposti, espositori nei fascicoli processuali del tribunale criminale comasco, *Il Risorgimento* 1994;46(1):89-138

⁵³ Ζαβιτζιάνος Σποριδών, Κ., Υπηρεσία των εκθέτων της Παναγίας του Πέραν και λόγοι ιδρύσεως αυτής, Κέρκυρα, 1904, σ. 70 και Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital», *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58

⁵⁴ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, p. 16

⁵⁵ Η Αθήνα των ευεργετών, Εκδόσεις Δήμου Αθηναίων Πολιτιστικός Οργανισμός, Αθήνα, 1997:116

αναταραχών παρατηρήθηκε αυξημένη χρήση Βρεφοκομείων και Ορφανοτροφείων⁵⁶.

Η οικονομική ανέχεια⁵⁷ και οι ανόπαντρες μητέρες⁵⁸ θεωρούνται οι δυο παράγοντες που συνέβαλαν περισσότερο στην εγκατάλειψη βρεφών εκείνη την περίοδο. Ας μην ξεχνάμε ότι ο 19^{ος} αιώνας αποτέλεσε μια περίοδο μαζικής μετανάστευσης για αρκετά νέα άτομα στην πλειοψηφία τους άβγαλτα, αθώα, φτωχά και ευάλωτα στην εκμετάλλευση⁵⁹.

Στη σημερινή εποχή στις αιτίες προστίθενται η σωματική, η σεξουαλική και η συναισθηματική βία στις σχέσεις, οι ψυχικές ασθένειες, η λοίμωξη HIV, η εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες⁶⁰, καθώς και τα πολιτικά μέτρα, τα οποία μπορούν να επηρεάσουν άμεσα τα ποσοστά εγκατάλειψης, όπως οι πολιτικές συνθήκες της Ρουμανίας⁶¹ και η πολιτική του οικογενειακού προγραμματισμού που εφαρμόζεται στην Κίνα, γνωστότερη ως "πολιτική του ενός παιδιού" η οποία τέθηκε σε εφαρμογή από την κινεζική κυβέρνηση με στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου του υπερπληθυσμού⁶². Η ανασφάλεια ή η ανεπάρκεια στέγασης ως επακόλουθο της οικονομικής ανέχειας είναι μία ακόμη αιτία⁶³. Επίσης, όταν η εγκυμοσύνη προκληθεί χωρίς να το επιθυμεί η μητέρα και το παιδί είναι ανεπιθύμητο ή όταν έχει απομυθοποιήσει την έννοια της εγκυμοσύνης σε τέτοιο βαθμό ώστε όταν γεννά να βρίσκεται σε κατάσταση πανικού⁶⁴.

⁵⁶ Fuchs Rachel G. (2005), «*Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*» Cambridge University Press, p. 230

⁵⁷ Helfer Mary Edna, Kempe Ruth S., Krugman Richard D., (1997). *The Battered Child*, The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 20

⁵⁸ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, p. 17

⁵⁹ Miller, Julie (2008), *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, p. 16

⁶⁰ Curran, L., Bankhead, T., & Goldberg, S., (2000, May), *Abandoned Infants Assistance Programs 1998 annual report*, University of California at Berkeley, National Abandoned Infants Assistance Resource Center

⁶¹ Ionescu, C. (2005) Romania's abandoned children are still suffering, *Lancet*, 366, 1595-1596

⁶² Gu, B. & Roy, K., (1995) *Sex ratio at birth in China, with reference to other areas in East Asia: what we know*, *Asia-Pacific Population Journal*, 10, 17-42

⁶³ Διαθέσιμο στο http://aia.berkeley.edu/media/pdf/abandoned_infant_fact_sheet_2005.pdf

⁶⁴ Vallone DC, Hoffman LM. Preventing the tragedy of neonaticide, School of nursing: Widener University, Chester: USA, p. 19013

Οι μητέρες που εγκαταλείπουν τα παιδιά τους συνήθως είναι νέες, άγαμες, γυναίκες που συχνά αρνούνται ή κρύβουν το γεγονός ότι εγκυμονούν ακόμη και από το στενό οικογενειακό περιβάλλον τους, και σε κάποιες περιπτώσεις γεννάνε εκτός Νοσοκομείου⁶⁵.

Σύμφωνα με τον Oberman οι γυναίκες που φτάνουν στο σημείο να εγκαταλείψουν τα παιδιά τους είναι εν δυνάμει ικανές να διαπράξουν παιδοκτονία⁶⁶.

Σημαντικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μιας γυναίκας διαδραματίζουν οι πολιτικές υγείας, οι κατάλληλες κοινωνικές υπηρεσίες και η προσβασιμότητα σε αυτές, ιδιαίτερα των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού⁶⁷.

2.4 ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Οι άνθρωποι σε κάθε εποχή κατέφυγαν στη λήψη διαφόρων μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου της εγκατάλειψης βρεφών. Κάποια από τα μέτρα αυτά αποτέλεσαν σωτήριες λύσεις για τα έκθετα και εξηγούνται μόνο μέσα από το πρίσμα του κοινωνικού υπόβαθρου της κάθε εποχής και των αναγκών που εξυπηρετούσαν κάθε φορά⁶⁸.

Για αιώνες τα Βρεφοκομεία αποτέλεσαν, αφενός τα τελευταία καταφύγια για τα ανεπιθύμητα βρέφη, όπου κρύβονταν τα μυστικά και τα λάθη, και αφετέρου πηγές ελπίδας και μιας δεύτερης ευκαιρίας⁶⁹.

Επιλογές που εφαρμόστηκαν κατά καιρούς είναι:

- Το σύστημα ανοιχτής περιθαλψής ή το λεγόμενο οικογενειακό, με την ανάθεση της φροντίδας των έκθετων βρεφών σε τροφούς έναντι αμοιβής.

⁶⁵ Vallone DC, Hoffman LM. Preventing the tragedy of neonaticide, School of nursing: Widener University, Chester: USA, p 19013 και D'Orban, PT., Women who kill their children, Br J Psychiatry, 1979;134:560-71

⁶⁶ Oberman M. (1996), Mothers who kill: Coming to terms with modern American infanticide, *American Criminal Law Review*, Vol 34, p. 15-19

⁶⁷ Αθανασοπούλου Μαρία, Δρακοπούλου Μαριάννα, Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα, *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ*, Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010

⁶⁸ Αθανασοπούλου Μαρία, Δρακοπούλου Μαριάννα, Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα, *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ*, Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010

⁶⁹ Dailey, M. A., (2011). The fate of innocents, *American Journal of Nursing*, 111(6), p. 68-69

- Το σύστημα κλειστής περιθαλψης με την ίδρυση Βρεφοκομείων και άλλων ευαγών Ιδρυμάτων, όπως τα Πτωχοκομεία.
- Οι ανάδοχες οικογένειες.
- Οι υιοθεσίες.

2.5 Η ΒΡΕΦΟΔΟΧΟΣ

Βρεφοδόχος είναι η ειδική θήκη που βρισκόταν παλαιότερα έξω από τα Βρεφοκομεία για την υποδοχή των εκθέτων. Ήταν μια επινοήση που διευκόλυνε τις ανύπαντρες μητέρες, ή τις οικογένειες που είχαν οικονομικό πρόβλημα για να μπορέσουν να αφήσουν στο Βρεφοκομείο το βρέφος και ο σκοπός τοποθέτησής της ήταν ο περιορισμός της θνησιμότητας των βρεφών που εγκαταλείπονταν⁷⁰.

Κατά καιρούς στην ιστορία γίνονται αναφορές για διάφορες κατασκευές βρεφοδόχων και ανάλογα με τη χώρα υπάρχει και η αντίστοιχη περιγραφή και ονομασία⁷¹.

Ποικίλες συζητήσεις έγιναν για τη σκοπιμότητά της, καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που υποστήριζαν πως θα ενθαρρύνει την έκθεση βρεφών⁷², είναι όμως γεγονός πως αποτέλεσε σωτήρια λύση για την επιβίωση των έκθετων βρεφών. Η ύπαρξή της συνδέεται με την ελπίδα να αποτραπεί ο θάνατος των νεογέννητων παιδιών⁷³.

Οι εφημερίδες του 19^{ου} αιώνα στην Αθήνα περιγράφουν την βρεφοδόχο ως⁷⁴: «Κιβώτιον ευμέγεθες δυνάμενον να χωρεί έως δύο βρέφη εξηλωμένα. Το τοιούτον εντοιχίζεται παρά την εξώθυραν των βρεφοκομείων προς τον σκοπόν να εκτίθενται εν αυτώ κρυφά τα δι' ένα οιονδήποτε λόγον απορριπτόμενα ή εγκαταλειπόμενα νεογνά ή βρέφη».

⁷⁰ Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά Δημοτικών Βρεφοκομείων Αθηνών, Αθήνα, 1866, σελ. 8

⁷¹ Harrington Joel Francis, (2009) , *The unwanted child: the fate of foundlings, orphans, and juvenile criminals*, The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 415

⁷² Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά Δημοτικών Βρεφοκομείων Αθηνών, Αθήνα, 1866, σ. 8

⁷³ Werner, A., (2010) , Anonymous infant drop-off - baby drop-off box, [Anonyme Abgabe des Neugeborenen - die Babyklappe] *Gynakologe*, 43(10), p. 813-818

⁷⁴ Δήμος Αθηναίων Η Αθήνα των ευεργετών, Πολιτιστικός οργανισμός, Αθήνα, Εκδ. Δήμου Αθηναίων, 1997: 116

Χαρακτηριστική ήταν η επιγραφή της βρεφοδόχου που καταδείκνυε την ευθύνη που είχαν οι γονείς για την εγκατάλειψη του βρέφους⁷⁵: «ο Πατήρ και η Μητέρα εγκατάλειψάν με, ο Κύριος προσελάβετό με». Σε άρθρο της εφημερίδας «Η Καθημερινή» αναφέρεται⁷⁶: «η βρεφοδόχος παραπέμπει μελαγχολικά σε εποχές και συνθήκες δύσκολες, όμως υπήρξε μια ρεαλιστική επιλογή, σωτήρια για τα εγκαταλελειμμένα βρέφη».

Σήμερα οι βρεφοδόχοι έχουν επανακάμψει σε πολλές χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Ελβετία, Τσεχία, Αυστρία, Βέλγιο, Ουγγαρία, Σλοβακία και Ιταλία), τις ΗΠΑ, το Πακιστάν, την Ιαπωνία και τις Φιλιππίνες⁷⁷. Ο λόγος που οδήγησε τις αρχές ανά τον κόσμο να αναθεωρήσουν τη στάση τους απέναντι στη μεσαιωνική αυτή πρακτική είναι τα αυξανόμενα κρούσματα εγκατάλειψης βρεφών, αλλά και φόνων από τις ίδιες τις μητέρες τους⁷⁸.

Η σύγχρονη βρεφοδόχος είναι μια θερμαινόμενη κούνια-παράθυρο τοποθετημένη στον εξωτερικό τοίχο της κλινικής ή του μαιευτηρίου, που επιτρέπει την ανώνυμη εγκατάλειψη ενός βρέφους (συνήθως στα σημεία εκείνα δεν υπάρχουν κάμερες ασφαλείας). Με την κίνηση της βάσης της ξεκινά ένας συναγερμός, ο οποίος επιτρέπει τη γρήγορη ανάκτηση του βρέφους από το προσωπικό του νοσοκομείου⁷⁹.

Εναλλακτικά, προτείνεται από κάποιους η λύση των ανώνυμων γεννήσεων στα μαιευτήρια⁸⁰. Η ανωνυμία που παρέχει ο ανώνυμος τοκετός,

⁷⁵ Δήμος Αθηναίων Η Αθήνα των ευεργετών, Πολιτιστικός οργανισμός, Αθήνα, Εκδ. Δήμου Αθηναίων, 1997: 116

⁷⁶ Εφημερίδα «Η Καθημερινή» 13.10.2002 Μαρκέτου Π., Οδός Πειραιώς «Το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών» 24-26

⁷⁷ Διαθέσιμο στο http://www.ygeianet.gr/keimeno_print.php?id=5079 και Provoledo E., In Rome, a baby abandoned in the safest way, The New York Times/International Herald Tribune 2007 Feb 26. <https://www.nytimes.com/2007/02/26/world/europe/26iht-babies.4727643.html>

⁷⁸ Γιάνναρου Λίνα, «Βρέφη στον κυκεώνα κοινωνίας, νόμων» Εφημερίδα Η Καθημερινή, 27.06.2008 και Werner, A., (2010) . Anonymous infant drop-off - baby drop-off box, [Anonyme Abgabe des Neugeborenen - die Babyklappe] *Gynakologe*, 43(10), 813-818

⁷⁹ Provoledo E., In Rome, a baby abandoned in the safest way, The New York Times/International Herald Tribune 2007 Feb 26 και <https://www.nytimes.com/2007/02/26/world/europe/26iht-babies.4727643.html>

⁸⁰ Lehmann, V., (2007), Abandoned by parents, children from the foundling wheel, [Verlassen von vater und mutter: Kinder aus der babyklappe] *Gynakologe*, 40(12), 1009-1016 και Werner, A., (2010) , Anonymous infant drop-off - baby drop-off box, [Anonyme Abgabe des Neugeborenen - die Babyklappe] *Gynakologe*, 43(10), 813-818

σύμφωνα με τον Bonnet, προστατεύει τη ζωή του παιδιού από τον μελλοντικό κίνδυνο βίας ή παραμέλησης⁸¹.

2.6 Η ΒΡΕΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Η βρεφική θνησιμότητα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα κυμαινόταν σε υψηλά επίπεδα. Από την επίσημη στατιστική που δημοσιεύθηκε στην Αγγλία το 1841 στα 1000 βρέφη τα 155 απεβίωσαν, δηλαδή το ποσοστό θνησιμότητας αντιστοιχούσε σε 15,5%, αναλογία που διατηρήθηκε ολόκληρο σχεδόν τον αιώνα⁸². Σύμφωνα με τον Γεώργιο Μακκά⁸³ κατά το χρονικό διάστημα 1891-1900 από τα 1000 παιδιά που γεννιούνταν ζωντανά στην Ελλάδα απεβίωσαν πριν συμπληρώσουν τον πρώτο χρόνο της ηλικίας τους τα 106, στην Αγγλία τα 154, την Αυστρία 236, το Βέλγιο 164, την Ολλανδία 158, την Γαλλία 162, την Γερμανία 216, τη Σουηδία 102, τη Φιλανδία 142, την Ουγγαρία 247 και την Δανία 139⁸³.

Το ποσοστό παιδικής θνησιμότητας επίσης, κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα εμφανίζεται υψηλό σε παγκόσμιο επίπεδο, ιδιαίτερα κατά το πρώτο έτος ζωής, ενώ μέχρι το πέμπτο έτος παρουσιάζει μείωση⁸⁴. Τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη ένα στα πέντε με έξι βρέφη απεβίωνε τον πρώτο χρόνο ζωής⁸⁵. Την εξαετία 1860-1866 στην Αθήνα από τα 4986 γνήσια βρέφη απεβίωσαν τα 1935 (38,80%)⁸⁶. Η βρεφική και παιδική θνησιμότητα τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα αντιστοιχούσαν σχεδόν στο 50% του συνόλου των θανάτων⁸⁷. Στην Ελλάδα όπως και σε όλο τον κόσμο παρατηρήθηκε ότι η βρεφική θνησιμότητα ήταν πολύ μεγαλύτερη στις πόλεις απ' ότι στην ύπαιθρο⁸⁸.

⁸¹ Bonnet, C., (1993) , Adoption at birth: Prevention against abandonment or neonaticide, *Child Abuse and Neglect*, 17(4), p. 501-513

⁸² Ρόζος Βασίλειος, Παπαβασιλείου Ιω., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής, Τόμος Δεύτερος, Από την Αναγέννηση στον 20ο αιώνα, Αθήνα, 1989, σ. 345-346

⁸³ Μακκάς, Γεώργιος, ό.π., σ. 40

⁸⁴ Λιμαράκης, Λεωνίδας, ό.π., σ. 21

⁸⁵ Carlo A. Corsini and Pier Paolo Viazzo, (1997) , The decline of infant and child mortality, *The European experience: 1750-1990* (1)

⁸⁶ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 12

⁸⁷ Πουλάκου-Ρεμπέλακου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντής Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)». σ. 149

⁸⁸ Μακκάς, Γεώργιος, ό.π., σ. 41

Όσον αφορά τα έκθετα παιδιά τα ποσοστά σε όλα τα μέρη του κόσμου ήταν υψηλά και μάλιστα κατά 30-40% υψηλότερα συγκριτικά με των γνήσιων παιδιών⁸⁹. Ο Valdruche⁹⁰, επίσης, υποστηρίζει ότι η θνησιμότητα των εκθέτων υπερέχει κατά 30% συγκριτικά με τα γνήσια βρέφη. Ο Fleury⁹¹ ορίζει τον μέσο όρο ζωής των εκθέτων στα 4 έτη. Κατά τους Baumann και Lussmilch⁹² «τον πρώτο μήνα ζωής αποβιώνει το 10% των γνήσιων βρεφών και το 24% των εκθέτων, τον δεύτερο και τρίτο μήνα ο αριθμός διπλασιάζεται για τα έκθετα, το δεύτερο τρίμηνο είναι κατά 2/3 περισσότερο, από τον 6-12 μήνα η θνησιμότητα είναι διπλάσια για τα έκθετα, το δεύτερο έτος η θνησιμότητα είναι μείζων κατά τα 2/5 και το τρίτο έτος η θνησιμότητα είναι μείζων κατά το 1/5».

---

⁸⁹ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 20

⁹⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 13

⁹¹ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 13

⁹² Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 13

3. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

3.1 ΓΕΝΙΚΑ

Ο 19^{ος} αιώνας για τον ελλαδικό χώρο χαρακτηρίζεται από μεγάλες αλλαγές σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, και πληθώρα πολιτικών γεγονότων και εξελίξεων.

Τα χρόνια πριν από το 1821 υπήρχαν αστικά κέντρα στην Ήπειρο και στην ανατολική Θεσσαλία, όμως οι εμποροβιοτεχνικές επιχειρήσεις καταστράφηκαν πριν ξεκινήσει ο πόλεμος. Στα προεπαναστατικά χρόνια το κέντρο της εμπορικής ναυτιλίας ήταν στη Ύδρα, στις Σπέτσες, τα Ψαρά και άλλες περιοχές⁹³. Έως το 1860 καθυστερούν να αναπτυχθούν νέες παραγωγικές δυνάμεις. Η εκβιομηχάνιση της χώρας ξεκινά το 1860 με αργούς ρυθμούς. Σημαντική ανάπτυξη παρουσιάζεται στους τομείς της βιοτεχνίας (βυρσοδεψεία, ναυπηγεία, σιδηρουργεία, τοπογραφεία, νηματοκλωστήρια, σαπυνοποιεία), της ναυτιλίας και του εμπορίου. Γίνονται σημαντικά έργα, κυρίως συγκοινωνιακά και λιμενικά. Σημαντικά δημόσια έργα υποδομής και εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις πραγματοποιήθηκαν στην διάρκεια της χρονικής περιόδου 1882-1895⁹⁴. Η πολιτική των συγκοινωνιών αποκτά συνολικό σχέδιο με τον Χαρίλαο Τρικούπη, τα δημόσια έργα στη χώρα συνδέονται με το όνομά του, και στα σημαντικά επιτεύγματα συμπεριλαμβάνονται η κατασκευή του ισθμού της Κορίνθου, η προϊούσα εκβιομηχάνιση και η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας⁹⁵. Σημαντική εξέλιξη και ανάπτυξη παρατηρείται έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα, χωρίς όμως να σημειώνονται ριζικές αλλαγές στην εθνική οικονομία, με την χώρα να παραμένει αγροτική.

Οι συνεχείς εσωτερικές και εξωτερικές μετακινήσεις του πληθυσμού έχουν άμεση επίδραση στις γεωγραφικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες. Με την εμφάνιση του φαινομένου της αστικοποίησης η Αθήνα και

⁹³ Κορδάτος Γ., Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, XII, Νεώτερη Δ'1862-1900, Εκδόσεις 20^{ος} αιώνας, σ. 11

⁹⁴ Κορδάτος Γ., Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, XII, Νεώτερη Δ'1862-1900, Εκδόσεις 20^{ος} αιώνας, σ. 11-13

⁹⁵ Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντής Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)

οι περισσότερες πόλεις δεν διαθέτουν την κατάλληλη υποδομή και δεν είναι προετοιμασμένες για να δεχτούν την μαζική προσέλευση του πληθυσμού.

Με την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας ο υποσιτισμός και ο αναλφαβητισμός εκτείνεται σε ολόκληρο τον πληθυσμό της χώρας⁹⁶. Ιδιαίτερα έντονο είναι το πρόβλημα της φτώχειας και του αναλφαβητισμού στη λαϊκή τάξη, γεγονός που συμβάλει στο φαινόμενο της συχνής εγκατάλειψης βρεφών και στη βρεφοκτονία⁹⁷. Η μεσαία και μικροαστική τάξη ενδυναμώνεται μέσω του πελατειακού χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος, το οποίο δημιουργεί μια μεγάλη μάζα διοικητικών και πολιτικών δημοσίων υπαλλήλων⁹⁸.

3.1.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Καθοριστικό γεγονός στη νεότερη ελληνική ιστορία αποτελεί η Επανάσταση του 1821 με την δημιουργία του ελληνικού εθνικού κράτους. Άλλα σημαντικά γεγονότα του πολιτικού σκηνικού αποτελούν η ναυτιλιακή επανάσταση (1862), η επανάσταση στις Κυκλάδες, η Οκτωβριανή επανάσταση του 1862, τα Φεβρουαριανά, η ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, ο εμφύλιος σπαραγμός (18-20 Ιουνίου του 1863), το συνταγματικό έργο της Β' Εθνικής Συνέλευσης, ο ρωσοτουρκικός πόλεμος (1877-1878), η επανάσταση στη Θεσσαλία και Μακεδονία, η επανάσταση στην Ήπειρο, η κρητική επανάσταση του 1878, η κυβέρνηση Τρικούπη, η πτώχευση και τα επακόλουθα της, η κρητική επανάσταση του 1896-1897, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, το αυτόνομο καθεστώς της Κρήτης, οι αντιβασιλικές εκδηλώσεις και η πάλι δημοκρατικών- μοναρχικών⁹⁹.

⁹⁶ Μάνδουλα- Κουσουνη Μ., Οι παρεμβάσεις της έδρας της Υγιεινής και Επιδημιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών στη νοσηρότητα και τη βρεφική θνησιμότητα της πόλης των Αθηνών το 19^ο αιώνα. Ιατρικά χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος 2009, Τόμος 5, Τεύχος 2

⁹⁷ Η Αθήνα των ευεργετών, Εκδόσεις Δήμου Αθηναίων Πολιτιστικός Οργανισμός, Αθήνα, 1997:116 και Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006σ. 55

⁹⁸ Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, 1977

⁹⁹ Κορδάτος Γ., Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, XII, Νεώτερη Δ'1862-1900, Εκδόσεις 20^{ος} αιώνας, σ. 664-669

3.1.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Με την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 753.000, ενώ με την υψηλή νοσηρότητα να επηρεάζει την δημογραφική εξέλιξη της χώρας μόνο μετά το 1860 ο πληθυσμός ξεπερνά το ένα εκατομμύριο¹⁰⁰. Η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα παραμένει μια δημογραφικά παλαιού τύπου κοινωνία με παραδοσιακούς δημογραφικούς μηχανισμούς και δυναμικές¹⁰¹.

3.1.3 ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Κατά την διάρκεια του αιώνα οι επιδημίες (τύφου, ελονοσίας, χολέρας, ευλογιάς, ελωδών πυρετών, κ.α.) αποτελούν ένα μείζον πρόβλημα δημόσιας υγείας¹⁰². Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η χώρα στερείται υγειονομικής νομοθεσίας και η τήρηση των στοιχειωδών διατάξεων ανατίθενται στις αστυνομικές αρχές, οι οποίες λόγω έλλειψης ειδικών γνώσεων βρίσκονται σε πλήρη αδυναμία να τις εφαρμόσουν¹⁰³. Καθοριστικός παράγοντας στη συσσώρευση αιτίων ανθυγιεινής διαβίωσης υπήρξε η πενία και η άθλια οικονομική κατάσταση πολλών κοινωνικών στρωμάτων της πρωτεύουσας¹⁰⁴.

3.1.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ

Σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της προστασίας των παιδιών διαδραματίζει η ιδιωτική φιλανθρωπία στην Ελλάδα, συμβάλλοντας με τη λειτουργία σχετικών οργανώσεων και Ιδρυμάτων στις μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας αλλά και τις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού. Τα περισσότερα Ιδρύματα προστασίας και περίθαλψης της παιδικής ηλικίας (Βρεφοκομεία, Νοσοκομεία, Ορφανοτροφεία, Άσυλα, Σχολεία Τυφλών, Σχολεία

¹⁰⁰ Μάνδουλα-Κουσουρή Μ., Οι παρεμβάσεις της έδρας της Υγιεινής και Επιδημιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών στη νοσηρότητα και τη βρεφική θνησιμότητα της πόλης των Αθηνών το 19^ο αιώνα, *Ιατρικά χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος* 2009, Τόμος 5, Τεύχος 2

¹⁰¹ Τομαρά-Σιδέρη Ματούλα, Σιδέρης Νίκος, «Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», 1986, σ. 185

¹⁰² Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντίης Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)

¹⁰³ Μάνδουλα-Κουσουρή Μ., Οι παρεμβάσεις της έδρας της Υγιεινής και Επιδημιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών στη νοσηρότητα και τη βρεφική θνησιμότητα της πόλης των Αθηνών το 19^ο αιώνα, *Ιατρικά χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος* 2009, Τόμος 5, Τεύχος

¹⁰⁴ Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντίης Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)

Κωφαλάων, Άσυλα εγκύων, Άσυλα λεχωϊδων κ.λ.π.) ιδρύονται και συντηρούνται από την ιδιωτική φιλανθρωπία¹⁰⁵. Η φιλανθρωπική δραστηριότητα, που αναπτύσσεται στην Αθήνα, κυρίως κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, οργανώνεται μέσω συλλόγων και εταιρειών και ιδρύει νέους θεσμούς περίθαλψης για τα φτωχά παιδιά και τις γυναίκες¹⁰⁶. Μέσα από ένα σύνολο πολυάριθμων φιλανθρωπικών πρωτοβουλιών στο σύνολο του ελλαδικού χώρου η φιλανθρωπική δραστηριότητα επιχειρεί να καλύψει ολόκληρο σχεδόν το φάσμα της κοινωνικής πρόνοιας και να αναλάβει τη διευθέτηση των συνθηκών ύπαρξης των απόκληρων¹⁰⁷.

3.2 Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1824 στην Αθήνα υπήρχαν 9.040 κάτοικοι και 1.605 σπίτια, που κατανέμονταν σε 35 ενορίες¹⁰⁸. Η Αθήνα έχει την εικόνα μιας κατεστραμμένης κωμόπολης με μικρούς και στενούς δρόμους γεμάτη σκουπίδια και ερείπια¹⁰⁹ που σε τίποτα δεν παραπέμπει στο πολιτικό, πολιτιστικό, οικονομικό και διοικητικό κέντρο που εξελίσσεται τα πρώτα χρόνια μετά την επανάσταση. Το 1834 η Αθήνα ως νέα πρωτεύουσα, είναι μια κωμόπολη με πληθυσμό 10.000 - 12.000 κατοίκους, με ερείπια και λίγες κατοικίες στους πρόποδες της Ακρόπολης¹¹⁰. Έντονες είναι οι εικόνες της φτώχειας και της εξαθλίωσης, ιδιαίτερα μετά την άφιξη του Όθωνα και της κυβέρνησής του το 1834, με την επαίτεια να αναγορεύεται σε κοινωνικό πρόβλημα που επιζητά τη λύση του¹¹¹.

¹⁰⁵ Μακκάς Γεώργιος, «Η προστασία του παιδιού», Ανατύπωση απ' την Παιδολογία, Εν Αθήναις Τύποις Π.Δ. Σακελλάριου, 1921, σ. 53

¹⁰⁶ Κορασίδου Μαρία, Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους, Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19ο αιώνα, Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 1995, σ. 76

¹⁰⁷ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 81

¹⁰⁸ Κωνσταντινίδης Κ., «Απογραφή των Αθηνών κατά το 1824», Νέα Εστία 13/1939, σ. 889

¹⁰⁹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 23

¹¹⁰ Λουκάκης Π., «Αθήνα 1830-1940: Ιστορικές φάσεις παγίωσης του υπερσυγκεντρωτισμού της», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας Νεοελληνική Πόλη: Οθωμανικές κληρονομίες και Ελληνικό κράτος (1984), τ. Ιος, Αθήνα 1985, σ. 6 και Μαρκεζίνης Σ. Β., Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τόμος 1ος, Αθήνα 1966, σ. 126

¹¹¹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 27

Σε όλη τη διάρκεια του αιώνα η πόλη των Αθηνών αντιμετωπίζει προβλήματα και ελλείψεις σε θέματα καθαριότητας, ύδρευσης, αποχέτευσης, ελλείψεις υποδομών και υγειονομικής οργάνωσης¹¹².

Η επιδημία χολέρας το 1854 έχει για την Αθήνα ολέθριες συνέπειες, αφενός γιατί αποδεκατίζεται ο πληθυσμός της μέσα σε διάστημα πέντε μηνών¹¹³, και αφετέρου διότι αναγάγει το πρόβλημα των απόρων σε κοινωνικό ζήτημα, με τη δημόσια παρέμβαση να δείχνει αδύναμη να αντιμετωπίσει το πρόβλημα¹¹⁴. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με την ιστορικό Μ. Κορασίδου, δίνει την αφορμή για την ανάπτυξη της φιλανθρωπικής δραστηριότητας. Τα νέα φιλανθρωπικά Ιδρύματα που δημιουργούνται αποτελούν κέντρα περίθαλψης, ηθικής ανατροφής, στοιχειώδους και επαγγελματικής εκπαίδευσης αλλά και «καταφύγιο» για τα εγκαταλελειμμένα βρέφη, τα περιπλανώμενα και τα ορφανά παιδιά¹¹⁵.

Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα ο πληθυσμός της Αθήνας αυξάνεται από 44.510 το 1870 σε 111.466 το 1896¹¹⁶.

3.3 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

3.3.1 ΓΕΝΙΚΑ

Η Κωνσταντινούπολη βρίσκεται στο ανατολικότερο σημείο της τουρκικής Θράκης και στο ακραίο βορειοδυτικό σημείο της ασιατικής Τουρκίας, στο σημείο που ενώνεται ο Εύξεινος Πόντος με τη θάλασσα της Προποντίδας (Μαρμαρά). Υπήρξε για αιώνες το ιστορικό κέντρο της ανθρωπότητας και γνώρισε μεγάλες περιόδους ακμής αλλά και παρακμής σε πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο.

¹¹² Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντής Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)

¹¹³ Λούκος Χρήστος, «Επιδημία και κοινωνία, Η χολέρα στην Ερμούπολη της Σύρου (1854)», Μνήμων 14 (1992), σ. 49-69

¹¹⁴ Κορασίδου Μαρία, *ό.π.*, σ. 62

¹¹⁵ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 58

¹¹⁶ Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τσιάμης Κ., Δαμαντής Α., «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900)

3.3.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης έως το 1922. Υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τα επόμενα έτη από επίσημες απογραφές και υπολογισμούς¹¹⁷. Το συμπέρασμα από αυτούς τους υπολογισμούς είναι ότι ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης αναλογεί σταθερά στο ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού και είναι ο πολυπληθέστερος μετά τον μουσουλμανικό.

Οι απογραφές αρχικά δεν συμπεριελάμβαναν το γυναικείο φύλο αλλά μόνο το ανδρικό. Και σε αυτήν την περίπτωση όμως τα στοιχεία δεν μπορούν να θεωρηθούν ολοκληρωμένα, διότι αφενός οι απογραφές αφορούσαν τους άνδρες από τους οποίους εισπράττονταν οι φόροι και συχνά απέφευγαν να πολιτογραφηθούν για την αποφυγή στράτευσης και φορολόγησης, και αφετέρου δεν απογράφονταν οι άνδρες που διέμεναν προσωρινά στην Κωνσταντινούπολη και οι ομογενείς με ελληνική υπηκοότητα.

Σύμφωνα με υπολογισμούς από το 1856 έως το 1906 από κρατικά στοιχεία και δημοσιεύσεις των ελληνικών συλλόγων ο πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης έχει ως εξής:

Πίνακας 1. Πληθυσμός Κωνσταντινούπολης σύμφωνα με επίσημα στοιχεία και απογραφές κατά το χρονικό διάστημα 1856-1906.

Έτος	Μουσουλμάνοι	Μη Μουσουλμάνοι	Σύνολο
1856	112.162	124.162	236.092*
1861	384.410	488.655	873.565
1878	205.000	490.500	695.500
1885	384.410	488.655	873.565
1896	520.190	510.040	1.030.234
1906	390.934	495.180	886.614

* Μόνο άνδρες

¹¹⁷ Τρομπούκης Κ., «Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη (1856-1923)», Σύνδεσμος των Εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, Αθήνα, 2002, σ. 42-43

3.3.3 ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο 19^{ος} αιώνας αποτελεί μια εποχή με πληθώρα κοινωνικό-πολιτικών μεταβολών και διαρκών ανακατατάξεων για την Κωνσταντινούπολη. Η μεταρρυθμιστική περίοδος του Τανζιμάτ ξεκινά με την υπογραφή του διατάγματος Hatt-I sheriff του Gülhane το 1839 και κορυφώνεται με τη σύνταξη ενός παρόμοιου διατάγματος στις 18 Φεβρουαρίου το 1856, το Χάττ-ι Χουμαγιούν το σημαντικότερο διάταγμα στην ιστορία του ελληνομού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹¹⁸. Στόχος των διαταγμάτων είναι η ομογενοποίηση της πολυσύνθετης οθωμανικής κοινωνίας και η διατήρηση ενός ενιαίου πλαισίου. Με την εφαρμογή των διατάξεων Χάττ-ι Χουμαγιούν δημιουργείται ένα νέο διοικητικό όργανο των ομογενών το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο (Δ.Ε.Μ. Συμβούλιο), το οποίο απαρτίζεται από κληρικούς και λαϊκούς. Το Δ.Ε.Μ. Συμβούλιο είναι αρμόδιο για τα εκπαιδευτικά, αστικά και φιλανθρωπικά ζητήματα, ενώ η Ιερά Σύνοδος που μέχρι πρότινος ήταν αρμόδια για όλα τα ζητήματα του Γένους περιορίζεται κυρίως στα πνευματικά¹¹⁹. Τα δύο όργανα δρουν πλέον παράλληλα και στις περιπτώσεις κρίσιμων ζητημάτων διοργανώνονται κοινές συνεδριάσεις στις οποίες προεδρεύει ο Πατριάρχης. Στο πλαίσιο ενός προσωρινού εθνικού συμβουλίου συντάσσονται οι Εθνικοί Κανονισμοί, μέσω των οποίων επιχειρείται η ενσωμάτωση του ορθόδοξου μιλλέτ στο νέο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο. Οι κανονισμοί επικυρώνονται από το κράτος και λαμβάνουν νομοθετική ισχύ το 1862, ισχύουν μέχρι το 1923 και αποτελούν το καταστατικό στο οποίο στηρίζεται το Δ.Ε.Μ. Συμβούλιο για να διοικήσει. Οι Εθνικοί Κανονισμοί περιλαμβάνουν τους κανονισμούς για τον σχηματισμό της Ιεράς Συνόδου, την εκλογή Πατριάρχη και Αρχιερέων, για την σύσταση του Δ.Ε.Μ. Συμβουλίου, την διαχείριση της περιουσίας μοναστηριών, τις επιχορηγήσεις του Οικουμενικού Πατριάρχη και τη μισθοδοσία των πατριαρχικών υπαλλήλων. Μέσω της μεταρρυθμιστικής περιόδου του Τανζιμάτ δημιουργείται η ανάγκη καθιέρωσης συνταγματικού καθεστώτος, τάση που εκπροσωπείται από αριστοκράτες που εισήγαγαν το 1865 την ιδεολογία της

¹¹⁸ Τρομπούκης Κ., ό.π., σ. 48

¹¹⁹ Τρομπούκης Κ., ό.π., σ. 49

οθωμανικής πατρίδας¹²⁰, δημιουργώντας την κίνηση που είναι γνωστή ως Νεοοθωμανισμός¹²¹.

3.3.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Οι μεταρρυθμίσεις έχουν άμεσες συνέπειες στην οικονομική κατάσταση. Η μεγάλη μείωση των φόρων στα εισαγόμενα είδη έχει αρνητικές συνέπειες στην εγχώρια βιομηχανία αφού καταρρέουν πολλές παραδοσιακές συντεχνίες λόγω της μεγάλης αύξησης φθηνών προϊόντων. Το επαγγελματικό ενδιαφέρον των ομογενών στρέφεται στις εισαγωγές, στο τραπεζικό σύστημα και στη δημιουργία νέων συντεχνιών και είχαν κυρίαρχο ρόλο στην εμπορική ζωή της Κωνσταντινούπολης. Σημαντική είναι η παρουσία των Ελλήνων στον τραπεζικό και χρηματιστηριακό κλάδο, με τα κεφάλαια των τεσσάρων μεγαλύτερων τραπεζών της Πόλης να ελέγχονται από Έλληνες το 1870¹²², στα δημοσιονομικά της Αυτοκρατορίας αλλά και στην οικονομική πολιτική του κράτους. Οι Έλληνες αποκτούν θέσεις ισχύος και γαιοκτητική υπεροχή σε αρκετές περιοχές της Κωνσταντινούπολης¹²³. Μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο η οικονομική κατάσταση της ομογένειας στο σύνολό της κυμαίνεται σε πολύ καλά επίπεδα. Μετά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο και τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878, ακολουθεί η χρεωκοπία του κράτους με σοβαρές συνέπειες στην οικονομική κατάσταση των μεσαίων και κατώτερων αστικών τάξεων και των ταμείων των φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων¹²⁴.

3.3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ

Στην Οθωμανική πρωτεύουσα συνυπάρχουν ταυτόχρονα διαφορετικές ομάδες και αυτό οδηγεί στην ανάπτυξη μηχανισμών άμυνα για τη διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας. Ως αποτέλεσμα παρατηρείται η δημιουργία συλλογικών οργανώσεων, που με την πάροδο του χρόνου εξελίσσονται σε

¹²⁰ Αλεξανδρής Αλέξης, Οι Έλληνες στην υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850-1922, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., 1980, τ. 23, σ. 375-383

¹²¹ Τρομπούκης Κ., ό.π., σ. 50

¹²² Τραπεζικά και άλλα Ανώνυμοι Εταιρίες εν Κωνσταντινούπολει, Ημερολόγιον της Ανατολής του έτους 1879, Εν Κωνσταντινούπολει, 1878, σ. 273-289

¹²³ Ιστορία Ελληνικού Έθνους, 1975, τομ. ΙΓ', σ. 370

¹²⁴ Τρομπούκης Κ., ό.π., σ. 53

συντεχνίες, αδελφάτα, λέσχες και συλλόγους. Ο εξευρωπαϊσμός αποτελεί το έμβλημα της οθωμανικής ελίτ καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα και η αφομοίωση του δυτικού προτύπου αποτελεί άξονα δράσης της πολιτικής ηγεσίας και ταυτόχρονα πεδίο άμιλλας των διαφόρων εθνοτήτων της αυτοκρατορίας για την περίοδο 1861-1922¹²⁵.

Οι σύλλογοι είναι η μορφή της κοινωνικής οργάνωσης που επικρατεί στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1856, χωρίς να παρεμβαίνουν στην παραδοσιακή και λειτουργική οργάνωση της εκκλησίας με το σύστημα των ενοριών και αποτελούν φορείς πολιτιστικής και εκπαιδευτικής πολιτικής. Ήταν σύνηθες για τους ομογενείς να είναι μέλη πολλών συλλόγων ταυτόχρονα. Αν και οι περισσότεροι σύλλογοι δεν κάνουν διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα το σύνολο των διοικητικών συμβουλίων αποτελείται αποκλειστικά από άνδρες, και η γυναικεία φιλανθρωπία εκφράζεται κυρίως μέσα από αμιγώς γυναικείους συλλόγους¹²⁶.

Οι σύλλογοι διακρίνονται σε επτά κατηγορίες¹²⁷:

1. Φιλεκπαιδευτικοί
2. Θρησκευτικοί - Φιλανθρωπικοί
3. Πολιτικοί -«εθνικοί» σύλλογοι
4. Επαγγελματικοί - συνεταιριστικοί σύλλογοι
5. Σύλλογοι ειδικών ενδιαφερόντων
6. Σύλλογοι αποδήμων για τη συσπείρωση των Πολιτών
7. Σύλλογοι για την ενίσχυση της Μεγάλης του Γένους Σχολής ή των άλλων εκπαιδευτηρίων της Κωνσταντινούπολης (η Κεντρική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης, η Φιλόμουσος Αδελφότης Ξηροκρήνη, ο Σύλλογος Φιλομαθών Ορφεύς.

¹²⁵ Κάννερ Έφρη, Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι και αποκρυστάλλωση κοινωνικών ταυτοτήτων στην ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης (1861 - 1922), ' Η καθ' ημάς Ανατολή, τ. Γ.' Αθήνα, 1996

¹²⁶ Κάννερ Έφρη, Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι και αποκρυστάλλωση κοινωνικών ταυτοτήτων στην ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης (1861 - 1922), ' Η καθ' ημάς Ανατολή, τ. Γ.' Αθήνα, 1996

¹²⁷ Η ταξινόμηση αυτή από την Κυριακή Μαμώνη στο άρθρο της Εισαγωγή στην ιστορία των Συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως, (1861-1922). Βλ. επίσης, της ίδιας, Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., 1983, τ. 26

Τα Γραϊκικά Νοσηλευτικά Ιδρύματα αποτελούν τον πυρήνα των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων¹²⁸.

---

¹²⁸ Κάννερ Έφη, Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι και αποκρυστάλλωση κοινωνικών ταυτοτήτων στην ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης (1861 - 1922), ' Η καθ' ημάς Ανατολή, τ. Γ.' Αθήνα, 1996

4 ΑΘΗΝΑ

4.1 Η ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΤΩΝ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Το ποσοστό της έκθεσης βρεφών στην Αθήνα πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους είναι άγνωστο, όταν έγινε πρωτεύουσα ήταν μικρό και με την αύξηση του πληθυσμού αυξήθηκε¹²⁹. Την ευθύνη για τα έκθετα βρέφη από το 1836 έως το 1859 είχε αναλάβει ο Δήμος Αθηνών, την επιτήρηση και την ιατρική περίθαλψη σε περίπτωση ασθένειας ο δημοτικός γιατρός και την φροντίδα και ανατροφή οι «νοθοτροφοί», φτωχές γυναίκες έναντι μηνιαίας αμοιβής¹³⁰. Ο ρόλος της κρατικής πρόνοιας περιοριζόταν στο να αναθέσουν τα έκθετα σε παραμάνες έως ότου να μπορούσαν να σταθούν μόνα στα πόδια τους. Οι εκάστοτε δημοτικοί γιατροί φρόντιζαν με εξαιρετική επιμέλεια τα έκθετα όμως το συγκεκριμένο σύστημα περίθαλψης αποδείχθηκε ανεπαρκές με τα ποσοστά θνησιμότητας να φτάνουν σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα. Συγκεκριμένα τα έτη 1849-1858 η θνησιμότητα ανήλθε στο ποσοστό της τάξεως του 94%¹³¹. Ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών απεβίωνε πριν ακόμη συμπληρωθεί το πρώτο έτος ζωής τους και όσα κατάφεραν να επιβιώσουν περιφέρονταν ρακένδυτα ζώντας από την ελεημοσύνη των περαστικών¹³².

Η κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται μετά το 1860 με το ενδιαφέρον προς την παιδική προστασία να αυξάνεται και να επικεντρώνεται στα εγκαταλελειμμένα παιδιά και στην αλλαγή του τρόπου περίθαλψής τους. Η αλλαγή αυτή βασίστηκε στην αντίληψη ότι τα έκθετα αποτελούν ένα ζωντανό κοινωνικό κεφάλαιο που μελλοντικά θα αποσβέσει πολλαπλάσια το κόστος των δαπανών που απαιτείται για τη συντήρησή τους, είτε ως εργατικό δυναμικό, είτε ως υπηρετικό προσωπικό¹³³.

¹²⁹ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 3

¹³⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 4

¹³¹ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 6

¹³² Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 110

¹³³ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 111

4.2 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Βασιζόμενοι στην αντίληψη ότι τα έκθετα αποτελούν ζωντανό κοινωνικό κεφάλαιο οι δημόσιοι φορείς, οι πλούσιοι ομογενείς της διασποράς και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα κινητοποιήθηκαν υπέρ της φροντίδας αυτών. Το ζήτημα των έκθετων βρεφών είχε απασχολήσει έντονα τη δημοτική αρχή. Ο Δήμαρχος Αθηναίων Γεώργιος Σκούφος, ευαισθητοποιημένος από την κατάσταση αυτή θεώρησε καθήκον της δημοτικής αρχής την φροντίδα των έκθετων βρεφών¹³⁴. Παίρνοντας ως παράδειγμα την πρακτική των πολιτισμένων εθνών και με αφορμή την χρηματική δωρεά ύψους 44.000 δρχ. του κ. Κοντογιαννάκη, γενικού πρόξενου της Ελλάδας στην Πετρούπολη, αποφάσισε να κινητοποιηθεί. Το χρηματικό αυτό ποσό δεν επαρκούσε για την αποπεράτωση του Βρεφοκομείου συμπληρώθηκε όμως από την Βασίλισσα Αμαλία με το ποσό των 20.000 φράγκων, τη Ριζάρειο Σχολή με δάνειο 20.000 δρχ., τον Δήμο Αθηναίων με 27.000 δρχ. και τον Ι. Κοντογιαννάκη με το επιπλέον ποσό των 15.000δρχ.¹³⁵. Τον Φεβρουάριο του 1859 συστήθηκε επιτροπή με σκοπό την εξεύρεση τρόπων βελτίωσης της κατάστασης των εγκαταλελειμμένων παιδιών, αποτελούμενη από τους Ιωάννη Βούρο, Α. Ραγκαβή, Δ. Ορφανίδου και Α. Ζίννη με πρόεδρο τον τελευταίο¹³⁶. Η επιτροπή πρότεινε στο δημοτικό συμβούλιο την ίδρυση Βρεφοκομείου, το οποίο με χαρά την έκανε δεκτή οπότε και ακολούθησε η ίδρυση του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών (Δ.Β.Α.) την 1^η Σεπτεμβρίου το 1859¹³⁷. Στόχος του Δ.Β.Α. ήταν η υποδοχή, η διατροφή, η φροντίδα και η ανατροφή των έκθετων βρεφών της Αθήνας¹³⁸. Ήταν το πρώτο ίδρυμα προστασίας για τα εγκαταλελειμμένα βρέφη και τις μητέρες που θήλαζαν με πανελλήνιο χαρακτήρα, καθώς για 20 έτη υποδεχόταν εγκαταλελειμμένα παιδιά από όλα

¹³⁴ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., π., σ. 4

¹³⁵ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 56

¹³⁶ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 112

¹³⁷ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 4

¹³⁸ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 6

τα μέρη της Ελλάδας¹³⁹. Διευθυντής του Βρεφοκομείου ορίστηκε ο γιατρός Αναστάσιος Ζίννης¹⁴⁰.

4.3 ΚΤΙΡΙΑΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Το Βρεφοκομείο στεγάστηκε σε διάφορα οικήματα μέχρι το 1874 που εγκαταστάθηκε σε ιδιόκτητο κτίριο στην Πλατεία Ελευθερίας (σημερινή Κουμουνδούρου) της οδού Πειραιώς, τη σημερινή Δημοτική Πινακοθήκη¹⁴¹. Στο ισόγειο του κτιρίου λειτουργούσαν Ναός, θάλαμοι αποστείρωσης, το Θεραπευτήριο του Ιδρύματος, πλυντήρια και νεκροτομείο¹⁴². Στο κεντρικό κτίριο του Βρεφοκομείου υπήρχαν γραφεία και τα εργαστήρια της Κλινικής¹⁴³.

4.4 Η ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ

Η περίοδος λειτουργίας του Βρεφοκομείου είχε ουσιαστική συμβολή στην εξέλιξη της Παιδιατρικής επιστήμης. Το 1878 η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών, μετά από πρόταση της Ιατρικής Σχολής, αποφάσισε τη σύσταση έδρας «Της των Νοσημάτων των Παιδών Κλινικής», διορίζοντας τον Αναστάσιο Ζίννη ως πρώτο έκτακτο Καθηγητή-Διευθυντή της Κλινικής¹⁴⁴.

Το Δ.Β.Α. διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των φοιτητών ιατρικής¹⁴⁵. Τα μαθήματα των Καθηγητών της Παιδιατρικής

¹³⁹ Εφημερίδα «Ο μικρός Ρωμιός», «Ο παραδοσιακός ναΐσκος των εγκαταλελειμμένων παιδιών», Σκιαδάς Ελευθέριος Εταιρία Αρχαικών Μελετών και Εκδόσεων

¹⁴⁰ Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 4-10-1860, Τομ. Α', σ. 1 και Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 4-10-1860, Τομ. Α', σ. 3

¹⁴¹ Σκιαδάς Ελευθέριος: Α' Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, 1859-1899, σ. 50, Αθήνα, 1899 και Πρακτικά Αδελφάτου Συνεδρία 19-8-1868, Τομ. Α', σ. 1 και Λουκοπούλου Σ, Μανιάτη Μ, Ανδρέου Ν, Στίγκα Α, Μέξη Π., Β. Γαλιάκη., Τσουκαλάς Γ., Τσουκαλάς Ι. «Η ιστορία της Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά την περίοδο του Βρεφοκομείου 1879-1915». Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Τόμος 51, Τεύχος 1, Μάρτιος 2004

¹⁴² Ζίννης Αναστάσιος, 1861, όπ., π., σ. 3 και Πρακτικά Αδελφάτου 22-1-1893, Τομ. Δ', σ. 2 και Πρακτικά Αδελφάτου 30-10-1892, Τομ. Γ', σ. 125

¹⁴³ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 161, 11-5-1899, Τομ. Ε', σ. 22

¹⁴⁴ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 128^η, 22-3-1898, Τομ. Ε', σ. 17

¹⁴⁵ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 29-1-1865-8-1927, Τομ. Α', σ. 16

πραγματοποιούνταν στο Δ.Β.Α. στα έκθετα ή στα παιδιά που πήγαιναν στα Εξωτερικά Ιατρεία¹⁴⁶.

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της Παιδιατρικής Κλινικής εφαρμόστηκαν πρωτοποριακές θεραπευτικές πράξεις¹⁴⁷. Ζωντανά και νεκρά τα έκθετα χρησιμοποιήθηκαν για τις ερευνητικές εργασίες της Ιατρικής Υπηρεσίας του Βρεφοκομείου¹⁴⁸.

Τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας, η πείνα, ο μαρασμός και οι διάφορες επιδημίες ήταν οι αιτίες που το Δ.Β.Α. ονομάστηκε από κάποιους «Βρεφοκτονείον» Αθηνών¹⁴⁹. Ωστόσο, πρέπει να αναφέρουμε ότι η λειτουργία του Δ.Β.Α. συνετέλεσε σημαντικά στη μείωση των βρεφοκτονιών στην Αθήνα¹⁵⁰, και ότι για τον Αναστάσιο Ζίννη γράφτηκε ότι «Όσα παιδιά έσφαξε ο Ηρώδης άλλα τόσα ίσως και περισσότερα είχε σώσει ο Ζίννης¹⁵¹».

4.5 ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Τα έτη 1866, 1874 και 1889 εφαρμόστηκαν διαδοχικά κάποιοι Κανονισμοί με σκοπό την εύρυθμη λειτουργία του Βρεφοκομείου που αφορούσαν τους στόχους και τον τρόπο διοίκησης, τις μεθόδους και τα μέσα περίθαλψης των βρεφών, και τα καθήκοντα του προσωπικού¹⁵².

¹⁴⁶ Δήμος Αθηναίων: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Τόμ. 1861-68, σελ. 291, Αθήνα 1861 και Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 203^η, 28-9-1902, Τόμ. Ε', σ. 274, 276-278

¹⁴⁷ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 157^η, 2-4-1899, Τόμ. Ε', σ. 74

¹⁴⁸ Λουκοπούλου Σ, Μανιάτη Μ, Ανδρέου Ν, Στίγκα Α, Μέξη Π., Β. Γαλιάκη., Τσουκαλάς Γ., Τσουκαλάς Ι. «Η ιστορία της Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά την περίοδο του Βρεφοκομείου 1879-1915». Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών. Τόμος 51, Τεύχος 1, Μάρτιος 2004. και Καραβασίλης Σπυρ.: Η Έδρα της Παιδιατρικής. Επιστημονικός έλεγχος της περί φυαμιτώσεως παρά τη πρώτη ηλικία κλινικής μελέτης του Υφηγητού Αλκιβιάδου Παπαπαναγιώτου, Αθήναι 1904, σ. 5-14 και Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 77^η, 30-1-1896, Τόμ. Δ', σ. 114 και Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 189^η, 28-10-1900, Τόμ. Ε', σ. 187 και Καραβασίλη Σπυρ.: Έκθεσις Τίτλων και έργων αυτού, Αθήναι 1912 και Δ.Β.Α., Πρακτικά 203^η, 28-9-1902 και Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 380^η, 25-8-1927, Τόμ. Γ', Πράξις 474, σ. 253 και Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου, Συνεδρία 17-8-1895, Τόμ. ΙΗ', λ. 161, Αθήναι 1894-97

¹⁴⁹ Δήμος Αθηναίων: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Τόμ., 1861-68, σ. 309, Αθήναι 1867

¹⁵⁰ Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρωτανική Λογοδοσία Μιχαήλ Κατσαρά, Ακαδημαϊκού έτους 1895-96, Αθήνα 1986, σ. 145

¹⁵¹ Σκιαδάς Ελευθέριος: Α' Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών 1859-1899, Αθήνα 1899, σ. 50

¹⁵² Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 60

Την διοίκηση του Δ.Β.Α. είχε αρχικά το Αδελφάτο, μια 4μελή επιτροπή εκλεγμένη από το Δημοτικό Συμβούλιο προεδρευόμενη από τον εκάστοτε Δήμαρχο Αθηνών. Από τα μέλη του Αδελφάτου οριζόταν ένας ταμίας, ένας υπεύθυνος για την επίβλεψη του προσωπικού, ένας υπεύθυνος για τις καταστάσεις δαπανών και ένας υπεύθυνος για τον έλεγχο της προμήθειας του απαραίτητου υλικού. Η Επιτροπή αποτελούνταν από τους Α. Ραγκαβή, Ιω. Κόνιαρη, Ιω. Αποστολοπούλου και Π. Πυρρή¹⁵³. Το Αδελφάτο ήταν υπεύθυνο για τη διαχείριση και την αύξηση της περιουσίας του Ιδρύματος, την εκπροσώπησή του στις δημόσιες αρχές, την αλληλογραφία και την πρόσληψη όλου του προσωπικού, εκτός των θηλαστριών¹⁵⁴.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1874, το Δημοτικό Συμβούλιο της Αθήνας αποφάσισε ότι τη Διοίκηση του Βρεφοκομείου θα ασκούσε στο εξής το Συμβούλιο, δηλαδή το Αδελφάτο μαζί με μία τετραμελή ή πενταμελή Επιτροπή Κυριών, της οποίας τα μέλη θα διορίζονταν από τη βασίλισσα¹⁵⁵. Η Επιτροπή αποτελούνταν από τις Χ. Μαυροκορδάτου, Ζωής Σούτσου, Φανής Πρετεντέρη, Αικατερίνης Καλλιφορνά, Ελένης Παπαρηγοπούλου, Ανδρομάχης Ρενιέρη και Ελένης Σκουζέ, κυρίες της υψηλής κοινωνίας των Αθηνών που εργάστηκαν με ζήλο¹⁵⁶. Η Επιτροπή των Κυριών είχε ως αντικείμενο την εκπλήρωση των καθηκόντων του προσωπικού, τη συγκέντρωση χρηματικών και υλικών συνδρομών από πλούσιους Αθηναίους και εύπορους ομογενείς της διασποράς, την έγκριση ή απόλυση των υπηρετριών, την επιμέλεια της ένδυσης των βρεφών και την επίσκεψη σε εξωτερικές θηλάστριες που είχαν αναλάβει την φροντίδα βρεφών. Είχαν ακόμη το δικαίωμα να προτείνουν τροποποιήσεις σχετικά με τους κανόνες λειτουργίας του Ιδρύματος, οι οποίες μπορούσαν να τεθούν σε εφαρμογή μόνο μετά τη σύμφωνη γνώμη όλων των μελών του Συμβουλίου του Ιδρύματος και όφειλαν να δίνουν αναφορά των δραστηριοτήτων τους στη βασίλισσα, όποτε εκείνη το έκρινε απαραίτητο¹⁵⁷.

¹⁵³ Ζίνης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 6

¹⁵⁴ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 118

¹⁵⁵ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 118

¹⁵⁶ Ζίνης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 7

¹⁵⁷ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 119

4.6 ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Το προσωπικό του Βρεφοκομείου αποτελούνταν από έναν διευθυντή γιατρό ή μία διευθύντρια, δύο βοηθούς γιατρούς, έναν γραμματέα και λογιστή, μία νοσοκόμα, έναν ιερέα, μία οικονόμο και ιματιοφύλακα, μία βοηθό της οικονόμου που εκτελούσε και χρέη παιδονόμου, ένα μάγειρα, έναν κηπουρό, ένα θυρωρό, τις θηλάστριες, τις βρεφοκόμους, μία ράπτρια, δύο υπηρέτριες και έναν υπηρέτη¹⁵⁸. Για την πρόσληψη ή απόλυση των θηλαστριών υπεύθυνος ήταν ο διευθυντής γιατρός του Βρεφοκομείου¹⁵⁹.

4.7 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Από την ίδρυσή του και κατά την διάρκεια της συνολικής λειτουργίας του τον 19^ο αιώνα το Δ.Β.Α. αντιμετώπισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Η Πολιτεία δεν δέχθηκε ποτέ να χρηματοδοτήσει το Ίδρυμα¹⁶⁰. Το Πανεπιστήμιο ακολουθώντας την πολιτική της πολιτείας αδιαφορώντας δαπάνησε συνολικά για το χρονικό διάστημα 1879-1915 το ποσό των 48.400 δρχ.¹⁶¹. Η κυβέρνηση και ο Δήμος της Αθήνας όχι μόνο καθυστερούσαν την καταβολή των απαιτούμενων ποσών στο ταμείο του Βρεφοκομείου, αλλά πολύ συχνά απέρριπταν τις αιτήσεις συνδρομής του Αδελφάτου¹⁶². Η περίοδος δημαρχίας του Σπύρου Μερκούρη (1899-1907) συνέβαλε ουσιαστικά στην βελτίωση της λειτουργίας του Δ.Β.Α.¹⁶³.

Οι πηγές εσόδων του Βρεφοκομείου προέρχονταν κυρίως από τους τόκους των κατατιθεμένων κεφαλαίων της Εθνικής Τράπεζας, των κληροδοτημάτων και των δωρεών, από τις τακτικές ή έκτακτες συνδρομές υπέρ του Ιδρύματος, καθώς και από τον ειδικό δημοτικό φόρο που είχε επιβληθεί στα προϊόντα, τα δημητριακά και τα σιτηρά¹⁶⁴.

¹⁵⁸ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 6

¹⁵⁹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 118

¹⁶⁰ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 114^η, 15-11-1897, Τομ., Δ', σ. 175

¹⁶¹ Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 114^η, 15-11-1897, Τομ., Δ' και Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 120-121. 175

¹⁶² Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 120-121

¹⁶³ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 63

¹⁶⁴ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 119

Ουσιαστική ήταν, επίσης, η συμβολή της βασίλισσας Όλγας, τόσο οικονομικά με την δωρεά 70 μετοχών του Εθνικού Δανείου (τιμή 292 δρχ./μετοχή) στη λειτουργία του, όσο και ηθικά με την προστασία που παρείχε στο Βρεφοκομείο¹⁶⁵.

Ένας από τους βασικούς λόγους επιδείνωσης των οικονομικών δυσκολιών του Βρεφοκομείου ήταν η περίθαλψη που παρείχε στα εγκαταλειμμένα παιδιά του Δήμου Πειραιά και άλλων γειτονικών Δήμων. Ο κανονισμός προέβλεπε ότι οι Δήμοι μπορούσαν να αποστέλλουν στο Δ.Β.Α. τα έκθετα παιδιά της περιφέρειάς τους έναντι μηνιαίας χρηματικής συνδρομής (25 δρχ. για κάθε βρέφος), συμφωνία που δεν τηρήθηκε από την πλευρά των Δήμων¹⁶⁶.

Η ανεπαρκής χρηματοδότηση του Βρεφοκομείου επηρέασε καθοριστικά τη λειτουργία του και είχε αρνητικές συνέπειες στην ένδυση, την ιατρική περίθαλψη και τις συνθήκες διαβίωσης των βρεφών, την ποιότητα της καθαριότητας στο εσωτερικό του Ιδρύματος και την διατροφή τόσο των βρεφών όσο και των θηλαστριών¹⁶⁷.

4.8 ΥΠΟΔΟΧΗ

Τα βρέφη εγκαταλείπονταν συνήθως στα σκαλιά εκκλησιών και ιδιωτικών σπιτιών και αφού μεταφέρονταν από ιδιώτες ή αστυνομικούς κλητήρες στο Δημαρχείο, για να δηλωθεί η γέννησή τους σύμφωνα με το νόμο, παραδίδονταν στο Δ.Β.Α.. Ο συγκεκριμένος τρόπος μεταφοράς αποδείχτηκε εξαιρετικά επιβλαβής, κυρίως τους χειμερινούς μήνες, για την εύθραυστη υγεία των νεογέννητων βρεφών¹⁶⁸. Στην αναζήτηση ενός τρόπου περιορισμού στο ελάχιστο του χρόνου μεσολάβησης από την έκθεση μέχρι την εισαγωγή, αποφασίσθηκε το 1866 η κατασκευή της βρεφοδόχου, μιας

¹⁶⁵ Παρασκευόπουλος ΓΠ., Οι Δήμαρχοι των Αθηνών κατά την περίοδο του Βρεφοκομείου, Βασιλική Τυπογραφία Ραφτάνη-Παπαγεωργίου, Αθήναι 1907 Φωτογραφική Ανατύπωση, Αθήνα 2011:111. σ. 285-287

¹⁶⁶ Κανονισμός του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηναίων, Αθήνα 1874, άρθρο 2

¹⁶⁷ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 123

¹⁶⁸ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 7-8

εγκατάστασης στο εξωτερικό του κτιρίου, όπου μπορούσαν να τοποθετηθούν τα βρέφη χωρίς να αποκαλύπτεται η ταυτότητα των γονέων τους¹⁶⁹.

Η λειτουργία της βρεφοδόχου προκάλεσε πολλές συζητήσεις και εκφράστηκαν αντιρρήσεις ως προς τη σκοπιμότητά της, καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που υποστήριζαν πως θα ενθαρρύνει την έκθεση βρεφών, όπως συνέβη στη Γαλλία¹⁷⁰. Σε άρθρο της εφημερίδας «Η Καθημερινή» αναφέρεται ότι η πολυετής καθυστέρηση οφειλόταν «στις αντιδράσεις κάποιων στενόμυαλων ηθικολόγων»¹⁷¹. Χρειάστηκε να περάσουν δεκαέξι χρόνια για να υπερνικηθούν οι παραπάνω επιφυλάξεις. Η βρεφοδόχος λειτούργησε συνολικά οκτώ 10ετίες μέχρι το 1960 που καταργήθηκε¹⁷².

Τα βρέφη αφήνονταν στο Δ.Β.Α. συνήθως βαπτισμένα είτε από την μητέρα είτε από τους ιδιώτες που τα είχαν βρει, γεγονός που βεβαιώνονταν με ειδικό πιστοποιητικό ή με καρφίτσα που είχε τοποθετηθεί στα ρούχα τους. Κάθε εισαγόμενο βρέφος καταγραφόταν σε ειδικό μητρώο κατά αύξοντα αριθμό, σημειώνονταν το όνομα εάν δεν αναφέρονταν ήδη γραμμένο σε χαρτί που να συνοδεύει τα ρούχα με τα οποία ανευρίσκονταν η ηλικία συχνά κατά προσέγγιση, το φύλο, η ημερομηνία έκθεσης και εισαγωγής, τα ειδικά χαρακτηριστικά που ενδεχομένως διέθετε και η κατάσταση της υγείας του. Χρόνο με το χρόνο, ο αριθμός των εισαγομένων παιδιών αυξανόταν σημαντικά.

Κατά τη διάρκεια των έξι πρώτων χρόνων της λειτουργίας του το Βρεφοκομείο δέχτηκε 675 εγκαταλειμμένα βρέφη¹⁷³. Όπως μπορούμε να δούμε παρακάτω (Σχήμα 1) ο αριθμός κατανέμεται ετησίως ως εξής:

¹⁶⁹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 115

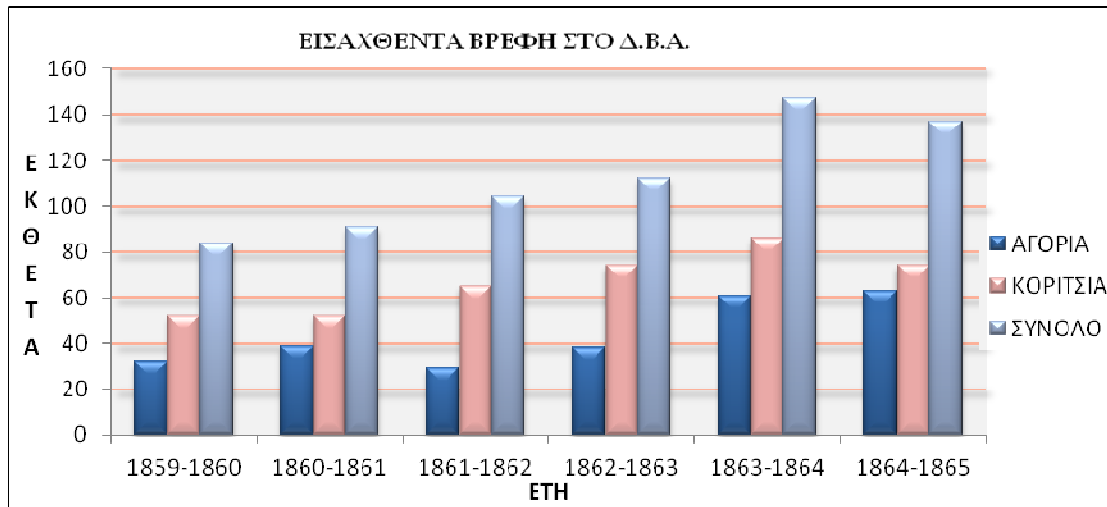
¹⁷⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., π., σ. 8

¹⁷¹ Μαρκέτου Π., «Οδός Πειραιώς Το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών» Εφημερίδα *Η Καθημερινή* 13.10.2002, σ. 24-26

¹⁷² Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 115-116

¹⁷³ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 112

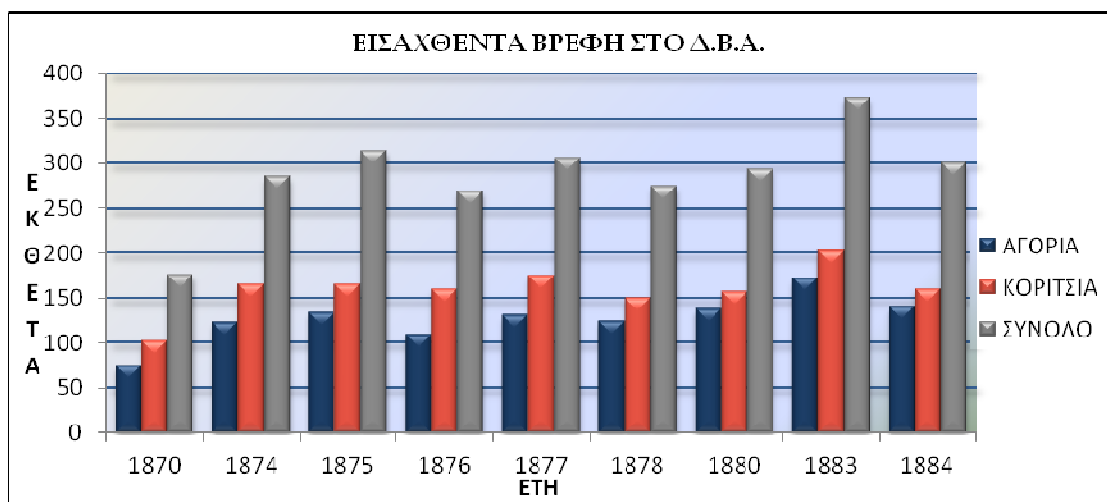
Σχήμα 1: Εισαχθέντα βρέφη στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών κατά το χρονικά διάστημα 1859-1865.

Από το σχήμα 1 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των εγκαταλειμμένων κοριτσιών, συγκριτικά με τον αντίστοιχο των εγκαταλειμμένων αγοριών, είναι σημαντικά πιο αυξημένος. Παρατηρείται επίσης, ένα σταθερό ποσοστό αύξησης από έτος σε έτος (με εξαίρεση τα έτη 1864-1865).

Από το 1870 έως το 1884 ο αριθμός των εισαγόμενων βρεφών κατανέμεται ως εξής¹⁷⁴:

Σχήμα 2: Εισαχθέντα βρέφη στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών κατά το χρονικά διάστημα 1870-1884.

¹⁷⁴ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 113

Και από το σχήμα 2 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των εγκαταλειμμένων κοριτσιών, συγκριτικά με τον αντίστοιχο αριθμό των αγοριών, είναι σημαντικά πιο αυξημένος. Μια δεύτερη παρατήρηση είναι ότι κατά τη διάρκεια της δεκαπενταετίας υπάρχει μια αυξητική τάση του αριθμού εισαγόμενων εκθέτων, και μάλιστα στο τέλος της δεκαπενταετίας ο αριθμός φαίνεται να έχει σχεδόν διπλασιαστεί.

Να σημειωθεί ότι οι παραπάνω αριθμοί αντιπροσωπεύουν μόνο τα εγκαταλελειμμένα βρέφη που είχαν καταγραφεί στο μητρώο του Βρεφοκομείου και δεν μπορούν να αποδώσουν την συνολική έκταση του φαινομένου στην πόλη της Αθήνας κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα¹⁷⁵.

4.9 ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

Αφού τα βρέφη καθαρίζονταν με επιμέλεια παραδίδονταν στις τροφούς του Βρεφοκομείου για να τα θηλάσουν. Αν η υγεία τους ήταν καλή παρέμεναν στο Ίδρυμα μέχρι να βρεθεί κάποια τροφός στην Αθήνα ή στα περίχωρα που θα τα αναλάμβανε έναντι μηνιαίας αμοιβής. Όταν παρουσίαζαν κάποιο νόσημα παρέμεναν στο ίδρυμα μέχρι την πλήρη αποκατάσταση της υγείας τους.

Ο γιατρός αποφάσιζε ποιο βρέφος, πότε και σε ποια θηλάστρια θα δινόταν, ήταν υπεύθυνος για την εξέταση της φυσικής κατάστασης και της ποιότητας του γάλακτος των εσωτερικών και των εξωτερικών θηλαστριών¹⁷⁶. Ο γιατρός όριζε, επίσης, το διαιτολόγιό τους το χρόνο απογαλακτισμού και εμβολιασμού και όφειλε να επισκέπτεται, μία τουλάχιστον φορά την ημέρα και σε συγκεκριμένη ώρα, τα άρρωστα βρέφη που περιθάλπονταν στο Βρεφοκομείο και να υπογράφει τις συνταγές που έδινε.

Το γιατρό βοηθούσαν στο έργο του δύο βοηθοί γιατροί. Ο πρώτος βοηθός ήταν υπεύθυνος για τα βρέφη που φιλοξενούνταν στο ίδρυμα ενώ ο δεύτερος βοηθός για τα βρέφη που είχαν αναλάβει οι εξωτερικές θηλάστριες.

¹⁷⁵ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 113

¹⁷⁶ Αθανασοπούλου Μαρία, Δρακοπούλου Μαριάννα, Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα. *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ*, Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010

Επειδή τα βρέφη που αναλάμβαναν οι εξωτερικές θηλάστριες δεν διατρέφονταν σωστά αποφασίστηκε να διατρέφονται μέχρι τους 2 πρώτους μήνες ζωής στο Δ.Β.Α., ώστε να παραδίδονται στις εξωτερικές θηλάστριες όσο το δυνατόν μεγαλύτερα στην ηλικία για να αντέχουν την διατροφή που θα υποβάλλονταν. Διανύοντας το 2 και 3 έτος της ηλικίας τους τα εκτός του Δ.Β.Α. έκθετα, φιλοξενούνταν ξανά στο Ίδρυμα μέχρι να αποκατασταθεί η κατάσταση της υγεία τους¹⁷⁷.

4.10 ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Σύμφωνα με τον Αναστάσιο Ζίννη η θνησιμότητα των εκθέτων της Αθήνας πριν την ίδρυση του Βρεφοκομείου ήταν φρικώδης, και όπως προαναφέραμε, την τελευταία 10ετία πριν την ίδρυση του Βρεφοκομείου (1849-1858) ήταν 94%¹⁷⁸.

Μετά την ίδρυση του Δ.Β.Α. το ποσοστό θνησιμότητας παρουσίασε μείωση. Τα έξι πρώτα χρόνια λειτουργίας του Ίδρυματος το ποσοστό μειώθηκε στο 38% (απεβίωσαν 411 βρέφη σε σύνολο 1117)¹⁷⁹. Τη δεκαετία 1869-1878 η θνησιμότητα των εκθέτων του Βρεφοκομείου αυξήθηκε με το ποσοστό να αντιστοιχεί σε 58%, με 1.506 παιδιά από σύνολο 2.581 να χάνουν τη ζωή τους, χωρίς να περιλαμβάνεται σε αυτό το ποσοστό ο αριθμός των βρεφών που βρισκόντουσαν σε κατάσταση ψυχορραγήματος, ούτε ως εισαχθέντα ούτε ως αποβιώσαντα¹⁸⁰. Κατά το χρονικό διάστημα 1870 έως 1883 η θνησιμότητα μειώθηκε ξανά με το ποσοστό να αντιστοιχεί σε 44%¹⁸¹, ενώ τη δεκαετία 1869-1878 το ποσοστό θνησιμότητας παρουσίασε αύξηση και αντιστοιχούσε σε 58%¹⁸².

¹⁷⁷ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 6

¹⁷⁸ Ζίννης Αναστάσιος, Αθήνα 1861, ό.π., σ. 6

¹⁷⁹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 125

¹⁸⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 15

¹⁸¹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 124

¹⁸² Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 125

4.11 ΑΙΤΙΕΣ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Σύμφωνα με τον Αναστάσιο Ζίννη¹⁸³, οι κυριότερες αιτίες της εξαιρετικά υψηλής θνησιμότητας των εγκαταλειμμένων βρεφών είναι:

- Η παντελής έλλειψη περίθαλψης κατά τις πρώτες ώρες που ακολουθούν τη γέννηση τους.
- Η ανεπαρκής και ακατάλληλη για την πεπτική ικανότητα των βρεφών τροφή που τους χορηγείται τους πρώτους μήνες της ζωής τους.
- Η μη έγκαιρη προσφυγή στο γιατρό σε περίπτωση αρρώστιας.
- Η κακή εφαρμογή ή ακόμη η μη εφαρμογή των θεραπευτικών μέσων που ο γιατρός υποδεικνύει στις τροφούς.

Για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι, στην αύξηση της θνησιμότητας τους καλοκαιρινούς μήνες του 1860 συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό η φονική διάρροια η οποία έβλαψε και τα νόμιμα από γάμο παιδιά (απεβίωσε το 41% πριν συμπληρώσουν το πρώτο έτος της ηλικίας τους), ο μαρασμός και άλλα ανίατα νοσήματα που είχαν ήδη προσβάλει τα έκθετα όταν παρελήφθησαν το 1859¹⁸⁴.

Η θνησιμότητα τα 3 πρώτα έτη λειτουργίας του Βρεφοκομείου κυμάνθηκε σε χαμηλά επίπεδα σε αντίθεση με τα επόμενα όπου παρουσίασε ανοδική πορεία. Τα αίτια ήταν¹⁸⁵:

- Ο δριμύς χειμώνας του 1863-64 ήταν η αιτία που πολλά έκθετα κατελήφθησαν από σκληρό οίδημα των νεογνών.
- Οι βαρύτερες επιδημίες οστρακιάς, ιλαράς, ελώδους πυρετού, κοκκύτου την τριετία 63-66.
- Οι ενδειμικώς διαλείποντες πυρετοί που επικρατούσαν κατά τα έτη 1862-1865.
- Η δυσχέρεια στις πληρωμές των θηλαστριών και των δαπανών του Βρεφοκομείου εξαιτίας της οικονομικής κατάστασης που επικράτησε από το 1863.

¹⁸³ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 8-12

¹⁸⁴ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 3

¹⁸⁵ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 16-17

Κατά τη δεκαετία 1869-1878 οι διαταραχές του εντερικού σωλήνα και η ατροφία ήταν οι αιτίες θνησιμότητας για τους 932 από τους 1.506 θανάτους (61,8%)¹⁸⁶.

4.12 ΥΙΟΘΕΣΙΕΣ

Πριν την ίδρυση του Βρεφοκομείου οι υιοθεσίες ήταν σπάνιες. Εκτός του ότι ήταν δύσκολη η αναζήτηση και η εύρεση παιδιών προς υιοθεσία, πολλά πέθαιναν πριν συμπληρώσουν τα 2 έτη, ενώ όσα έμεναν ήταν άρρωστα, καχεκτικά και ρακένδυτα με αποτέλεσμα να μην επιλέγονται για υιοθεσία¹⁸⁷. Η ίδρυση του Δ.Β.Α. διευκόλυνε τη διαδικασία των υιοθεσιών. Οι ενδιαφερόμενοι απηθύναν έγγραφες αιτήσεις προς το Αδελφάτο, το οποίο αφού συγκέντρωνε τις απαραίτητες πληροφορίες για τους ενδιαφερόμενους, έδινε την έγκριση για την διαδικασία υιοθεσίας¹⁸⁸.

Οι υιοθεσίες γίνονταν με την φροντίδα του Αδελφάτου και την επιμέλεια της Δημοτικής Αρχής σύμφωνα πάντα με τις νόμιμες διαδικασίες, και στόχευαν στην πλήρη εξασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών. Ήταν στην ευχέρεια των ενδιαφερομένων η ημέρα και ώρα επίσκεψης στο Βρεφοκομείο και μπορούσαν να επιλέξουν μεταξύ 10-15 απογαλακτισμένων βρεφών, ηλικίας 7 μηνών έως 8 χρόνων. Την διετία 1860-62 υιοθετήθηκαν 46 έκθετα.

Όπως μπορούμε να δούμε παρακάτω (Πίνακας 2) συνολικά την επταετία 1859-1866 υιοθετήθηκαν 191 παιδιά (25%)¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Zinnis A., Principale cause de l'excessive mortalité chez les enfants trouvés et moyens d'y remédier, Αθήνα 1881, p. 13

¹⁸⁷ Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών, Αθήνα 1866, σ. 20

¹⁸⁸ Κορασίδου Μαρία. ό.π., σ. 130

¹⁸⁹ Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών, Αθήνα 1866, σ. 21

Πίνακας 2. Υιοθεσίες που πραγματοποιήθηκαν στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών κατά το χρονικό διάστημα 1859 - 1866.

Έτος	Έκθετα
1859	20
1862	20
1863	15
1864	40
1866	40

Όσα παιδιά είχαν συμπληρώσει το έβδομο έτος της ηλικίας τους και δεν είχαν ακόμη υιοθετηθεί τοποθετούνταν σε Ορφανοτροφεία¹⁹⁰. Συγκεκριμένα, τα αγόρια στο Ορφανοτροφείο Χατζηκώνστα και τα κορίτσια στο Αμαλείο Ορφανοτροφείο¹⁹¹.

4.13 ΤΡΟΦΟΙ

Ένα πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με την έλλειψη οικονομικών πόρων ήταν η δυσκολία ανεύρεσης θηλαστριών λόγω της μικρής αποζημίωσης που λάμβαναν.

Η εμπειρία έδειξε ότι τα βρέφη που αναλάμβαναν οι εξωτερικές θηλάστριες δεν διατρέφονταν σωστά, διότι θήλαζαν τα δικά τους και ελάχιστα έως καθόλου τα έκθετα, και από τις πρώτες ημέρες που τα αναλάμβαναν τα τάζαν ρύζι ή χόνδρο με αποτέλεσμα να καταλαμβάνονται από χρόνια διάρροια ή μαρασμό¹⁹².

Ένα πρόβλημα με κοινωνικές προεκτάσεις ήταν οι μητέρες που εγκατέλειπαν τα παιδιά τους και παρουσιαζόντουσαν εν συνεχεία ως θηλάστριες και αναλάμβαναν την φροντίδα του δικού τους παιδιού. Για τον περιορισμό αυτού του προβλήματος το Αδελφάτο, ζητώντας τη συνδρομή της αστυνομίας, πραγματοποίησε έρευνες στις εξωτερικές θηλάστριες προκειμένου να διαπιστωθεί ανάμεσα στα εγκαταλειμμένα παιδιά ποια είναι

¹⁹⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 20-21

¹⁹¹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 130

¹⁹² Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 5

τα νόμιμα ώστε να επιστραφούν στους γονείς τους¹⁹³. Το 1880 μετά από μια τέτοια έρευνα ανακαλύφθηκαν 26 βρέφη, τα οποία διαγράφηκαν από το μητρώο του Βρεφοκομείου και παραδόθηκαν στους γονείς τους, αντίστοιχα το 1884 30 βρέφη και 98 το 1885¹⁹⁴. Ένα άλλο μέτρο που έλαβε το Αδελφάτο για το πρόβλημα αυτό ήταν ότι ζήτησε από τους δημάρχους Αχαρνών και Φυλής πληροφορίες σχετικά με την ύπαρξη κατάλληλων τροφών στις περιφέρειες τους, θεωρώντας ότι στέλνοντας τα παιδιά στην περιφέρεια οι μητέρες θα αποφάσιζαν πιο δύσκολα να τα εγκαταλείψουν¹⁹⁵.

---

¹⁹³ Κορασίδου Μαρία. ό.π., σ. 128

¹⁹⁴ Κορασίδου Μαρία. ό.π., σ. 129

¹⁹⁵ Κορασίδου Μαρία. ό.π., σ. 129

5. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

5.1 ΓΕΝΙΚΑ

Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αιώνα χωρίζεται σε τέσσερις περιόδους: την χρονική περίοδο που την φροντίδα των εκθέτων είχε αναλάβει η Εκκλησία (μέσα του 18^{ου} αιώνα-1864), την χρονική περίοδο που μεριμνούσε γι' αυτά η Αδελφότητα των Κυριών του Πέραν, την χρονική περίοδο 1874-1889 και την περίοδο που την περίθαλψή τους ανέλαβε ο γιατρός Σπυρίδων Ζαβιτζιάνος.

5.1.1 Η ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΤΩΝ ΕΩΣ ΤΟ 1864

Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών ως επιβεβλημένο καθήκον «θεωρουμένη από αμνημονεύτων χρόνων» περιλήφθηκε στο πρόγραμμα των φιλανθρωπικών έργων που συντηρούνταν με δαπάνη της Ελληνικής Κοινότητας¹⁹⁶.

Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα με την καθιέρωση της πατριαρχικής εξέλεξης και της κύρωσης των ετήσιων εκκλησιαστικών λογαριασμών των ενοριών η περίθαλψη των έκθετων βρεφών θεωρήθηκε καθήκον της Εκκλησίας και των χαμηλότερων ιεραρχικά οργάνων της¹⁹⁷. Κάθε Ναός είχε υπό την ευθύνη του δύο ή περισσότερα έκθετα για τα οποία χορηγούσε σημαντικό μέρος των εισοδημάτων του. Τα έκθετα βρέφη παραδίδονταν σε τροφούς που τα φρόντιζαν έναντι μηνιαίας αμοιβής από το ταμείο της εκκλησίας. Εκεί όμως σταματούσε η εκκλησιαστική φροντίδα, καθώς οι φοροεπίτροποι δεν έπαιρναν πληροφορίες εάν οι τροφοί περιποιούνταν επαρκώς τα βρέφη και δεν δινόταν καμία περαιτέρω φροντίδα για την μόρφωσή τους. Είναι γεγονός ότι οι περισσότερες από τις τροφούς περιποιούνταν επαρκώς τα βρέφη και σε περίπτωση ασθένειας έβρισκαν τρόπο να επικαλούνται την βοήθεια γιατρού. Κάποιες φορές μάλιστα τα πήγαιναν στο ιατρείο της Φιλοπτώχου Αδελφότητας των Ελληνίδων Κυριών του Πέραν για νοσηλεία. Εμβολιασμοί δεν γινόντουσαν εκτός σπανίων

¹⁹⁶ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, «Τα ορφανά της Παναγίας» υπό Νοεμής Ζωηρού, σ. 15

¹⁹⁷ Αναγνωστίδου Αμαλία, Η κοινωνική ιατρική της ελληνικής εθνότητας της Κωνσταντινούπολης από το 1839 μέχρι το 1922, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1993, σ. 275

εξαιρέσεων¹⁹⁸. Η πρώτη φροντίδα της εκκλησίας για την ανατροφή και την μόρφωση των έκθετων ως χρήσιμα μέλη της κοινωνίας ήταν η ίδρυση του Ορφανοτροφείου έξω από τους Επτά Πύργους που έγινε με πρωτοβουλία του Πατριάρχη Γερμανού Δ' του από Δέρκων¹⁹⁹.

5.1.2 Η ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΑΝ (1864-1874)

Το ζήτημα της προστασίας των εκθέτων άρχισε να προβληματίζει τους εφόρους της Εκκλησίας. Για το λόγο αυτό αποφασίσθηκε η σύσταση εθνικής επιτροπής για την μελέτη του προβλήματος, όπου διαπιστώθηκε ότι η περίθαλψη ήταν πλημμελής και η θνησιμότητα μεγάλη. Την επιμέλεια των εκθέτων για τα επόμενα δέκα έτη 1864-1874 ανέλαβε η Αδελφότητα των Κυριών του Πέραν²⁰⁰. Αυτή ήταν η πρώτη περίοδος συστηματικής επίβλεψης, που χαρακτηρίστηκε ως περίοδος ευημερίας και είχε πολύ θετικά αποτελέσματα. Στις ετήσιες εκθέσεις της Αδελφότητας καταγράφονται με λεπτομέρεια οι δαπάνες, η επίβλεψη και ο αριθμός των παιδιών.

Η ίδρυση του Εργαστηρίου και η λειτουργία του απορρόφησε σημαντικό μέρος των δαπανών και της δραστηριότητας της Αδελφότητας με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της φροντίδας των εκθέτων της 'Φιλοπτώχου του Πέραν'²⁰¹.

Την ίδια χρονική περίοδο οι Αδελφές του Ελέους είχαν ιδρύσει ειδικό κατάστημα για τα έκθετα στο Γενή Ταρσή. Την φροντίδα τους είχαν αναλάβει τροφοί και οι Αδελφές με καθημερινές επισκέψεις επέβλεπαν τις τροφούς, φρόντιζαν για την διατροφή των παιδιών και για ότι άλλο είχαν ανάγκη, και αναλάμβαναν την διαπαιδαγώγησή τους στην κατάλληλη ηλικία²⁰².

¹⁹⁸ Ζαβιτζιάνος Σπυριδών, Κ., Υπηρεσία των εκθέτων της Παναγίας του Πέραν και λόγοι ίδρύσεως αυτής, Τυπ. Α., Λάντζα, Κέρκυρα, 1904, σ. 41

¹⁹⁹ Γεδεών, 1888

²⁰⁰ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 227

²⁰¹ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 227

²⁰² Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 275-278

5.1.3 ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΚΗ ΑΘΛΙΟΤΗΤΑ (1874-1889)

Για τα επόμενα 15 έτη από το 1874 έως το 1889 τα έκθετα επανήλθαν στην αρχική τους αθλιότητα²⁰³. Το διάστημα αυτό η γνωστή στο Πέραν κυρία Αικατερίνη Νικολαΐδου συνέχισε με ζήλο να φροντίζει και να μοχθεί υπέρ των ορφανών που είχε αναλάβει υπό την προστασία της²⁰⁴. Με τη βοήθεια και άλλων κυριών έκανε μεγάλες προσπάθειες προκειμένου να βελτιωθεί η κατάσταση. Το βρέφος βαφτιζόταν, είτε αμέσως, είτε μετά από κάποιο διάστημα. Κάθε βρέφος καταγράφονταν σε ένα λογιστικό βιβλίο με το βαπτιστικό του όνομα εφόσον είχε βαπτιστεί ή με την σημείωση 'αβάπτιστο' εάν ήταν αβάπτιστο, το ονοματεπώνυμο της τροφού και την ημερομηνία της εγκατάλειψης. Στην τροφό παραδίδονταν μαζί με το βρέφος ένα μικρό βιβλιάριο προκειμένου να παρουσιάζεται και να λαμβάνει τη μηνιαία αμοιβή της και ένα σαπούνι για το βρέφος από την Φιλόπτωχο Αδελφότητα των Ελληνίδων Κυριών. Έπειτα δεν γινόταν καμία επίβλεψη σχετικά με την διατροφή και την περίθαλψη των βρεφών παρά μόνο από την αρχιτροφό. Δυστυχώς τα βρέφη αυτά ήταν καταδικασμένα όχι μόνο να στερηθούν την μητρική αγκαλιά και το μητρικό γάλα αλλά να ζήσουν και κάτω από άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Η κακή συντήρηση των βρεφών επισημάνθηκε στην έκθεση της ελεγκτικής επιτροπής του 1887 της Ορθόδοξης Κοινότητας του Σταυροδρομίου όπου μετά από έλεγχο των βιβλίων της ενορίας των Εισοδίων της Θεοτόκου διαπιστώθηκε ότι ενώ η Κοινότητα δαπανούσε ετησίως περίπου 400 Λ.Ο. για τα έκθετα τα περισσότερα απεβίωναν. Δυστυχώς μετά το θάνατο της κυρίας Νικολαΐδου δεν βρέθηκε καμία άλλη κυρία για να την αντικαταστήσει²⁰⁵.

Ο μεγάλος αριθμός εγκαταλελειμμένων παιδιών και ο σχετικά μικρός αριθμός επιζώντων αποτέλεσαν τα κίνητρα για τον Σ. Ζαβιτζιάνο για να ασχοληθεί με την βελτίωση της κατάστασής τους.

Προβληματιζόμενος και σκεπτόμενος λύσεις σχετικά με το ζήτημα των έκθετων κατόρθωσε, όπως λέει ο ίδιος, να προκαλέσει την συνεδρίαση της

²⁰³ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 227

²⁰⁴ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 227

²⁰⁵ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 227

κοινότητας την 12^η Ιουνίου 1887 αποτέλεσμα της οποίας ήταν η συγκρότηση επιτροπής για την μελέτη του ζητήματος. Η επιτροπή αποτελούνταν από τους γιατρούς Σπυρίδων Ζαβιτζιάνο, γιατρό, Ρ. Κ. Ζωγράφο, γιατρό, Στεφάνοβικ, Παπαδούκα γιατρό και Λ. Λιμαράκη ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα εισηγητή, επίσης γιατρός²⁰⁶.

Η Κοινότητα του Πέραν παρόλο που απέδειξε ότι ενδιαφέρεται για την βελτίωση της κατάστασης των εκθέτων δεν προχώρησε στην υλοποίηση των εισηγήσεων²⁰⁷. Μέχρι τότε τα έκθετα ήταν υπό την επίβλεψη της αρχιτροφού Κοκκώνας Ελέγκως, που είχε κληρονομήσει τα καθήκοντα του αποθανόντος συζύγου της²⁰⁸.

5.1.4 ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ (1889-1903)

Βλέποντας την κατάσταση των εκθέτων να μην βελτιώνεται, τον μεγάλο αριθμό των εγκαταλελειμμένων παιδιών και τον σχετικό μικρό αριθμό επιζώντων ο Σπ. Ζαβιτζιάνος αποφάσισε να αναλάβει ο ίδιος την προστασία τους²⁰⁹. Ζήτησε από την κεντρική εφορία να του ανατεθεί η φροντίδα των εκθέτων και να οργανώσει ειδική Υπηρεσία για την περίθαλψή τους. Η κεντρική Εφορία μέσω επιστολής τον Ιούνιο του 1889 έκανε την πρότασή του δεκτή. Παράλληλα κατέθεσε αίτηση στο Συμβούλιο των πολιτικών υποθέσεων και του χορηγήθηκε άδεια για την ίδρυση κλινικής παιδών, για την νοσηλεία των εκθέτων. Η Κλινική Παιδών λειτούργησε τρία χρόνια, χωρίς η παύση της λειτουργίας της να επηρεάσει την Υπηρεσία των Εκθέτων. Με την ίδρυση της Υπηρεσίας των Εκθέτων το έτος 1889 ξεκινά μια νέα περίοδος συστηματικής προστασίας και ιατρικής περίθαλψης για τα έκθετα. Στις 5 Ιουνίου του 1889 ο Σπ. Ζαβιτζιάνος παρέλαβε και κατέγραψε 48 ορφανά, εκ των οποίων 21 ήταν αγόρια και 27 κορίτσια²¹⁰.

Την 5^η Ιουνίου του 1889 ο Σπ. Ζαβιτζιάνος κάλεσε όλες τις τροφούς με τα βρέφη που είχαν αναλάβει να φροντίζουν στην 'Κλινική των Βρεφών'.

²⁰⁶ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 32

²⁰⁷ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 280

²⁰⁸ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 44

²⁰⁹ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 32

²¹⁰ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 281

Καταγράφοντας τα ονόματα των παιδιών, των τροφών και των συζύγων τους ανακάλυψε ότι κάποιες γυναίκες εγκατέλειπαν τα βρέφη τους και εμφανιζόντουσαν αργότερα σαν τροφοί προκειμένου να λαμβάνουν την μηνιαία αμοιβή, φαινόμενο που είχε παρατηρηθεί και στην Αθήνα. Κατέγραψε το σύνολο των παιδιών σε ένα βιβλίο, σημειώνοντας σε ειδικό βιβλίο τα ονόματα με ατομικές σημειώσεις για το καθένα από το βάρος μέχρι την νοσολογία του. Συγχρόνως τοποθέτησε στον λαιμό του κάθε παιδιού μια διακριτική ταυτότητα από λευκοσίδηρο που είχε τον αριθμό που ήταν καταγεγραμμένο στον κατάλογο και το οποίο είχε κολλήσει με ισπανικό κερι φέροντας την σφραγίδα του για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο απάτης. Αργότερα θεωρώντας ότι η ταυτότητα αυτή στιγμάτιζε την καταγωγή τους αποφάσισε να την καταργήσει. Με τη συνεργασία της εκκλησίας της Θεοτόκου τα έκθετα που είχαν αφηθεί στην πρόνοια της εκκλησίας αποστέλλονταν στην Κλινική²¹¹.

Το σύστημα περίθαλψης που υιοθέτησε ήταν το λεγόμενο οικογενειακό, καθώς το βρέφος παραδίδονταν σε τροφό και διατρεφόταν μαζί με την οικογένειά της. Το σύστημα αυτό επικρίθηκε από αρκετούς είχε όμως πολλά πλεονεκτήματα και ήταν ευκολότερο να εφαρμοστεί. Η ίδρυση Βρεφοκομείου λόγω υψηλού οικονομικού κόστους δεν μπορούσε να υλοποιηθεί. Επίσης, ο Σπ. Ζαβιτζιάνος δεν συμφωνούσε με όσους πίστευαν ότι η ίδρυση Βρεφοκομείου θα ήταν υποφερτή λύση για τα έκθετα και ότι σκοπός της Υπηρεσίας των Εκθέτων ήταν η λειτουργία Ιδρύματος. Θεωρούσε ότι το σύστημα της κατ' οίκον διατροφής ήταν ασυγκρίτως προτιμότερο. Κατόπιν πολυετούς πείρας και ενασχόλησης με το ζήτημα των εκθέτων πίστευε ότι η ίδρυση Βρεφοκομείου ήταν εσφαλμένη λύση και το σύστημα αυτό ήταν σαθρό και επιβλαβές.

Με την εφαρμογή του συστήματος αυτού μειώθηκε η θνησιμότητα με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο αριθμός των ορφανών. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επέκταση της προστασίας και σε άλλα εγκαταλελειμμένα παιδιά σχεδόν διπλασίασε τις δαπάνες συντήρησής τους, προκαλώντας

²¹¹ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 281

έντονες συζητήσεις στη συνέλευση της. Στην έκθεση που υπέβαλε στην Κεντρική Εφορία της Παναγίας των Εισοδίων του Πέραν το 1890 εισηγήθηκε προτάσεις που αποσκοπούσαν στην καλύτερη μόρφωση των παιδιών της σχολικής ηλικίας και στην επαγγελματική αποκατάσταση των μεγαλύτερων²¹².

Το 1894-95 «ειδική εκ των Δεσποινίδων Επιτροπή» ανέλαβε την επίβλεψη της διατροφής και την επιμέλεια της ενδυμασίας των ορφανών. Μάλιστα η Επιτροπή συνέστησε εργαστήριο αναθέτοντας σε νεαρές κυρίες καλώς οικογενειών να συνδράμουν στο έργο αυτό. Το 1896 ιδρύθηκε το Εργαστήριο των Δεσποινίδων προς όφελος των εκθέτων του Σταυροδρομίου, το πρώτο στην Ανατολή που ιδρύθηκε και διευθύνονταν από Δεσποινίδες. Ο αριθμός των δεσποινίδων αυξήθηκε αλλά χρόνο με το χρόνο το έργο ήταν δυσκολότερο διότι εκτός του ότι αυξήθηκε ο αριθμός των εκθέτων λόγω της μειωμένης θνησιμότητας, στο έργο της επιτροπής των δεσποινίδων προστέθηκε η ηθική φροντίδα τους και η εξεύρεση τρόπων βελτίωσης της Υπηρεσίας. Οι Δεσποινίδες εργαζόνταν με ζήλο και μεγάλη προθυμία. Το 1900 εφαρμόστηκε ιδιαίτερος Κανονισμός που αφορούσε το Εργαστήριο των Δεσποινίδων.

Το 1899 η Υπηρεσία των Εκθέτων είχε φτάσει σε επίπεδο τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ιδρύματα²¹³.

Το φιλάνθρωπο και κοινωφελές έργο της Υπηρεσίας των Εκθέτων αναγνώρισαν και ενθάρρυναν οι οικουμενικοί Πατριάρχες Άνθιμος ο Ζ' και Κωνσταντίνος ο Ε' και ο Ιωακείμ ο Γ' με την άνοδό του στον Πατριαρχικό θρόνο για δεύτερη φορά, ο οποίος το 1901 πρότεινε τη σύσταση επιτροπής με σκοπό την μελέτη της διοργάνωσης της υπηρεσίας με την επιβάρυνση του κόστους από τα ταμεία των ναών της αρχιεπισκοπής²¹⁴.

Το 1903 ο Σπυρίδων Ζαβιτζιάνος αποδήμησε στην Κέρκυρα. Με την αποχώρησή του, το 1903 τέθηκε το ζήτημα στέγασης του ιατρικού γραφείου και του Εργαστηρίου των Δεσποινίδων καθώς μέχρι τότε έδρευαν στην

²¹² Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 282 και Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., π., σ. 230

²¹³ Αναγνωστίδου Αμαλία ό.π., σ. 282

²¹⁴ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 283

κλινική του. Λύση για τη στέγαση του ιατρικού γραφείου δόθηκε από την Εκκλησία ενώ για το Εργαστήριο των Δεσποινίδων από την Διευθύντρια του Κεντρικού Παρθεναγωγείου, Ελένη Καλογερά²¹⁵. Τη διεύθυνση του ιατρείου ανέλαβε ο γιατρός Ι. Κωνσταντινίδης, ο οποίος συστηματοποίησε περαιτέρω την ιατρική υπηρεσία των εκθέτων με την επιμέλεια, την μεθοδικότητα, το ζήλο και την προθυμία που υπέδειξε²¹⁶.

Ελάχιστα πράγματα αναφέρονται για την Υπηρεσία των Εκθέτων του Φαναρίου, η οποία διοργανώθηκε με πρότυπο την αντίστοιχη υπηρεσία του Πέραν. Το Φανάρι φαίνεται να διέθετε επιτροπή για το ζήτημα των εκθέτων από το 1898. Η ιατρική επιμέλεια είχε ανατεθεί στον γιατρό Ν. Βασιλειάδη²¹⁷.

5.1.4.1 ΤΡΟΦΟΙ

Όσον αφορά τις τροφούς ο Σπ. Ζαβιτζιάνος έδειχνε ιδιαίτερη αυστηρότητα απέναντί τους και σε περίπτωση που διαπίστωνε την ελάχιστη παράβαση των καθηκόντων τους, τις τιμωρούσε απομακρύνοντας το βρέφος. Οι τροφοί ήταν αποκατεστημένες, τίμιες γυναίκες, στην πλειοψηφία τους Ελληνίδες, αλλά υπήρχε και ένα ποσοστό αλλόθρησκων ή αλλόφυλων. Οι περισσότερες κατάγονταν από τα νησιά του Αιγαίου και αρκετές από την Ευρωπαϊκή ή Ασιατική Τουρκία. Ήταν υγιείς, εύρωστες και παρείχαν γάλα για 36 ή περισσότερους μήνες. Οι σύζυγοί τους στην πλειοψηφία ήταν χειρωνάκτες, ξυλουργοί, ράφτες, κλπ.

Το επάγγελμα της τροφού ήταν αρκετά πρόσφορο για τις γυναίκες του λαού, οι οποίες στην Κωνσταντινούπολη και στην Ανατολή ήταν κατεξοχήν νοικοκυρές, διότι μπορούσαν να έχουν μηνιαίο μισθό 60-80 γρόσια ενώ παρέμεναν σπίτι τους και εξακολουθούσαν να θηλάζουν γεγονός πολύ σημαντικό για εκείνες. Οι οικείες τους ήταν στην πλειοψηφία μονόροφοι ή διόροφοι, καλώς αερισμένες, λίθινες, ψηλές, κτισμένες σε στενούς δρόμους ελάχιστα εκτεθειμένες στον ήλιο. Σε κάθε οικεία μπορεί να κατοικούσε μία ή

²¹⁵ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 285

²¹⁶ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 228

²¹⁷ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 284

περισσότερες οικογένειες και οι συνθήκες καθαριότητας των τροφών ήταν άριστες²¹⁸.

5.2 ΑΠΟΥΣΙΑ ΕΙΔΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΚΘΕΤΩΝ

Στην Κωνσταντινούπολη δεν λειτούργησε ποτέ Βρεφοκομείο. Από το 1861 στην έκθεση της Αδελφότητας τονίστηκε η έλλειψη Βρεφοκομείου²¹⁹. Η έλλειψη ειδικού ιδρύματος για τα έκθετα της Ελληνικής Κοινότητας επισημάνθηκε και από τον τύπο αρκετά χρόνια αργότερα, το 1873²²⁰. Το 1879 επιχειρήθηκε σε εθνικό επίπεδο να διοργανωθεί υπηρεσία για τα έκθετα με αφορμή τη δωρεά μιας οικοδομής από τον Λεωνίδα Ζαρίφη που θα μπορούσε με την κατάλληλη διαμόρφωση να λειτουργήσει σαν κατάστημα για τα έκθετα βρέφη²²¹. Η Ιερά Σύνοδος και το Δ.Ε.Μ. Συμβούλιο ενέκριναν να ονομαστεί το κατάστημα Λεωνίδιο Εκθετοκομείο, ενώ παράλληλα διορίστηκε βμελής επιτροπή αποτελούμενη από τους Λ. Ζαρίφη, Οδυσσέα Νεγρεπόντη, Ι. Γεωργανόπουλο, και τους γνωστούς για την προσφορά τους στην Ελληνική Κοινότητα της Κωνσταντινούπολης ιατρούς Α. Πασπάτη, Κ. Στεκούλη, Π. Φενερλή με σκοπό «να σκεφθούν το καταλληλότερο, σκοπιμότερο και μάλλον επωφελούς τρόπους σύστασης αυτού από κοινωνικήν φιλανθρωπικήν και επιστημονικήν άποψην περί κατάλληλου διοργανισμού διευθύνσεως αυτού περί ευρέσεως πόρων προς συντήρησιν αυτού». Η έλλειψη, ωστόσο, οικονομικών πόρων φαίνεται να στάθηκε εμπόδιο στην υλοποίηση του σχεδίου. Έκτοτε δεν έχει γίνει ξανά κάποια αναφορά για το κτίριο αυτό²²².

5.3 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΤΩΝ ΕΚΘΕΤΩΝ

Από τα μέσα του 18ου αιώνα μέχρι και το 1864 με την ανάληψη φροντίδας τους από την Αδελφότητα το ταμείο της εκκλησίας κάλυπτε τις μηνιαίες αμοιβές των τροφών χωρίς να δίδεται περαιτέρω επιχορήγηση για

²¹⁸ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 81

²¹⁹ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 276

²²⁰ Αναγνωστίδου Αμαλία ό.π., σ. 276

²²¹ Αναγνωστίδου Αμαλία ό.π., σ. 278

²²² Αναγνωστίδου Αμαλία ό.π., σ. 278

την μόρφωση ή για τις άλλες ανάγκες τους²²³. Την 10ετία που 1864-1874 η οικονομική κατάσταση της Αδελφότητας της επέτρεψε να αναλάβει την προστασία των εκθέτων. Κατά την 15ετία 1874-1889 η Αδελφότητα περιορίστηκε μόνο στη δαπάνη μικρών χρηματικών ποσών για την αγορά υποδημάτων και σαπουνιού για τα έκθετα της εκκλησίας και τη συντήρηση μικρού αριθμού ορφανών.

Δωρεές υπέρ των εκθέτων γίνονταν συχνά προς τον Σπυρίδων Ζαβιτζιάνο. Χρηματικά ποσά συγκεντρώνονταν και από τις γιορτές που συγκεντρώνονταν κατά περιόδους και κυρίως κατά την εποχή των μεγάλων θρησκευτικών εορτών. Τα ποσά καταθέτονταν στην τράπεζα «Λυωνική Πίστης»²²⁴.

Το 1901 οι μαθητές του Ζωγραφείου συνέστησαν Αγαθοεργό Σύλλογο με σκοπό την παροχή χρηματικής βοήθειας στο ταμείο των Εκθέτων του Πέραν²²⁵. Πολύ σημαντική ήταν η δωρεά μιας θερμοκοιτίδας συστήματος Rouillier et Arnoult της κυρίας Κλεονίκης Νικολαΐδου, η οποία διέμενε στη Νίκαια της Γαλλίας. Η θερμοκοιτίδα κάλυψε ένα σημαντικό κενό καθώς θα έσωζε πολλά ασθενικά παιδιά από το θάνατο. Η δωρεά της κυρίας Γρ. Μαρσάν μιας ραπτομηχανής για το Εργαστήριο των Δεσποινίδων.

Η Κοινότητα του Πέραν επιβαρύνονταν μόνο για τα έξοδα της μισθοδοσίας των τροφών και την ενδυμασία των εκθέτων, δαπάνες αρκετές για τις ήδη πολλές ανάγκες που έπρεπε να θεραπεύσει. Το 1906 υπήρχαν αναξιοποίητα κεφάλαια υπέρ των εκθέτων στην εκκλησία της Παναγίας 1.500 Λ.Ο.²²⁶ και 750 λ.τ. από έκτακτες χρηματικές δωρεές που είχε μεριμνήσει να δημιουργήσει ο Σπ. Ζαβιτζιάνος²²⁷.

Από το αρχείο με τα πρακτικά των συνελεύσεων της Κοινότητας που διατηρούσε ο Σπ. Ζαβιτζιάνος ήδη από το 1837 είναι προφανές ότι οι κατά καιρούς εξελεγκτικές επιτροπές των εφοριών βλέποντας οι δαπάνες που

²²³ Αναγνωστίδου Αμαλία ό.π., σ. 275

²²⁴ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 283

²²⁵ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 94

²²⁶ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 286

²²⁷ Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, ό.π., σ. 230

υπέβαλλε η εκκλησία δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα έκαναν προσπάθειες για την βελτίωση της κατάστασης²²⁸.

5.4 ΥΠΟΔΟΧΗ

Τα βρέφη εκτίθονταν στις πύλες εκκλησιών ή στις πόρτες ιδιωτικών οικιών ή σε δρόμους, όπου ιδιώτες ή αστυνομικοί τα μετέφεραν στην Εκκλησία της Παναγίας. Συνήθως ήταν νεογέννητα βρέφη λίγων ωρών ή ημερών, κάποια 2-3 ή και περισσότερων μηνών με ελαφριά ενδυμασία και ένα σημείωμα αν είναι ορθόδοξα, βαπτισμένα ή αβάπτιστα. Παρατηρήθηκαν περιπτώσεις εκθέσεων που τα βρέφη εγκαταλείφθηκαν σχεδόν γυμνά παρά το κρύο, παραμελώντας ακόμα και τον ομφάλιο λώρο να περιδέσουν. Αρκετά από αυτά ήταν καχεκτικά, φιλάσθενα, ήταν φορείς κάποιας μολυσματικής νόσου, είχαν βαριά ασθένεια ή ήταν ετοιμοθάνατα²²⁹. Σύμφωνα με τους στατιστικούς υπολογισμούς του κ. Λιμαράκη κατά την πενταετία 1883-1887 εξετάστηκαν 112 βρέφη²³⁰. Αναλυτικότερα:

Πίνακας 3: Αριθμός εκθέτων Κωνσταντινούπολης κατά το χρονικό διάστημα 1883-1887.

Ετος	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1883	10	12	22
1884	9	12	21
1885	9	15	24
1886	10	10	20
1887	11	14	25
Σύνολο	49	63	112
Υπήρχαν από 1/1/1883	7	19	26
Σύνολο 5ετίας	56	82	138

ΠΗΓΗ: Λιμαράκης Λεωνίδας, Έκθεσις της επιτροπής της απαρτιζομένης υπό των κοριών Ε.Ζωγράφου, Ι.Παπαδούκα, Π.Στεφάνοβικ, Σ.Ζαβιτζιάνου, Α.Γ. Λιμαράκη περί των εκθέτων ορφανών της εν Πέραν Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος, Κωνσταντινούπολη, 1888, σ. 9

²²⁸ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 33-44

²²⁹ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 8

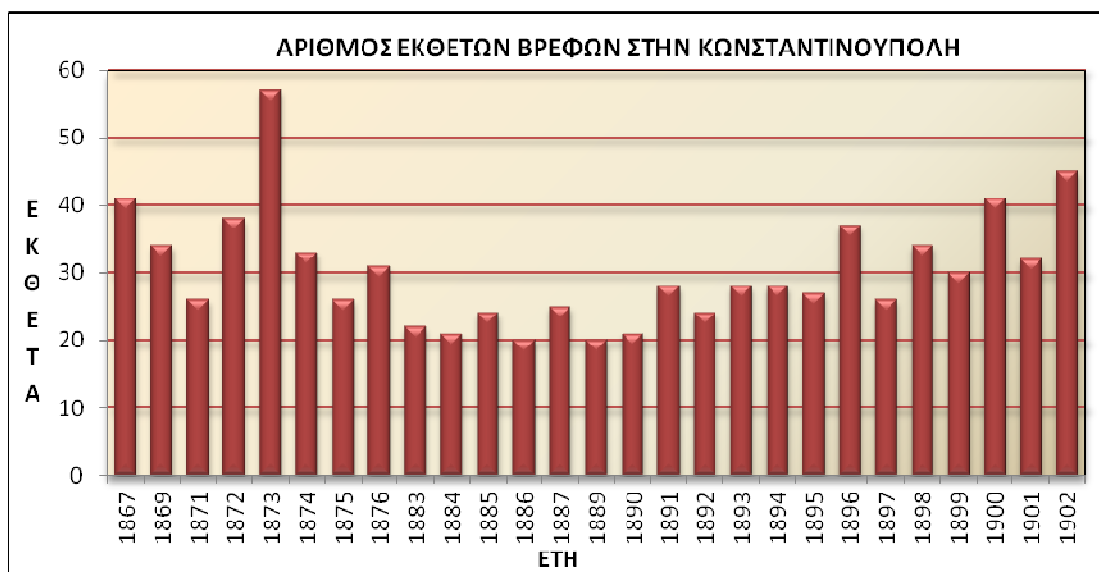
²³⁰ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 8-9

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία (Πίνακας 3) καταλήγουμε σε δύο συμπεράσματα. Πρώτον, ότι ο αριθμός των κοριτσιών υπερτερεί σε σύγκριση με τα αγόρια, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με το ποσοστό των γεννήσεων. Δεύτερον, ο αριθμός των εκθέσεων κυμαίνεται μεταξύ 20 και 25 σημειώνοντας μικρή αυξητική τάση.

Ο Σπ. Ζαβιτζιάνος τονίζει την αντίληψη που είχαν κάποιοι ότι η φροντίδα για τα έκθετα ενθαρρύνει την ανηθικότητα της οποίας είναι καρποί και αντιτίθεται σε αυτήν παραθέτοντας στατιστικά στοιχεία (Σχήμα 3), τα οποία αποδεικνύουν ότι η συστηματική επίβλεψη των εκθέτων από το 1889 που ανέλαβε ο ίδιος δεν αύξησε τον αριθμό των εκθέσεων²³¹:

Σχήμα 3: Αριθμός έκθετων βρεφών Κωνσταντινούπολης κατά τα έτη 1867 - 1902.

Από τα στοιχεία του σχήματος 3 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των εκθέσεων κυμαινόταν από 20 έως 40 ανά έτος και σπάνια ξεπερνούσε το 40, γεγονός που αποδεικνύει ότι η συστηματική προστασία των έκθετων δεν αύξησε τον αριθμό των εκθέσεων. Στο ποσοστό αυτό συμπεριλαμβάνεται και ο αριθμός των νόμιμων παιδιών των οποίων τη διατροφή είχε αναλάβει η εκκλησία. Το

²³¹ Ζαβιτζιάνος Σπυριδων, ό.π., σ. 67

1906 τα έκθετα του Σταυροδρομίου ανέρχονταν περίπου σε 100²³². Το 1911, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο αριθμός μειώθηκε και τα έκθετα ήταν περίπου 80²³³.

5.5 ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η θνησιμότητα των έκθετων βρεφών ανερχόταν στο ποσοστό της τάξεως του 60%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των εκθέτων της Κοινότητας του Σταυροδρομίου υπό την φροντίδα της Αδελφότητας των Κυριών ήταν 22,47%. Το 1867 υπό την επίβλεψη της Αδελφότητας του Πέραν η θνησιμότητα ανήλθε στο ποσοστό του 22,47%²³⁴. Το έτος 1874 η θνησιμότητα ανήλθε στο 41%, το 1875 στο 21% και το 1876 σε 33%. Όταν η επίβλεψη των Κυριών και των γιατρών της Αδελφότητας σταμάτησε η θνησιμότητα ανήλθε στο 60% και κατά το έτος 1888 έφτασε το 80%²³⁵.

Κατά την πενταετία 1883-1887 σύμφωνα με τον Λιμαράκη (πίνακας 7) η θνησιμότητα των εκθέτων (δεν περιλαμβάνονται τα ψυχορραγούντα έκθετα) κατανέμεται ως εξής²³⁶:

Πίνακας 4: Η θνησιμότητα των εκθέτων στην Κωνσταντινούπολη τα έτη 1883-1887.

Έτος	Θνησιμότητα
1883	22,90%
1884	28,84%
1885	22,64%
1886	31,57%
1887	42,85%

ΠΗΓΗ: Λιμαράκης Λεωνίδας, «Έκθεσις της επιτροπής της απαρτιζομένης υπό των κυριών Ε.Ζωγράφου, Ι.Παπαδούκα, Π.Στεφάνοβικ, Σ.Ζαβιτζιάνου, Λ.Γ. Λιμαράκη περί των εκθέτων ορφανών της εν Πέραν Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος», Κωνσταντινούπολη, 1888, σ.36

²³² Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 286

²³³ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 287

²³⁴ Αναγνωστίδου Αμαλία, ό.π., σ. 276

²³⁵ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 43

²³⁶ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 6

Αυτό που παρατηρείται από τον πίνακα 4 είναι ότι στο τέλος της πενταετίας το ποσοστό θνησιμότητας έχει σχεδόν διπλασιαστεί. Σύμφωνα με τον Λ. Λιμαράκη το ποσοστό θνησιμότητας των κοριτσιών ήταν πιο υψηλό σε σχέση με το αντίστοιχο των αγοριών²³⁷.

Μετά το θάνατο της Αικατερίνης Νικολαΐδου τα έκθετα περιήλθαν σε πολύ άσχημη κατάσταση με το ποσοστό θνησιμότητας να κυμαίνεται μεταξύ 60-80%²³⁸.

Το ποσοστό θνησιμότητας υπό την επίβλεψη των Αδελφών του ελέους ήταν 40% υψηλό ποσοστό, χαμηλότερο όμως συγκρινόμενο με το αντίστοιχο της ελληνικής Κοινότητας²³⁹.

Την περίοδο που ανέλαβε ο Σπυρίδων Ζαβιτζιάνος την επίβλεψη των εκθέτων η θνησιμότητα ελαττώθηκε σημαντικά. Η θνησιμότητα μειώθηκε σε τέτοιο βαθμό που ο Σπ. Ζαβιτζιάνος έλαβε συγχαρητήρια από το γάλλο ειδικό παρόμοιων ζητημάτων Lede²⁴⁰. Το 1892 ο Σπ. Ζαβιτζιάνος έστειλε ανακοίνωση στην Αυτοκρατορική Ιατρική Εταιρία της Κωνσταντινούπολης και έκανε έκκληση στο κοινό για βοήθεια προς τα έκθετα, πράξη που βρήκε μεγάλη ανταπόκριση²⁴¹.

5.6 ΑΙΤΙΕΣ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Για τις αιτίες θνησιμότητας ελάχιστα είναι γνωστά. Σύμφωνα με τον Λιμαράκη πιθανές αιτίες είναι οι κακές συνθήκες κάτω από τις οποίες τα παιδιά διαβίωναν, λαμβάνοντας υπόψη την μειωμένη ποσότητα του γάλακτος των τροφών λόγω του πρόσφατου θηλασμού των δικών τους, τα μέσα διατροφής των εργατικών τάξεων και τον τόπο κατοικία τους²⁴².

Η αιτία που η θνησιμότητα ανήλθε σε υψηλό επίπεδο το 1887 σύμφωνα με τον Σπ. Ζαβιτζιάνο ήταν η ευλογία, με την ευθύνη να βαραινεί την Κοινότητα, η οποία ποτέ δεν μερίμνησε για τον εμβολιασμό των βρεφών, και

²³⁷ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 8

²³⁸ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 43

²³⁹ Αναγνωσιδου Αμαλία. ό.π., σ. 279

²⁴⁰ Αναγνωσιδου Αμαλία. ό.π., σ. 282

²⁴¹ Αναγνωσιδου Αμαλία. ό.π., σ. 282

²⁴² Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 8

όχι τις τροφούς. Μια ακόμη αιτία σύμφωνα με την ελεγκτική επιτροπή ήταν η κακή συντήρηση των βρεφών²⁴³.

5.7 ΥΙΟΘΕΣΙΕΣ

Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα έως και τα μέσα του 19^{ου} τα περισσότερα έκθετα υιοθετούνταν «προϊούσης της ηλικίας τους» χωρίς να είναι γνωστές περισσότερες πληροφορίες²⁴⁴. Κατά μέσο όρο πραγματοποιούνταν 10-15 υιοθεσίες κάθε έτος, ενώ πάνω από το ένα τέταρτο γίνονταν από τις ίδιες τροφούς που είχαν αναλάβει την φροντίδα των παιδιών²⁴⁵.

Το χρονικό διάστημα 1989-1903 που τα έκθετα ήταν υπό την φροντίδα του Σπ. Ζαβιτζιάνου υιοθετήθηκαν 162 παιδιά σε σύνολο 421 (38,47%). Μετά την επίσημη πράξη της υιοθεσίας οι διευθύνοντες δεν είχαν το δικαίωμα να παρακολουθούν τα παιδιά αλλά από πληροφορίες, άμεσες ή έμμεσες, όπως περιπτώσεις που ο Σπ Ζαβιτζιάνος προσκλήθηκε σαν γιατρός σε οικογένειες που είχαν υιοθετήσει παιδί ή ακόμη και σε γάμους ορφανών, διαπιστώνονταν ότι η πλειοψηφία των παιδιών έβρισκαν στις νέες τους οικογένειες την αγάπη και την γαλήνη της οικογενειακής εστίας. Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, οπωσδήποτε θα υπήρξαν και περιπτώσεις που τα παιδιά θα ήταν δυστυχή και οι θετοί γονείς δεν τους παρείχαν την αγάπη και τη στοργή που τόσο είχαν ανάγκη, αυτό όμως αναμφισβήτητα συναντάται και στα παιδιά που μεγαλώνουν με τους πραγματικούς τους γονείς²⁴⁶.

²⁴³ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 41

²⁴⁴ Αναγνωσιτίδου Αμαλία. ό.π., σ. 275

²⁴⁵ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 90

²⁴⁶ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 90

6. ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

6.1 ΓΕΝΙΚΑ

Στην υπόλοιπη Ελλάδα Βρεφοκομεία λειτουργούσαν στην Πάτρα, την Κέρκυρα και την Ζάκυνθο, ενώ στη Θεσσαλονίκη, τη Σύρο, τη Χίο, τη Λευκάδα και την Κεφαλονιά αρκετά νοσοκομεία με φιλανθρωπικό χαρακτήρα παράλληλα με τη λειτουργία τους δεχόντουσαν έκθετα βρέφη. Απευθείας τοποθέτηση των εκθέτων σε εξωτερικές θηλάστριες γίνονταν στους μικρότερους δήμους της Ελλάδος που τα εγκαταλελειμμένα παιδιά ήταν λίγα σε αριθμό²⁴⁷.

6.2 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ο Δήμαρχος Σπύρος Μερκούρης στον απολογισμό του στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αναφέρει ότι ο Πειραιάς ήταν ο μεγαλύτερος πελάτης του Βρεφοκομείου Αθηνών χωρίς να έχει κατορθώσει να αποκτήσει δικό του Βρεφοκομείο. Συγκεκριμένα, τα εγκαταλελειμμένα παιδιά που στέλνονταν στο Δ.Β.Α. αποτελούσαν περίπου το ένα τρίτο του συνολικού αριθμού των βρεφών που περιθάλπονταν σε αυτό²⁴⁸. Παρά τον σημαντικό αριθμό των βρεφών που αποστέλλονταν στο Δ.Β.Α. ο Δήμος Πειραιά δεν κατέβαλε στο Βρεφοκομείο την απαραίτητη συνδρομή για τα έξοδα διατροφής τους. Παρά τις προσφυγές του Αδελφάτου στο Νομόρχη Αττικής ο Δήμος Πειραιά εξακολούθησε να αρνείται την καταβολή του ποσού. Το αποτέλεσμα της άρνησης του Δήμου Πειραιά είχε άμεσο αντίκτυπο στα έκθετα αφού δεν ήταν λίγες οι φορές που το Αδελφάτο αναγκάστηκε, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετώπιζε, να μην επιτρέψει την είσοδο σε αυτά²⁴⁹.

6.3 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Το πρωτοποριακό για την εποχή του νοσοκομείο “Άγιος Στυλιανός”, το οποίο διατηρούνταν από την ελληνική κοινότητα Θεσσαλονίκης,

²⁴⁷ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 57

²⁴⁸ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 122

²⁴⁹ Βιβλίο Α' των Πρακτικών του Αδελφάτου του Δημοτικού Βρεφοκομείου (1860-1884), Συνεδρίαση της 11^{ης} Μαΐου 1881

παράλληλα με την φροντίδα των αρρώστων περιέθαλπε και φρόντιζε τα ορφανά και τα έκθετα παιδιά της πόλης²⁵⁰.

6.4 ΠΑΤΡΑ

Το Βρεφοκομείο της Πάτρας ήταν, σύμφωνα με τον Σ. Ζαβιτζιάνο, από τα λίγα καλώς διατηρούμενα. Το σύστημα διατροφής ήταν μικτό, δηλαδή άλλα ορφανά διέμεναν στο ίδρυμα και άλλα ανατίθονταν σε τροφούς για να ανατρέφονται κατ' οίκον²⁵¹. Ο λόγος επιλογής του μικτού συστήματος ήταν καθαρά οικονομικός. Η ανεπάρκεια οικονομικών πόρων ήταν η αιτία για την επιλογή του συστήματος κατ' οίκον γεγονός που δυσανεχούσε τους διευθύνοντες που επιθυμούσαν την ίδρυση μεγαλύτερου. Ο Σπ. Ζαβιτζιάνος θεωρούσε το σύστημα διατροφής κατ' οίκον αναμφίβολα αποτελεσματικότερο σε αντίθεση με τα Βρεφοκομεία που θεωρούσε πως θα ήταν καλό αν καταργούνταν εντελώς.

6.5 ΧΙΟΣ

Το Σκυλίτσιο Νοσοκομείο της Χίου είχε καθαρά φιλανθρωπικό χαρακτήρα. Εκτός από αρρώστους (πλην λεπρούς) δεχόταν έκθετα, πτωχούς, ξένους οι οποίοι είχαν δωρεάν περίθαλψη, και χρησιμοποιούνταν και ως φυλακή για κακοποιούς και «των επιληψίμου» διαγωγής γυναικών²⁵².

6.5.1 ΥΠΟΔΟΧΗ

Πριν από την Επανάσταση τα έκθετα παραλάμβανε η Δημογεροντία και τα παρέδιδε στις τροφούς για να αναλάβουν την φροντίδα τους. Στις τροφούς παρέχονταν ένα χρηματικό ποσό για την κάλυψη των εξόδων διατροφής και των αναγκαίων ενδυμάτων. Οι τροφοί ήταν υποχρεωμένες δυο φορές το μήνα να παρουσιάζουν τα έκθετα στη Δημογεροντία προκειμένου να διαπιστωθεί η κατάσταση της υγείας τους. Όταν μεγάλωναν θεωρούσαν τους Δημογέροντες γονείς. Μετά την Επανάσταση λειτούργησε βρεφοδόχος

²⁵⁰ Διαθέσιμο στο http://www.agios-stylianos.gr/company_history.php

²⁵¹ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 28

²⁵² Παϊδούσης, Μικές, «Η ιατρική στη Χίο, κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)». Ιατρική Εταιρεία Χίου, Χίος 2001, σ. 16-25

στην πίσω πλευρά του Νοσοκομείου με την ονομασία «ντουλάπι». Οι επιτροπείς όφειλαν να διατηρούν ληξιαρχικό βιβλίο για την εγγραφή των έκθετων, να σημειώνουν τις δαπάνες για τη συντήρησή τους σε ένα ειδικό βιβλίο και να καταβάλλεται η απαιτούμενη φροντίδα για την σωστή διατροφή, αγωγή και περιποίηση των βρεφών²⁵³.

6.5.2 ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ

Η διοίκηση του Νοσοκομείου αποτελούνταν από τρεις επιτρόπους, οι οποίοι εκλέγονταν από τους μόνιμους κατοίκους του νησιού και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους δωρεάν. Οι αποφάσεις της επιτροπής έπρεπε να εγκρίνονται από την Δημογεροντία. Οι επιτροπείς επισκέπτονταν το Νοσοκομείο δυο φορές την ημέρα, φρόντιζαν για την συντήρηση και τον «πλουτισμό», προμήθευαν τις τροφές και εισέπρατταν τα εισοδήματα²⁵⁴. Ήταν υποχρεωμένοι να δημοσιεύουν ετήσιο ισολογισμό για τα έσοδα και τα έξοδα του Ιδρύματος και να μεριμνούν ώστε να μην γίνεται σπατάλη. Όφειλαν επίσης να τηρούν ληξιαρχικό βιβλίο για την εγγραφή των έκθετων βρεφών, ειδικό βιβλίο τα έξοδα συντήρησής τους και να φροντίζουν ώστε να παρέχεται στα παιδιά η καλύτερη δυνατή φροντίδα για την διατροφή, την περιποίηση και την αγωγή τους²⁵⁵. Υπεύθυνες για την εσωτερική λειτουργία του Νοσοκομείου ήταν οι κοσμήτριες, τέσσερις σε αριθμό κυρίες από τις καλύτερες οικογένειες του νησιού. Οι κοσμήτριες διανυκτέρευαν στο Νοσοκομείο (μία ανά εβδομάδα) και ήταν υπεύθυνες για το μαγειρείο, την αγορά και συντήρηση των τροφίμων για τα οποία έδιναν εβδομαδιαία αναφορά στους επιτρόπους, την διανομή των φαρμάκων και των τροφίμων και την ραφή των ενδυμάτων των απόρων, η οποία γινόταν δωρεάν από εύπορες οικογένειες. Το Νοσοκομείο διέθετε και θυρωρό ο οποίος επέτρεπε την είσοδο μόνο σε όσους είχαν άδεια από τους επιτρόπους²⁵⁶.

²⁵³ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 16

²⁵⁴ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 16

²⁵⁵ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 16-17

²⁵⁶ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 16-17

6.5.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Τα έσοδα του Νοσοκομείου προέρχονταν από δωρεές και από αφιερώματα στον ειδικό δίσκο χρημάτων για το Νοσοκομείο που υπήρχε στην Εκκλησία κατά τη λειτουργία της Κυριακής. Στα έσοδα συνέβαλε το ετήσιο ποσό που είχε οριστεί να προσφέρουν διάφορες συντεχνίες (σιταράδες, βακάληδες, κερεσετζήδες) και «το νοσοκομείον ελάμβανεν δικαιωματικώς εκ των εισαγόμενων ξυλανθράκων «ένα καντάρι» επί των μικρών πλοίων και δύο επί των μεγάλων»²⁵⁷. Τα ελλείμματα καλύπτονταν από ειδικό κληροδότημα των διαθηκών που λεγόταν «ψυχικό του σπιταλιού» και «δια εκούσιων εισφορών όσων επιλήρωναν φόρον υπέρ τα 50 γρόσια». Λόγω του φιλανθρωπικού χαρακτήρα του Νοσοκομείου τα οικονομικά προβλήματα ήταν συχνό φαινόμενο, με κορύφωση το έτος 1852, λόγω της οικονομικής κρίσης που δημιουργήθηκε εξαιτίας του δρυμού ψύχους που κατέστρεψε τα εσπεριδοειδή. Η έλλειψη οικονομικών πόρων έθεσε σε κίνδυνο τη λειτουργία του και θέλοντας να βοηθήσει την κατάσταση ο τότε Μητροπολίτης Χίου Γρηγόριος προέτρεψε από τον άμβωνα να γίνει μια προσπάθεια ενίσχυσης αυτού²⁵⁸. Η οικονομική κατάσταση παρουσίασε βελτίωση το 1879²⁵⁹.

6.6 ΣΥΡΟΣ

Τα στοιχεία για τα έκθετα βρέφη της Ερμούπολης αφορούν όσα είχαν καταγραφεί στα ειδικά βιβλία εκθέτων που τηρούσε το Νοσοκομείο Ερμούπολεως την χρονική περίοδο 1861-1910 με σύνολο 1497 εγγραφές. Λόγω του ότι οι εγγραφές για τα έτη 1861-1872 δεν είναι αντιπροσωπευτικές τα στοιχεία που παρουσιάζονται αφορούν 1426 εγγραφές που καλύπτουν την χρονική περίοδο 1873-1910²⁶⁰. Τα στοιχεία που συμπεριλαμβάνει η κάθε εγγραφή είναι ο αύξοντας αριθμός, ο αριθμός του έκθετου βρέφους, το φύλο, το όνομα, η ηλικία κατά την εισαγωγή, ο τόπος έκθεσης, η ηλικία εξόδου, το ονοματεπώνυμο και ο τόπος κατοικίας της τροφού που αναλάμβανε το

²⁵⁷ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 24-25

²⁵⁸ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 25

²⁵⁹ Παϊδούσης Μικές, ό.π., σ. 26

²⁶⁰ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 247

έκθετο, η πορεία που ακολουθούσε (υιοθεσία, θάνατος, κ.λ.π.) καθώς και άλλες παρατηρήσεις.

Σε σύνολο 1497 εκθέτων τα 704 ήταν αγόρια και τα 793 κορίτσια. Η διαφορά των δύο φύλων ήταν 89 με τα κορίτσια να υπερτερούν και τα ποσοστά να είναι 47,03% για τα αγόρια και 52,97% για τα κορίτσια αντίστοιχα. Από τα στοιχεία δεν διευκρινίζεται εάν τα έκθετα ήταν αποτέλεσμα νόμιμων ή παράνομων γεννήσεων. Τα ονόματα δίνονταν στα έκθετα είτε από τους γονείς που τα εγκατέλειπαν με σημείωμα που τοποθετούσαν και είχε την ένδειξη ότι ήταν βαπτισμένο, είτε από το νοσοκομείο. Η ποικιλία των ονομάτων ήταν μεγαλύτερη στις περιπτώσεις που το όνομα έδιναν οι γονείς σε σχέση με τις περιορισμένες επιλογές που δίνονταν από το νοσοκομείο²⁶¹.

Ο μέσος αριθμός εκθέτων κατά έτος για την περίοδο 1873-1910 ήταν 42,9 και η αναλογία εκθέτων/γεννήσεων 6,29%, με τις γεννήσεις να αντιστοιχούν σε 682,1²⁶². Αναλυτικότερα:

Πίνακας 5: Μέσος ετήσιος αριθμός εκθέτων (1873-1910).

Έτη	Μέσος ετήσιος αριθμός εκθέτων
1873-1880	49,4%
1881-1890	42,8%
1891-1900	37,9%
1901-1910	22,4%

²⁶¹ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 250-251

²⁶² Clon Stefanos, «Le Grece au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, demographique et medical», Dictionnaire Encyclopedique des Sciences Medicales, Παρίσι 1884, σ. 452-453

Από τον πίνακα 5 παρατηρούμε ότι υπάρχει μια σταθερή κάμψη του αριθμού των εκθέτων από δεκαετία σε δεκαετία, με ιδιαίτερα πτωτική τάση στα 1901-1910.

Όσον αφορά την τοποθεσία που βρέθηκαν τα έκθετα βρέφη 666 (47%) είχαν εγκαταλειφθεί μπροστά στο Νοσοκομείο, 265 (19%) έξω από τον παρακείμενο ναό της Κοιμήσεως του Νοσοκομείου, 48 γεννήθηκαν εντός Νοσοκομείου, αρκετά μεταφέρθηκαν στο Νοσοκομείο από μαιές και άλλα περιουλλέγησαν από διάφορα σημεία της πόλης κυρίως από αστυνομικούς κλητήρες αλλά και από απλούς πολίτες.

Στο Νοσοκομείο δεν υπήρχε βρεφοδόχος. Μόλις το προσωπικό του Νοσοκομείου παραλάμβανε το βρέφος του παρέχονταν οι πρώτες φροντίδες και εάν ήταν αβάπτιστο το βάπτιζαν. Έπειτα παραδίδονταν σε κάποια τροφό έναντι μηνιαίας αμοιβής. Στην τροφό δίνονταν ένα βιβλιάριο με τα στοιχεία του εκθέτου και με βάση αυτό το βιβλιάριο γίνονταν και η πληρωμή.

6.6.1 ΤΡΟΦΟΙ

Τα βρέφη αναθέτονταν από το Νοσοκομείο σε τροφούς για να τα φροντίσουν έναντι αμοιβής. Η πληρωμή γινόταν συνήθως κάθε τρίμηνο και έπρεπε να έχουν μαζί τους το παιδί. Η αμοιβή αντιστοιχούσε σε 10 περίπου δραχμές το μήνα, δηλαδή 33 λεπτά την ημέρα. Το ποσό ήταν πολύ μικρό αν αναλογιστεί κανείς ότι η ημερήσια ποσότητα καλού ποιοτικά γάλακτος που είχε ανάγκη το νεογνό κόστιζε 40 λεπτά²⁶³. Αποτελούσε, ωστόσο, ένα σημαντικό βοήθημα συγκρινόμενο με το ημερήσιο μεροκάματο που αντιστοιχούσε σε 3-4 δραχμές και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και ημιαπασχόλησης που έπλητταν κυρίως τις κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες. Τα χρήματα διέθετε ο Δήμος, καθώς το Νοσοκομείο ήταν δημοτικό. Συχνές ήταν οι περιπτώσεις όπου την φροντίδα ενός έκθετου βρέφους αναλάμβαναν διαδοχικά δύο με τρεις τροφοί. Υπήρξαν μάλιστα περιπτώσεις, λίγες στον αριθμό, όπου τα έκθετα άλλαξαν διαδοχικά επτά τροφούς. Στις περιπτώσεις που τα έκθετα εγκαταλείπονταν από τις τροφούς ή επιστρέφονταν στο Νοσοκομείο όταν οι τροφοί δεν τα φρόντιζαν όπως θα έπρεπε, οι

²⁶³ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 259

αντικαταστάσεις ήταν επιβεβλημένες. Οι γυναίκες που επιλέγονταν για τροφοί έπρεπε υποχρεωτικά να δηλώσουν το ονοματεπώνυμο και τον τόπο κατοικίας τους. Η πλειοψηφία των τροφών ήταν κάτοικοι φτωχών συνοικιών (όπως το Βροντάδο και ο Ξηρόκαμπος, ενώ ελάχιστες ήταν οι περιπτώσεις που κατοικούσαν σε αριστοκρατικές συνοικίες όπως τα Βαπόρια και ο Άγιος Νικόλαος²⁶⁴. Και στο νησί της Σύρου παρατηρήθηκε Το φαινόμενο μια μητέρα να εγκαταλείπει το παιδί της και εν συνεχεία να παρουσιάζεται ως υποψήφια τροφός προκειμένου να αναλάβει την διατροφή του. Ανακαλύφθηκαν 39 περιπτώσεις τροφών που ήταν οι μητέρες των έκθετων παιδιών που είχαν αναλάβει, ενώ σύμφωνα με τον Χ. Λούκο ο αριθμός πρέπει να ήταν μεγαλύτερος. Σε σχετικό έλεγχο το 1904 ανακαλύφθηκε ότι οι 14 από τις 47 τροφούς ήταν οι βιολογικές μητέρες των έκθετων που είχαν αναλάβει. Τα χρήματα της αμοιβής δεν επαρκούσαν για την εύρεση κατάλληλων τροφών με αποτέλεσμα την απουσία αυστηρού συντονισμού και εποπτείας.

6.6.2 ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

Η ελλιπής και ακατάλληλη διατροφή και η πείνα προκαλούσαν εντερικές διαταραχές και γαστρεντερίτιδα στα έκθετα και συχνά αφυδατώνονταν. Όταν αρρώσταιναν οι τροφοί δεν τα πήγαιναν στο Νοσοκομείο, με το φόβο μήπως τους έπαιρναν το παιδί και χάσουν το επίδομα, αλλά κατέφευγαν σε μαίες και μόνο στις πιο δύσκολες καταστάσεις σε γιατρούς, προκειμένου να κερδίσουν χρόνο ως την επόμενη πληρωμή που έπρεπε να παρουσιάσουν το έκθετο. Συχνά λόγω της ελλιπούς ή κακής διατροφής τα έκθετα υπέφεραν από βρογχίτιδα, ιλαρά, μολύνσεις, κ.α., αλλά και τα τραχώματα από την έλλειψη βασικών όρων διαβίωσης.

6.6.3 ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Από το σύνολο των 1477 εκθέτων απεβίωσαν τα 880, η θνησιμότητα ανήλθε δηλαδή στο ποσοστό του 60%. Από το σύνολο των 880 εκθέτων που απεβίωσαν το 32,73% απεβίωσε τους πρώτους δύο μήνες, το ποσοστό ανήλθε

---

²⁶⁴ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 252

σε 63,30% στο τέλος του έκτου μήνα, σε 80,34% αντίστοιχα στο τέλος του πρώτου έτους, 14,09% στο τέλος του δεύτερου έτους και 5,57% από 25 μηνών έως 10 ετών²⁶⁵.

«Η αύξηση του αριθμού των εκθέτων φαίνεται ότι υποδηλώνει μείωση των βρεφοκτονιών» σύμφωνα με τον Χ. Λούκο και «η σταδιακά εδραιούμενη πεποίθηση ότι το Νοσοκομείο θα φρόντιζε τα εκτιθέμενη βρέφη, πιθανότατα λειτούργησε ως ισχυρό κίνητρο να προτιμηθεί η έκθεση από τη βρεφοκτονία».

6.6.4 ΑΙΤΙΕΣ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Οι κύριες αιτίες θνησιμότητας των έκθετων βρεφών ήταν η πείνα, ο υποσιτισμός, οι αρρώστιες, οι μολύνσεις και η έλλειψη συντονισμού και εποπτείας των τροφών²⁶⁶.

6.6.5 ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΚΘΕΤΩΝ

Από τα 1477-880 έκθετα που κατάφεραν να επιβιώσουν το 20% υιοθετήθηκαν από τις τροφούς που είχαν αναλάβει την φροντίδα τους συνήθως μετά την ηλικία των πέντε ετών σταματώντας παράλληλα να τους παρέχεται η μηνιαία αμοιβή. Το 10% ήταν περιπτώσεις υιοθεσιών από κατονομαζόμενα πρόσωπα ή από πρόσωπα που δεν αναφέρεται το όνομά τους ή διαγραφές εκθέτων από το μητρώο χωρίς να υπάρχουν περαιτέρω διευκρινήσεις. Ενενήντα εννέα έκθετα (6,70%) παραλήφθηκαν από τις μητέρες τους ή από άλλα συγγενικά πρόσωπα με δική τους πρωτοβουλία. 39 έκθετα (2,64%) ήταν περιπτώσεις που αποκαλύφθηκε ότι οι τροφοί ήταν οι μητέρες των παιδιών²⁶⁷.

6.7 ΚΕΡΚΥΡΑ

Ήδη από τον 17^ο αιώνα η βενετική διοίκηση προσπάθησε να αντιμετωπίσει το ζήτημα των έκθετων παιδιών με την ίδρυση Εκθετοκομείων ή αλλιώς Νοθοκομείων. Στην Κέρκυρα για την φροντίδα των έκθετων

²⁶⁵ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 252

²⁶⁶ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 260

²⁶⁷ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 253

παιδιών υπήρχε Εκθετοκομείο πολύ νωρίτερα από τον 19^ο αιώνα και ειδικό Ίδρυμα που αναφέρεται ως Νοθοτροφείο ή Ορφανοτροφείο²⁶⁸. Ένα ποσοστό, επίσης, έκθετων παιδιών διατρέφονταν και μεγάλωναν με τις οικογένειες των τροφών²⁶⁹.

6.7.1 ΕΚΘΕΤΟΚΟΜΕΙΟ

Το Εκθετοκομείο της Κέρκυρας ιδρύθηκε επί Βενετοκρατίας χωρίς να είναι γνωστή η ακριβής ημερομηνία ίδρυσής του. Ήταν ένα συνηθισμένο κτίριο με 4 δωμάτια στο ισόγειο και άλλα 4 στον πρώτο όροφο. Τα δωμάτια δεν ήταν σε καλή κατάσταση από άποψη καθαριότητας²⁷⁰.

6.7.1.1 ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Το προσωπικό αποτελούνταν από έναν χειρουργό, μία προϊσταμένη, δύο νοσοκόμες που έμεναν μόνιμα στο ίδρυμα και έναν ιερέα. Ο μηνιαίος μισθός του γιατρού ήταν 5 δολάρια, της προϊσταμένης 6 δολάρια, των δύο νοσοκόμων 4 δολάρια και του ιερέα 4,5²⁷¹.

6.7.1.2 ΥΠΟΔΟΧΗ

Κατά την διάρκεια των ετών 1770 -1820 το ίδρυμα υποδέχθηκε 1439 παιδιά. Από τον Νοέμβριο του 1817 μέχρι το Φεβρουάριο του 1822 είχαν εισαχθεί 11 έκθετα, εκ των οποίων τα 56 ήταν αγόρια και τα 56 κορίτσια²⁷². Στο τέλος του Φεβρουαρίου του 1822 τα εγγεγραμμένα έκθετα στα βιβλία του ιδρύματος ήταν 89, 39 αγόρια και 50 κορίτσια, και διατρέφονταν εκτός του ιδρύματος με μηνιαίο κόστος περίπου 1,5 δολάριο (145 οβολούς). Στο ίδρυμα υπήρχε ειδικό κατάστιχο με καταχωρημένες πληροφορίες για το κάθε έκθετο όπως το όνομα, την ημερομηνία εισόδου, θανάτου ή αναχώρησης του κάθε έκθετου. Όταν παντρεύονταν τα κορίτσια έπαιρναν ως δώρο γάμου 100

²⁶⁸ Λασκαράτος Ιωάννης, «Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)», Διατριβή επί Υψηγείας, Αθήνα, 1984, σ. 254-255

²⁶⁹ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 59

²⁷⁰ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 255

²⁷¹ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 255

²⁷² Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 59

δολάρια, ενώ τα αγόρια παροτρύνονταν να μάθουν κάποια τέχνη και τον τελευταίο χρόνο παραμονής τους στο Ίδρυμα λάμβαναν ένα επίδομα από τους δασκάλους τους. Η κυβέρνηση κάλυπτε τα έξοδα για την διατροφή, τα φάρμακα και τα κλινοσκεπάσματα²⁷³.

6.7.1.3 ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Σύμφωνα με τον Ι. Λασκαράτο το ποσοστό θνησιμότητας κυμαινόταν σε υψηλά επίπεδα. Κατά την χρονική περίοδο 1770-1820 η θνησιμότητα ανήλθε στο ποσοστό της τάξεως του 75,6%. Τα έτη 1817-1822 η θνησιμότητα ανήλθε στο ποσοστό του 26%²⁷⁴. Σύμφωνα με τον Σπ. Ζαβιτζιάνο η αιτία του μεγάλου αυτού ποσοστού θνησιμότητας ήταν η επιδημία οστρακιάς στην Κέρκυρα το 1821²⁷⁵. Την πενταετία 1830-1835 η θνησιμότητα αντιστοιχούσε στο 75% των παιδιών που παραλήφθηκαν. Από την 1 Μαΐου του 1835 έως της 31 Οκτωβρίου του 1837 απεβίωσαν 50 έκθετα, 20 αγόρια και 30 κορίτσια, χωρίς να αναφέρεται ο συνολικός αριθμός τους. Σύμφωνα με τον Ι. Λασκαράτο²⁷⁶ «η υψηλή αυτή νεογνική και βρεφική θνησιμότητα, δεν είναι περιεργή αν αναλογιστούμε τις οικονομικές, επιδημιολογικές και περιβαλλοντικές συνθήκες της εποχής, που έχουν αναλογία με τις σημερινές υποανάπτυκτες χώρες».

6.7.1.4 ΥΙΟΘΕΣΙΕΣ

Οι υιοθεσίες γίνονταν με την άδεια της Κυβέρνησης. Για να υιοθετήσει κάποιος ένα παιδί ή ακόμη και να αναλάβανε να το μεγαλώσει σαν παιδί του έπρεπε να είναι αξιосέβαστο πρόσωπο. Ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών που ανατρέφονταν σε οικογένειες αργότερα υιοθετούνταν²⁷⁷.

²⁷³ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 59

²⁷⁴ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 59

²⁷⁵ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 59

²⁷⁶ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 255-257

²⁷⁷ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 257

6.7.2 ΕΙΔΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΚΘΕΤΑ

Αναφορά γίνεται επίσης και για ένα Ίδρυμα για νόθα παιδιά ή Ορφανοτροφείο, του οποίου ο κανονισμός συντάχθηκε το 1844. Στον κανονισμό αυτό αναφέρεται ότι πρέπει να λειτουργήσει ειδικό κατάστημα για τα έκθετα, στο εξωτερικό του οποίου πρέπει να υπάρχει ειδικό στροφείο ώστε να μην γίνονται αντιληπτοί όσοι εγκαταλείπουν τα βρέφη. Το Ίδρυμα αυτό πρέπει να βρίσκεται κοντά στο πολιτικό Νοσοκομείο ώστε οι υπάλληλοι που εργάζονται σε αυτό να βοηθούν και να διαθέτει κοινό μαγειρείο με το πολιτικό Νοσοκομείο και τον καταυλισμό προσφύγων για λόγους οικονομίας.

6.7.2.1 ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Σύμφωνα με το ειδικό διάταγμα το προσωπικό θα αποτελείται από τον διευθυντή γιατρό των δημόσιων Νοσοκομείων, έναν βοηθό γιατρό, έναν δευτερεύοντα βοηθό, έναν φύλακα για τα αγόρια, μία επιστάτρια για τα κορίτσια, μια υπηρέτρια, μια εσωτερική τροφό, έναν ιερέα και έναν δάσκαλο που αν είναι δυνατόν να συμπίπτει με τον ιερέα. Για την εξασφάλιση της καλής αγωγής και διαμονής των εκθέτων είχαν συστηθεί ειδικές επιτροπές κυρίων που συνέρχονταν μία φορά το μήνα και εκλέγονταν κάθε δύο χρόνια.

6.7.2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Οι πόροι του ιδρύματος προέρχονταν από τέσσερις πηγές. Την δημόσια επιχορήγηση. Την Εταιρία Αγαθοποιίας στην οποία οι πολίτες κατέθεταν ποσά υπέρ του ιδρύματος. Την εκκλησία μέσω ειδικών κουτιών για δωρεές υπέρ των ορφανών τα οποία περιφέρονταν και κατά τη διάρκεια της λειτουργίας. Τα κουτιά αυτά παραδίδονταν κάθε τρίμηνο από τον ιερέα στον αρχιεπίσκοπο που είχε το κλειδί και τα χρηματικά ποσά παραδίδονταν στον Διευθυντή των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων ο οποίος τα κατέθετε στην Εξοικονομική Τράπεζα για τα έκθετα παιδιά²⁷⁸. Τέλος, οι συμβολαιογράφοι ήταν υποχρεωμένοι να ρωτούν σε κάθε σύνταξη διαθήκης εάν υπήρχε η επιθυμία δωρεάς ποσού για το ίδρυμα.

²⁷⁸ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 261

6.7.2.3 ΥΠΟΔΟΧΗ

Τα έκθετα παραλαμβάνονταν από την εσωτερική τροφό, βαφτίζονταν από τον εφημέριο σύμφωνα με την επικρατούσα ανατολική θρησκεία και παραδίδονταν από τον διευθυντή σε εξωτερικές τροφούς, οι οποίες για 1 έτος τα θήλαζαν και για 2 έτη φρόντιζαν τη διατροφή τους. Η αμοιβή των τροφών ήταν 14 σελλίνια για το πρώτο έτος, για το δεύτερο έτος 10 σελλίνια και για τα επόμενα έτη 14 σελλίνια. Εάν ο διευθυντής θεωρούσε ότι κάποια τροφός δεν φρόντιζε σωστά το παιδί που είχε αναλάβει το παρέδιδε σε άλλη. Οι τροφοί ήταν υποχρεωμένες να θηλάζουν αποκλειστικά ένα βρέφος, με φυσικό τρόπο και σε περίπτωση ασθένειας να ενημερώσουν τον διευθυντή γιατρό ή τον έφορο. Οι τροφοί ήταν αντιμέτωπες με τη δικαιοσύνη στις περιπτώσεις που απέκρυπταν πιθανή ασθένεια του βρέφους, προκαλούσαν ή επιτάχυναν με οποιοδήποτε τρόπο το θάνατό του ή αντικαθιστούσαν βρέφος που πέθαινε με άλλο προκειμένου να λαμβάνουν την αμοιβή. Στις 31 Ιανουαρίου του 1846 το ίδρυμα φιλοξενούσε 70 παιδιά, χωρίς να διευκρινίζεται αν κάποια είχαν παραδοθεί σε τροφούς. Το πολιτικό Νοσοκομείο συνέβαλε σημαντικά στη θεραπεία των άρρωστων παιδιών, καθώς διέθετε ειδικό δωμάτιο για αυτό το λόγο και χορηγούσε τα φάρμακα από το φαρμακείο του. Ειδικό δωμάτιο για τη θεραπεία των άρρωστων παιδιών διέθετε και το ίδρυμα. Τα έκθετα που πέθαιναν θάβονταν σε ειδικό κοιμητήριο.

Έμφαση είχε δοθεί στην εκπαίδευση. Τρεις ώρες καθημερινά, εκτός Κυριακής και εορτών, παρακολουθούσαν μαθήματα ελληνικών και βασικές γνώσεις αριθμητικής, ενώ παρακολουθούσαν και μαθήματα κατήχησης από τον ιερέα. Στην ηλικία των 7 τα κορίτσια μάθαιναν από την επιστάτρια διάφορες οικιακές δουλειές όπως το πλύσιμο, το ράψιμο και το σιδέρωμα, και τα αγόρια εξασκούσαν στην πρακτική γεωπονία υπό την επίβλεψη του φύλακα ώστε να είναι σε θέση να καλλιεργούν τα κτήματα που θα τους παραχωρούσε μελλοντικά η κυβέρνηση. Η εκπαίδευση όμως δεν σταματούσε εκεί. Τα παιδιά βραβεύονταν όταν έδειχναν «χρηστή διαγωγή» στις τέχνες που διδάσκονταν, ενώ γραπτές εξετάσεις διενεργούνταν από τους δασκάλους και όταν ξεχώριζε κάποιο παιδί η επιτροπή με ειδική σύσταση προς την κυβέρνηση ζητούσε τη χορήγηση των μέσων που απαιτούνταν για να λάβει

την κατάλληλη εκπαίδευση στην επιστήμη ή την τέχνη που είχε κλίση. Στις περιπτώσεις που κάποιος τεχνίτης ζητούσε κάποιο από τα παιδιά για να του διδάξει την τέχνη του, ή κάποιος κτηματίας να του παραχωρηθούν εργάτες ή οικογένειες ζητούσαν κορίτσια σαν υπηρέτριες η επιτροπή αφού ερευνούσε και εκτιμούσε την κάθε περίπτωση έπραττε αναλόγως. Όταν ζητούσαν κάποιο κορίτσι για γάμο η επιτροπή φρόντιζε να πληροφορηθεί για το ήθος του υποψήφιου γαμπρού και σαν προίκα δίνονταν το 1/6 της μηνιαίας αμοιβής της κοπέλας μέσω κατάθεσης σε λογαριασμό στην Εξοικονομική τράπεζα²⁷⁹. Τα κορίτσια που δεν είχαν παντρευτεί μέχρι την ηλικία των 25 μπορούσαν να φύγουν από το ίδρυμα παίρνοντας την προίκα τους. Παράλληλα, η κυβέρνηση όφειλε να διευκολύνει τα συναικεία για τα έκθετα και στις περιπτώσεις αυτές να τους προσφέρει μια πρόσθετη οικονομική ενίσχυση. Με την ενηλικίωσή τους τα παιδιά ήταν ελεύθερα να φύγουν από το Ίδρυμα.

6.7.2.4 ΥΙΟΘΕΣΙΕΣ

Εάν κάποια οικογένεια, είτε των τροφών, είτε απλών πολιτών επιθυμούσε να υιοθετήσει ένα παιδί η επιτροπή το παραχωρούσε αφότου διενεργούσε τις αναγκαίες έρευνες για το ήθος και την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και βεβαιωνόταν ότι με τον τρόπο αυτό μπορούσε να εξασφαλιστεί το καλύτερο για το παιδί²⁸⁰.

6.8 ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

Στην Κεφαλονιά δεν υπήρχε Βρεφοκομείο. Τα έκθετα υποδεχόταν το Νοσοκομείο, το οποίο διέθετε ειδική υπηρεσία για το λόγο αυτό. Το Νοσοκομείο διέθετε βρεφοδόχο, ένα ξύλινο στροφείο στον τοίχο, το οποίο είχε ειδικές θέσεις στην περιφέρειά του για να τοποθετείται το βρέφος. Το βρέφος παραλάμβανε η υπηρέτρια, η οποία ειδοποιούσε τον επόπτη του νοσοκομείου για την άφιξή του. Όταν το βρέφος ήταν βαφτισμένο υπήρχε συνήθως ένα σημείωμα, στην περίπτωση όμως που δεν υπήρχε τέτοιο σημείωμα

²⁷⁹ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 260-261

²⁸⁰ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 259

αναλάμβανε ο ιερέας να το βαφτίσει. Έπειτα ο επόπτης ενημέρωνε την διοίκηση προκειμένου να ορίσει τροφό για την φροντίδα του βρέφους.

Οι τροφοί επιλέγονταν από την πόλη ή τα χωριά, κυρίως των Δειλινάτων ή Δαυγάτων. Οι τροφοί αναλάμβαναν την φροντίδα των εκθέτων μέχρι την ηλικία των 6 ή 7 χρόνων και ήταν υποχρεωμένες μία φορά το μήνα σε καθορισμένη ημέρα να παρουσιάζουν τα βρέφη στον πρωτογιατρό προκειμένου να τα εξετάσει και να αναφέρει στην δικαστική αρχή την κατάσταση της υγείας τους. Η αμοιβή τους ήταν 6 στερλίνες μηνιαίως, ενώ πρόσθετα λάμβαναν 10 σελλίνια τον πρώτο μήνα για την αγορά «φασκιών» και κάθε πρώτη του έτους για την αγορά ενδυμάτων.

Τα έξοδα του Νοσοκομείου ανέρχονταν στο ποσό των 300 στερλινών ετησίως. Το κόστος για το κάθε έκθετο για το κράτος στα 7 χρόνια ανέρχονταν στο ποσό των 584 σελλινίων.

Το Νοσοκομείο υποδεχόταν 20 με 30 εγκαταλελειμμένα παιδιά ετησίως. Η αναλογία ανάμεσα στα δύο φύλα ήταν 3 προς 2 και ορισμένες φορές 4 προς 2. Σύμφωνα με τον Σολωμό, εκπρόσωπο της τότε άρχουσας τάξεως, οι αριθμοί αυτοί δεν συμβαδίζουν με την αναλογία των γενικών γεννήσεων. Θεωρούσε ότι οι γονείς εγκατέλειπαν σε μεγαλύτερο ποσοστό τα κορίτσια διότι όταν μεγάλωναν είχαν περισσότερες απαιτήσεις και σε μικρότερο ποσοστό τα αγόρια, αφενός γιατί απέβλεπαν στη βοήθειά τους με την ενηλικίωση, και αφετέρου διότι ήταν απαλλαγμένοι της ηθικής ευθύνης σε περίπτωση που δεν έδειχναν καλή διαγωγή²⁸¹.

Η θνησιμότητα των βρεφών στην Κέρκυρα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν σχετικώς πολύ μικρή και αυτό οφείλεται στο ότι τα βρέφη διατρέφονταν στις οικείες των τροφών²⁸².

²⁸¹ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 262-263

²⁸² Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 31

6.8.1 ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Το 1844 στο μοναστήρι του Αγίου Νικολάου στο Αργοστόλι οι καθολικοί μοναχοί Pelagio και Ignazio ίδρυσαν σχολείο και Ορφανοτροφείο. Από το 1863 μόνο τα αγόρια στο μοναστήρι έμεναν μόνο τα αγόρια και τα κορίτσια στέλνονταν στην Κέρκυρα. Τα παιδιά δίδασκαν ειδικοί παιδαγωγοί τους οποίους είχε προσκαλέσει ο ιερέας Antonio Conte de Tornielli²⁸³.

6.9 ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Στη Ζάκυνθο λειτουργούσε ένα Ίδρυμα με δυνατότητα παραμονής 34 παιδιών, το οποίο συντηρούνταν με δημόσια δαπάνη. Στο ίδιο κτίριο στεγαζόταν το Ίδρυμα για τους άπορους άνδρες, το Ίδρυμα για τις άπορες γυναίκες και το γηροκομείο. Επιθεωρητές ήταν δύο ντόπιοι πολίτες που παρείχαν τις υπηρεσίες τους αφιλοκερδώς. Στο Ίδρυμα εργάζονταν ένας γιατρός και ένας χειρουργός με μηνιαία αμοιβή 10 και 12 δολάρια αντίστοιχα. Οι πόροι του προέρχονταν κυρίως από την κυβέρνηση και από τις δωρεές από «τα κιβώτια των φτωχών» που βρίσκονταν στις εκκλησίες²⁸⁴.

6.9.1 ΥΠΟΔΟΧΗ

Κατά την διάρκεια της χρονικής περιόδου 1809-1830 το Ίδρυμα υποδέχθηκε 216 ορφανά εκ των οποίων 86 δόθηκαν σε τροφούς, 23 υιοθετήθηκαν, 17 παρέμειναν στο ίδρυμα και 6 ζητήθηκαν πίσω από τους γονείς τους. Την ίδια περίοδο το ποσοστό θνησιμότητας ανήλθε Στο ποσοστό του 38,8%²⁸⁵. Στο Εκθετοτροφείο της Ζακύνθου λόγω των μεγάλων ποσοστών θνησιμότητας οι κάτοικοι επονόμασαν τον Διευθυντή «Ηρώδη»²⁸⁶. Από το 1809 έως το 1816 εισήλθαν στο Εκθετοκομείο 216 έκθετα. Από αυτά 23 υιοθετήθηκαν και 86 απεβίωσαν, η θνησιμότητα δηλαδή ανήλθε στο ποσοστό της τάξεως του 38,88%²⁸⁷. Το έτος 1846 παρέμειναν στο ίδρυμα συνολικά 92 παιδιά, 86 κορίτσια και 6 αγόρια, εκ των οποίων τα 2 μαθήτευαν στις

²⁸³ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ 264-265

²⁸⁴ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 265

²⁸⁵ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 265

²⁸⁶ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 59-60

²⁸⁷ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 265

διάφορες τέχνες. 12 ακόμη κορίτσια του ιδρύματος που είχαν ενηλικιωθεί φιλοξενούνταν στη Μονή του Αγίου Νικολάου. Το ίδιο έτος παραδόθηκαν στις τροφούς 148 παιδιά, από τα οποία 69 ήταν αγόρια και 79 κορίτσια. Την 17^η Ιουνίου του 1843 τα έκθετα ήταν 210 και τα έξοδα συντήρησής τους αντιστοιχούσαν σε 464 δίστηλα μηνιαίως²⁸⁸.

Το Ίδρυμα παρείχε στα αγόρια τη δυνατότητα εκμάθησης μιας τέχνης, ενώ τα κορίτσια σύμφωνα με τον κανονισμό της 30^{ης} Δεκεμβρίου του 1816 φιλοξενούνταν σε κάποιο Μοναστήρι (Μονή της Μητροπόλεως) μέχρι την αποκατάστασή τους.

6.10 ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Στην Μυτιλήνη λειτουργούσε Βρεφοκομείο ως παράρτημα του γενικού Νοσοκομείου²⁸⁹. Το πολιτικό Νοσοκομείο Μυτιλήνης ή Ξενοδοχείο ήταν το μοναδικό φιλανθρωπικό Ίδρυμα της παλιάς Μυτιλήνης. Παρείχε νοσηλεία σε φτωχούς ασθενείς, δωρεάν στέγη και τροφή σε όλους τους ντόπιους και ξένους ανεξάρτητα από το θρήσκευμα ή την εθνικότητά τους, και φρόντιζε τα έκθετα και τα ορφανά παιδιά.

6.10.1 ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

Τα έκθετα παραδίδονταν σε τροφούς έναντι αμοιβής μέχρι την ηλικία των 7-8 ετών. Έπειτα η Εφορία φρόντιζε να δίνονται κατόπιν πληρωμής σε ανάδοχες οικογένειες. Η Εφορία φρόντιζε επίσης και για τις υιοθεσίες των παιδιών από τις οικογένειες και μάλιστα υπογράφονταν συμφωνητικά σχετικά με την ανατροφή, την μόρφωση, την προικοδότηση, καθώς και την οικονομική υποστήριξη για τις περιπτώσεις των παιδιών που απομακρύνονταν τελικά από την οικογένεια²⁹⁰.

²⁸⁸ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 265

²⁸⁹ Μακκός Γεώργιος, ό.π., σ. 57

²⁹⁰ Διαθέσιμο στο <http://www.mytilene-charity.com/institution1.htm>

6.10.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Οι οικονομικοί πόροι του Νοσοκομείου προέρχονταν από τη διαχείριση των ήδη υπαρχόντων περιουσιακών στοιχείων (αγροτικά και αστικά ακίνητα), από δάνεια (1814), από εισφορές πολιτών και από δωρεές εύπορων Μυτιληναίων (Ζαφείρης Βουρνάζος, Ανδρέας Κατσακούλης κ.α.)²⁹¹.

6.11 ΛΕΥΚΑΔΑ

Στη Λευκάδα δεν υπήρχε Βρεφοκομείο. Τα έκθετα παιδιά γίνονταν δεκτά στο αστικό Νοσοκομείο (Hospitale) και τα έξοδα διατροφής και παραμονής τους στο Νοσοκομείο καλύπτονταν από την κυβέρνηση με το ποσό των 3 δολαρίων μηνιαίως²⁹². Αναφορά γίνεται επίσης και για το Ορφανοτροφείο. Υπήρχε η δυνατότητα εκμάθησης διάφορων τεχνών για τα παιδιά που έφταναν στην κατάλληλη ηλικία εκπαίδευσης. Ωστόσο, σύμφωνα με ιστορικές πηγές, τα ποσοστά θνησιμότητας κυμαίνονταν σε τόσο υψηλά επίπεδα ώστε μόνο δύο παιδιά έφτασαν στην ηλικία αυτή²⁹³.

6.12 ΙΘΑΚΗ

Στην Ιθάκη δεν λειτουργούσε Βρεφοκομείο. Τα έξοδα διατροφής των εκθέτων καλύπτονταν από την κυβέρνηση, όπως πιθανολογείται σε τροφούς που είχαν αναλάβει την φροντίδα τους²⁹⁴.

6.13 ΚΥΘΗΡΑ

Για τα Κύθηρα είναι γνωστό ότι δεν λειτουργούσε Βρεφοκομείο αλλά γίνεται αναφορά για την ύπαρξη τριών έκθετων παιδιών τα οποία διατρέφονταν με δημόσια δαπάνη²⁹⁵.

²⁹¹ Διαθέσιμο στο <http://www.mytilene-charity.com/institution1.htm>

²⁹² Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 266

²⁹³ Hennen J., (1830) , Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean comprising an account of Gibraltar, the Ionian Island, and Malta to which is prefixed, a sketch of a Plan for Memoirs on Medical Topography, Vol I-II, London, Thomas and George Underwood, vol., II, σ. 189

²⁹⁴ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 277

6.14 ΠΑΞΟΙ

Από τα ελάχιστα που είναι γνωστά για τους Παξούς είναι η ύπαρξη ενός έκθετου, του οποίου τα έξοδα διατροφής καλύπτονταν με δημόσια δαπάνη²⁹⁶.

---

²⁹⁵ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 277

²⁹⁶ Λασκαράτος Ιωάννης, ό.π., σ. 277

7. ΤΑ ΕΚΘΕΤΑ ΒΡΕΦΗ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

7.1 ΓΕΝΙΚΑ

Το φαινόμενο της εγκατάλειψης βρεφών στις ευρωπαϊκές κοινωνίες κατά το παρελθόν έχει μελετηθεί ευρέως. Το έντονο ενδιαφέρον που αναπτύχθηκε τον 19^ο αιώνα σε διεθνές επίπεδο για το μέγεθος του πληθυσμού και το παράλληλο ενδιαφέρον για την παιδική προστασία στάθηκε η αφορμή για την ανάπτυξη και υλοποίηση μέτρων ταυτόχρονα σε Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία και Ρωσία²⁹⁷. Τρεις κατευθύνσεις ακολούθησε η μέριμνα για την παιδική προστασία: την ανάπτυξη του θεσμού των υγειονομικών επισκεπτριών (health visitors), την καταγραφή των γεννήσεων (birth notification) και την ίδρυση κέντρων παιδικής προστασίας²⁹⁸ (child welfare centers).

Κατά τη διάρκεια του αιώνα υιοθετήθηκαν διάφορες πολιτικές που σκοπό είχαν την αποθάρρυνση της έκθεσης βρεφών από τις μητέρες²⁹⁹. Μετά το 1834 στην Αγγλία, τη Γαλλία, την Αυστρία, το Βέλγιο, τη Νορβηγία, την Ολλανδία, την Ιταλία, τη Σουηδία και τη Δανία συστήθηκαν ιδιαίτερες δημοτικές και κοινοτικές υπηρεσίες, από νόμους που είχαν σκόπιμα ψηφισθεί, για την προστασία και την περίθαλψη των φτωχών οι οποίες φρόντιζαν και για την προστασία των απροστάτευτων παιδιών της περιφέρειάς τους καταβάλλοντας τις δαπάνες που απαιτούνταν για την προστασία τους, ενώ η Ουγγαρία ανέλαβε η ίδια την προστασία των εκθέτων και των εγκαταλελειμμένων παιδιών των πόλεων έως την ηλικία των 15³⁰⁰.

Ο Ναπολέων, ήταν ο πρώτος που νομιμοποίησε την ανώνυμη εγκατάλειψη παιδιών το 1881. Η ανωνυμία είχε ως αποτέλεσμα την εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των βρεφών που εγκαταλείπονταν. Κάποιοι κατηγόρησαν τον Ναπολέοντα ότι η χρήση αυτού του συστήματος

²⁹⁷ Fuchs Rachel G., (2005) , *Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*, Cambridge University Press, σ. 231-239

²⁹⁸ Ρόζος Β., Παπαβασιλείου, Ιω., ό.π., π., σ. 345-346

²⁹⁹ Bonnet, C., (1993) , *Adoption at birth: Prevention against abandonment or neonaticide*, *Child Abuse and Neglect*, 17(4), 501-513 και Fuchs Rachel G., (2005) *Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*, Cambridge University Press, σ. 232

³⁰⁰ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 14

είχε ως απώτερο σκοπό την αύξηση του μεγέθους των στρατευμάτων του, ενώ κάποιοι άλλοι θεώρησαν ότι ήταν η αρχή ηθικού εκφυλισμού³⁰¹.

Στην Ευρώπη τα κράτη που επέτρεπαν την αναζήτηση της πατρότητας ήταν η Αυστρία, το Βέλγιο, η Γερμανία, η Δανία, η Ελβετία, η Νορβηγία, η Ολλανδία, η Ουγγαρία και η Πορτογαλία. Στη Γερμανία, μάλιστα, υπήρχαν πολλά γυναικεία σωματεία που βοηθούσαν κάθε γυναίκα να κάνει τις απαραίτητες ενέργειες για την αναζήτηση του πατέρα του παιδιού³⁰².

Η βρεφοδόχος αποτέλεσε λύση και για τις ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ιταλία μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα σχεδόν 1.200 πόλεις διέθεταν βρεφοδόχους³⁰³. Στη Γαλλία σύμφωνα με το διάταγμα του 1811 κάθε ίδρυμα για έκθετα έπρεπε να εξοπλιστεί με βρεφοδόχο. Τα Βρεφοκομεία στην Αγγλία δεν διέθεταν βρεφοδόχους ώστε να δέχονται όλα τα βρέφη, γεγονός που μείωσε τον αριθμό των εγκαταλελειμμένων βρεφών όπως και τους δείκτες θνησιμότητας συγκρίνοντάς τους με άλλων ευρωπαϊκών³⁰⁴ χωρών.

Στην ευρωπαϊκή ιστορία η πρακτική εγκατάλειψης βρεφών κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ήταν όχι μόνο κάτι σύνηθες αλλά και κοινωνικά αποδεκτό³⁰⁵. Σε αρκετές χώρες, όπως η Δανία, η Γαλλία, η Ρωσία, η Ισπανία και η Πορτογαλία τα βρέφη εγκαταλείπονταν σε Βρεφοκομεία ή Πτωχοκομεία που λειτουργούσαν ειδικά για αυτό το λόγο³⁰⁶. Τον 19^ο αιώνα στο σύνολο σχεδόν των ευρωπαϊκών χωρών λειτουργούσαν Βρεφοκομεία³⁰⁷.

³⁰¹ Bonnet, C., (1993) , Adoption at birth: Prevention against abandonment or neonaticide, *Child Abuse and Neglect*, 17(4), 501-513

³⁰² Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 19

³⁰³ Harrington Joel Francis, (2009) , *The unwanted child: the fate of foundlings, orphans, and juvenile criminals*. The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 104

³⁰⁴ Fildes, V., (1988) , *Wet-nursing: A history from antiquity to the present*, New York: Basil Blackwell, Inc, p. 215

³⁰⁵ Heywood C., (2001) , *History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to modern times*, Cambridge: Polity και Sko'ld J., Fosterbarnsindustri eller ma'nniskoka'rlek. Barn, familjer och utackorderingsbyra° n i Stockholm 1890-1920. [Foster Child Industry or Philanthropy? Children, Families and the Placement Bureau in Stockholm 1890-1920], Doctoral dissertation, Stockholm: Stockholms universitet, 2006

³⁰⁶ Heywood C., (2001) , *History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to modern times*, Cambridge: Polity και Gunnlaugsson GA., Fostering and kinship in nineteenth century Iceland. In: Tedebrand LG, editor, *Orphans and Foster Children: A Historical Cross-Cultural Perspective*. Umea° University: Demographic Data Base, 1996:83-103

³⁰⁷ Panter- Brick Catherine and Smith Malcolm T., (2000) , *Abandoned Children*, Cambridge University Press, p. 41

Στα μεγαλύτερα Βρεφοκομεία της Ευρώπης χιλιάδες νεογέννητα βρέφη εγκαταλείπονταν κάθε χρόνο, όμως οι αριθμοί ήταν μεγάλοι ακόμη και στα μικρότερα αστικά κέντρα³⁰⁸. Τα στοιχεία δείχνουν ότι μέχρι τα μέσα του αιώνα εγκαταλείπονταν πάνω από 100.000 νεογέννητα βρέφη ετησίως στην Ευρώπη³⁰⁹. Παρακάτω παρουσιάζεται το ποσοστό της έκθεσης βρεφών οκτώ ευρωπαϊκών πόλεων για το χρονικό διάστημα 1859-1866³¹⁰:

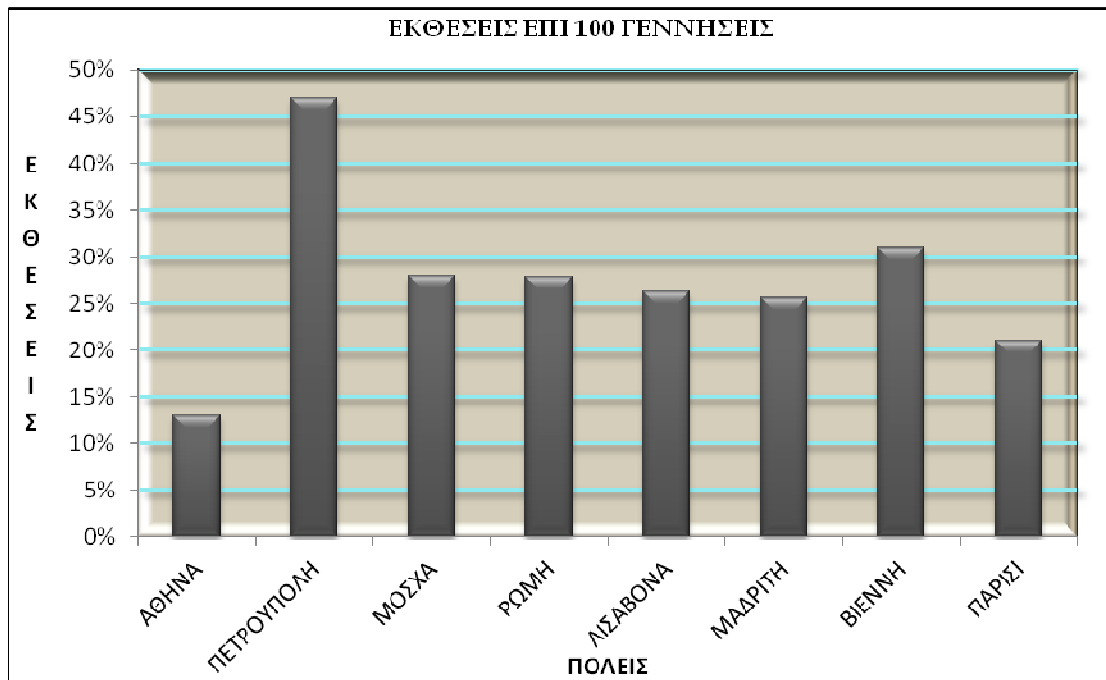
---

³⁰⁸ Kertzer, David I., Heather Koball, and White Michael J., 1997, "Growing Up as an Abandoned Child in Nineteenth-Century Italy," *The History of the Family*, 2:211-228 και Kertzer, David I., 1999, Age structuring and the lives of abandoned children, *The history of the family*, Volume 4, Number 1, p. 5-15 και Viazzo, P.P, Bortolotto, M. and Zanotto, A., (1994) , Ghild care, infant mortality, and the impact of legislation: the case of Florence's foundling hospital, 1840-1940, *Continuity and Change* 9: 243-69 και Sa, I. dos Guimaraes (1992) , The circulation of children in eighteenth century southern Europe: The case of the Foundling Hospital of Porto. Doctoral thesis, European University Institute, Florence. και Fuchs, Rachel, (1984) , *Abandoned Children: Foundlings and Child Welfare in Nineteenth-Century France*, Albany: Sunny Press και Ransel, D., (1988) , *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*, Princeton: Princeton University Press και Robins, J. A., (1989) , *The lost Children: A study of Charity Children in Ireland, 1700-1900*, Dublin: Institute of Public Administration

³⁰⁹ Viazzo, P.P., Bortolotto, M. and Zanotto, A., (1994) , Ghild care, infant mortality, and the impact of legislation: the case of Florence's foundling hospital, 1840-1940, *Continuity and Change* 9: 243-69 και Sa, I., dos Guimaraes (1992) , The circulation of children in eighteenth century southern Europe: The case of the Foundling Hospital of Porto, Doctoral thesis, European University Institute, Florence. και Fuchs, Rachel, (1984) , *Abandoned Children: Foundlings and Child Welfare in Nineteenth-Century France*, Albany: Sunny Press και Ransel, D. (1988) , *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*, Princeton: Princeton University Press και Robins, J. A., (1989) , *The lost Children: A study of Charity Children in Ireland, 1700-1900*, Dublin: Institute of Public Administration

³¹⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 10

Σχήμα 4: Ποσοστό εκθέσεων σε οκτώ ευρωπαϊκές πόλεις κατά την χρονική περίοδο 1859-1866.

Αυτό που παρατηρούμε από το Σχήμα 4 είναι ότι ο μέσος όρος εκθέσεων είναι για το σύνολο των πόλεων 27,5%. Με εξαίρεση την πόλη των Αθηνών που παρατηρείται ποσοστό εκθέσεων πολύ μικρότερο από το μέσο όρο (13%) και την Πετρούπολη πολύ μεγαλύτερο από το μέσο όρο (47%).

Στα ιταλικά Βρεφοκομεία τον 19^ο αιώνα εγκαταλείπονταν ετησίως περίπου 35.000 βρέφη³¹¹. Τα πρώτα επίσημα εθνικά στατιστικά στοιχεία για την έκθεση βρεφών το 1863 δείχνουν ότι στην Τοσκάνη εγκαταλείπονταν το 5%, στην Ουμβρία το 6%, στην Καλαβρία το 5% και στην Σικελία το 6% αντίστοιχα³¹². Από το 1816 έως το 1837 εξετέθησαν στο Παρίσι συνολικά 112.625 παιδιά³¹³, ενώ σύμφωνα με τον Bardet, περίπου 3 εκατομμύρια παιδιά εγκαταλείφθηκαν από τους γονείς τους στη Γαλλία μεταξύ του 1750 και του

³¹¹ Kertzer DI., Gender ideology and infant abandonment in nineteenth-century Italy, *J Interdiscip Hist*, 1991;22(1):1-25

³¹² Panter- Brick Catherine and Smith Malcolm T., (2000) , *Abandoned Children*, Cambridge University Press, p. 42

³¹³ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 6

τέλους του 19^{ου} αιώνα³¹⁴. Στην Αυστρία ο αριθμός των εγκαταλελειμμένων βρεφών εμφανίζεται να είναι διπλάσιος μέσα σε διάστημα 20 ετών. Αναφέρεται ότι σε πληθυσμό 20.000.000 ατόμων τα έκθετα αντιστοιχούσαν στον αριθμό του 1.000.000, σημειώνοντας ότι η αιτία της αύξησης δεν ήταν η φτώχεια, καθώς η αύξηση δεν εμφανιζόταν στις φτωχότερες περιοχές³¹⁵.

Το ίδρυμα για Έκθετα και Ορφανά της Βιέννης στο διάστημα λειτουργίας του (1784-1910) υποδέχθηκε συνολικά 730.130 παιδιά³¹⁶. Το 1869 λειτούργησε το πρώτο Βρεφοκομείο στη Νέα Υόρκη το οποίο δέχθηκε 1.124 βρέφη σε λιγότερο από τρεις εβδομάδες³¹⁷.

Στη Γερμανία περιοχές με υψηλά ποσοστά μη-Γερμανών όπως η Ποσανία, η δυτική Πρωσία και η Αλοατία-Λωραίνη είχαν υψηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης βρεφών σε σχέση με περιοχές που η πλειονότητα ήταν Γερμανοί. Η διάκριση αυτή μεταξύ Γερμανών και μη-Γερμανών, σύμφωνα με τον Richter, σημαίνει, είτε ότι οι καθολικοί Γερμανοί δεν εγκατέλειπαν τα παιδιά τόσο συχνά όσο οι μη-Γερμανοί, είτε ότι οι Γερμανοί δεν διώκονταν τόσο συχνά όσο οι μη-Γερμανοί³¹⁸.

7.2 ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ

Ένα ποσοστό έκθετων βρεφών αποτέλεσαν τα βρέφη που προήλθαν από παράνομες γεννήσεις. Το φαινόμενο των παράνομων γεννήσεων ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο που υπήρχε σχεδόν στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών και δύσκολα μπορεί να αγνοηθεί. Υπήρχαν μάλιστα κάποιες περιοχές στην Ευρώπη που οι παράνομες γεννήσεις αντιστοιχούσαν στο ένα τέταρτο σχεδόν του συνόλου των γεννήσεων³¹⁹.

³¹⁴ Bardet Jean-Pierre and Jeorger Muriel, "L'enfance abandonnée au coeur des interrogations sociales," *Histoire, Economie et Sociéte* 6 (1987): 304-06

³¹⁵ Whiteside James, (1849), *Italy in the Nineteenth Century*, Volume I.

³¹⁶ Διαθέσιμο στο <http://en.muvs.org/topic/the-vienna-foundlings-and-orphans-home-en/>

³¹⁷ Helfer Mary Edna., Kempe Ruth S., Krugman Richard D., (1997), *The Battered Child*, The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 213

³¹⁸ Richter Jeffrey S., *Infanticide, Child Abandonment, and Abortion in Imperial Germany*, *Journal of Interdisciplinary History*, XXVIII:4 (Spring, 1998), p. 511-551

³¹⁹ Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 15

7.3 ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ

Στο εξωτερικό διακρίνονται δύο συστήματα περίθαλψης των έκθετων βρεφών: το Καθολικό το οποίο εφάρμοζαν οι καθολικές χώρες της Ευρώπης και η Ρωσία και το Προτεσταντικό το οποίο εφάρμοζαν οι προτεσταντικές χώρες³²⁰.

Στο Καθολικό σύστημα το κράτος αναλάμβανε την πλήρη ευθύνη για τα έκθετα³²¹. Κύριος στόχος του συστήματος ήταν να προστατευθεί η τιμή των παντρεμένων ανδρών, των ανύπαντρων γυναικών και των οικογενειών τους από μωρά που γεννιόνταν εκτός γάμου³²². Το σύστημα αυτό χρηματοδοτούσε ιδρύματα όπως τα Βρεφοκομεία που δέχονταν όλα τα εγκαταλελειμμένα βρέφη και συχνά τα παρέδιδαν σε τροφούς σε αγροτικές περιοχές³²³.

Στο Προτεσταντικό σύστημα, αντίθετα, επικρατούσε η αντίληψη ότι την ευθύνη για τα έκθετα παιδιά είχαν οι γονείς και όχι το κράτος³²⁴. Οι μητέρες ενισχύονταν οικονομικά για να ενθαρρύνονται να κρατήσουν τα παιδιά τους, αλλά η οικονομική ενίσχυση παρέχονταν από την τοπική κοινωνία και όχι από το κράτος. Τα παιδιά γίνονταν δεκτά σε Ιδρύματα μόνο στις περιπτώσεις που ήταν ορφανά ή υπήρχαν προβλήματα με τις μητέρες τους³²⁵. Ο Ransel δίνει δύο ερμηνείες για την άρνηση των Προτεσταντικών χωρών να υποστηρίξουν τα Βρεφοκομεία. Πρώτον, την έμφαση που δίνεται από τους Προτεστάντες στην προσωπική υπευθυνότητα και δεύτερον, την οικονομική επιβάρυνση της τοπικής κοινότητας δεδομένου ότι τα ιδρύματα

³²⁰ Kertzer, David I., 1999, Age structuring and the lives of abandoned children, *The history of the family*, Volume 4, Number 1, p. 5-15 και Miller, Julie (2008) , *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 6

³²¹ Kjersti Ericsson, Eva Simonsen, (2005) , *Children of World War Two*, English edition, first publish by Berg και Miller, Julie, (2008) , *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 284

³²² Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58

³²³ Ransel, D. (1988). *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*. Princeton: Princeton University Press, p. 239-240

³²⁴ Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58

³²⁵ Ransel, D., (1988). *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*. Princeton: Princeton University Press

όπως τα Βρεφοκομεία δεν επιδοτούνταν από την εκκλησία ή το κράτος³²⁶.

Στην Αγγλία την φροντίδα των έκθετων παιδιών μαζί με τους υπόλοιπους άπορους, αναλάμβαναν οι ενορίες της τοπικής αυτοδιοίκησης έως ότου οριζόταν μέριμνα για όσους κατοικούσαν εντός των συνόρων. Οι τοπικές αρχές της Αγγλίας ακολουθώντας το Προτεσταντικό σύστημα και την έμφαση που δινόταν στην ατομική ευθύνη, ζητούσαν από τους γονείς ως αντάλλαγμα της φροντίδας που παρείχαν στα παιδιά τους ένα χρηματικό ποσό, όσο αυτά φιλοξενούνταν σε Πτωχοκομεία έως ότου ήταν αρκετά μεγάλα για να μαθητεύσουν³²⁷.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτέλεσε το Βρεφοκομείο του Λονδίνου, καθώς είχε ιδρυθεί από ιδιωτική πρωτοβουλία, και δεν δεχόταν έκθετα παιδιά αδιακρίτως³²⁸. Το 1801 υιοθετήθηκαν κριτήρια εισαγωγής, σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά έπρεπε να ήταν παράνομα ή απόγονοι πατέρα που είχε σκοτωθεί κατά τα στρατιωτικά του καθήκοντα, και ήταν κάτω του ενός έτους. Προτεραιότητα δινόταν στα παιδιά των οποίων οι μητέρες είχαν πέσει θύματα εξαπάτησης από άνδρες, όπως μιας ψεύτικης υπόσχεσης για γάμο, ενώ οι μητέρες έπρεπε να προσκομίζουν στην επιτροπή δύο συστατικές επιστολές για το ποιόν του χαρακτήρα τους³²⁹.

Η Αμερική αντιμετώπισε το ζήτημα των εκθέτων αργότερα από ότι η Ευρώπη³³⁰. Τα Βρεφοκομεία στην Αμερική ήταν ιδιωτικές φιλανθρωπικές οργανώσεις³³¹. Στην πόλη της Νέας Υόρκης, όπως και στις αγγλικές πόλεις, τα έκθετα βρέφη φιλοξενούνταν στα Πτωχοκομεία, τα οποία είχαν υψηλά

³²⁶ Ransel, D., (1988) , *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*. Princeton: Princeton University Press

³²⁷ Miller Julie (2008). *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press, p. 6

³²⁸ Miller Julie , « Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58

³²⁹ *The Foundling Museum Guide Book*, The Foundling Museum, London 2004

³³⁰ Helfer Mary Edna., Kempe Ruth S., Krugman Richard D., (1997), *The Battered Child*. The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 20

³³¹ Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58 και Helfer Mary Edna., Kempe Ruth S., Krugman Richard D., (1997), *The Battered Child*. The University of Chicago Press, Ltd., London, p. 237

ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας³³². Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, συνειδητοποιώντας την έκταση του φαινομένου, άρχισαν να ιδρύονται στην Νέα Υόρκη τα πρώτα Ιδρύματα αποκλειστικά για έκθετα βρέφη³³³.

Σε ορισμένα κράτη είχε δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση όπως στο Βρεφοκομείο του Λονδίνου και το Βρεφοκομείο της Αγίας Πετρούπολης. Στο Βρεφοκομείο του Λονδίνου τα παιδιά από την ηλικία των 5 λάμβαναν την κατάλληλη εκπαίδευση, κατάρτιση και μαθητεία, η οποία σύμφωνα με τους διοικητές θα τα προετοίμαζε για τη διαχείριση της ανεξαρτησίας στα μετέπειτα χρόνια, και από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διευρύνθηκε και περιλάμβανε γραμματική και γεωγραφία στο βασικό επίπεδο έκθεσης, αριθμητικής και γραφής-ορθογραφίας³³⁴. Στο Βρεφοκομείο της Αγίας Πετρούπολης μετά τα έξι έτη δίνονταν μεγάλη προσοχή στο θέμα της εκπαίδευσης, ειδικότερα για τα πιο ελπιδοφόρα παιδιά. Το Βρεφοκομείο της Αγίας Πετρούπολης ήταν το πιο μεγαλοπρεπές της Ευρώπης³³⁵ και γενικότερα στη Ρωσία, από την εποχή της Αικατερίνης Β', τα Βρεφοκομεία υιοθέτησαν το χαρακτήρα μεγαλομανούς ουτοπίας υπό το καθεστώς της ίδιας και των υπουργών της³³⁶.

Σε κάποιες χώρες τα Ιδρύματα που φρόντιζαν τα έκθετα προέβλεπαν τη δυνατότητα το παιδί να επιστραφεί στην οικογένεια από την οποία εγκαταλείφθηκε. Στην Πορτογαλία αυτό ήταν σχετικά εύκολο για την μητέρα³³⁷, ενώ οι αναζητήσεις πατρότητας απαγορεύονταν και οι βιολογικοί πατέρες ήταν απαλλαγμένοι από την ευθύνη για τα παιδιά εκτός γάμου³³⁸. Στη Ρωσία όταν ένα παιδί μεταφερόταν σε Ιδρύματα για έκθετα απαιτούνταν

³³² Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital », *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 7

³³³ Miller Julie, «Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital », *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 7

³³⁴ The Foundling Museum Guide Book, The Foundling Museum, London 2004 και The history and objects of the Foundling Hospital: with a memoir of the founder, John Brownlow, Foundling Hospital

³³⁵ Helfer Mary Edna., Kempe Ruth S., Krugman Richard D., (1997). *The Battered Child*, The University of Chicago Press, Ltd., London p. 217

³³⁶ Ransel, D., (1988) , *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*, Princeton: Princeton University Press, p. 31-38

³³⁷ Fuchs Rachel G., (2005), *Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*, Cambridge University Press, p. 230

³³⁸ Kjersti Ericsson, Eva Simonsen, (2005) , *Children of World War Two*, English edition, first publish by Ber, p. 273

το βαπτιστικό του όνομα και δινόταν μια απόδειξη με την οποία θα μπορούσε να ανακτηθεί μέχρι την ηλικία των δέκα. Στη Γαλλία πολλά Ιδρύματα για έκθετα παιδιά προέβλεπαν τη δυνατότητα μια μητέρα ή μια οικογένεια μπορεί να πάρει πίσω ένα παιδί³³⁹.

7.4 ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Το ποσοστό θνησιμότητας των έκθετων βρεφών κυμαίνονταν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών, της Ρωσίας αλλά και της Αμερικής.

Στη Δυτική Ευρώπη το 85-95% των παιδιών εκτός γάμου πέθαινε σε βρεφική ηλικία, πριν συμπληρωθεί ο πρώτος χρόνος ζωής σε σύγκριση με το 20-25% των νόμιμων παιδιών³⁴⁰.

Όπου υπήρχαν Βρεφοκομεία, σύμφωνα με τον Σπ. Ζαβιτζιάνο, η θνησιμότητα ήταν καταπληκτική. Οι συνθήκες υγιεινής και διατροφής στα Βρεφοκομεία ήταν άσχημες, με αποτέλεσμα τα μισά από τα βρέφη που φιλοξενούνταν στα Βρεφοκομεία να μην καταφέρνουν να συμπληρώσουν το πρώτο έτος ζωής³⁴¹.

Στα Βρεφοκομεία της Ευρώπης, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε παρακάτω (Πίνακας 6) η θνησιμότητα κυμαινόταν μεταξύ 60% και 90%³⁴². Παρατίθεται ένας πίνακας με τα ποσοστά θνησιμότητας σε Βρεφοκομεία μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων σε διάφορες χρονικές περιόδους του 19^{ου} αιώνα³⁴³.

³³⁹ Brunet, G., (2011), Children abandoned and taken back: Children, women, and families in dire straits in Lyon in the nineteenth century, *Journal of Family History*, 36(4), p. 424-439

³⁴⁰ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 205-210

³⁴¹ Panter-Brick Catherine and Smith Malcolm T., *Abandoned Children*. Cambridge University Press, 2000, p. 43

³⁴² Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 43

³⁴³ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 7

Πίνακας 6: Θνησιμότητα στα Βρεφοκομεία μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων σε διάφορες χρονικές περιόδους του 19^{ου} αιώνα.

Έτος	Πόλη	Θνησιμότητα %
1811	Βιέννη	92%
1817	Μαδρίτη	67%
1817	Βρυξέλλες	76%
1824	Παρίσι	60%
1837	Μαδρίτη	41%
1838	Παρίσι	50%

Στην Ιταλία κατά το διάστημα 1896-1897 η θνησιμότητα ανήλθε στο ποσοστό της τάξεως του 100%³⁴⁴. Στο Εκθετοτροφείο της Παδοῦης την τετραετία 1892-1896 εισήλθαν 341 έκθετα, εκ των οποίων απεβίωσαν τα 325³⁴⁵.

Στο Παρίσι από το 1816 έως το 1837 θνησιμότητα ανήλθε σε 76%³⁴⁶. Στη Γαλλία το 1850 η θνησιμότητα των εκθέτων από 0-2 ετών ανήλθε σε 72%, το 1855 σε 63% και το 1858 σε 65%³⁴⁷.

Στο ίδρυμα για Έκθετα και Ορφανά της Βιέννης στο διάστημα λειτουργίας του (1784-1910) το 68% των παιδιών δεν κατάφερε να επιβιώσει³⁴⁸.

Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύθηκαν το 1900 και αφορούσαν τα κυριότερα Εκθετοτροφεία της Ελλάδας, της Αγγλίας και της Ιταλίας το ποσοστό θνησιμότητας σε αυτά κυμαίνονταν μεταξύ 40% και 100%³⁴⁹.

³⁴⁴ Ζαβιτζιάνος Σπυριδων, ό.π., σ. 43

³⁴⁵ Ζαβιτζιάνος Σπυριδων, ό.π., σ. 58

³⁴⁶ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 6

³⁴⁷ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 14

³⁴⁸ Διαθέσιμο στο <http://en.muvs.org/topic/the-vienna-foundlings-and-orphans-home-en/>

³⁴⁹ Ζαβιτζιάνος Σπυριδων, ό.π., σ. 59

8. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσης μελέτης είναι η περιγραφή του τρόπου περίθαλψης των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τον 19^ο αιώνα.

Πραγματοποιώντας ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας διαπιστώσαμε ότι η εγκατάλειψη βρεφών είναι ένα φαινόμενο που χρονολογείται ήδη από την αρχαιότητα και εξακολουθεί να υφίσταται έως σήμερα. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε μια πρακτική ευρύτατα διαδεδομένη σε Ευρώπη, Ρωσία και Αμερική.

Το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό των εκθέτων εγκαταλείπονταν παραμένοντας μυστική η ταυτότητα των γονιών τους δεν μας επιτρέπει να γνωρίζουμε επακριβώς τα αίτια εγκατάλειψης. Οι επιστήμονες που έχουν μελετήσει εκτενώς το θέμα συγκλίνουν στο συμπέρασμα πως τα αίτια που οδηγούν μια μητέρα να εγκαταλείψει το παιδί της μπορεί να είναι κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά³⁵⁰.

Ο 19^{ος} αιώνας για τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο αποτέλεσε μια περίοδο έντονων πολιτικών εξελίξεων με την ανεξαρτητοποίηση της χώρας να αποτελεί σημείο αναφοράς και να σηματοδοτεί την απαρχή μιας νέας περιόδου για τη χώρα παρά τις επερχόμενες δυσκολίες. Το φαινόμενο της αστικοποίησης βρήκε τις πόλεις απροετοίμαστες να υποδεχθούν την μαζική προσέλευση του πληθυσμού, μη διαθέτοντας την κατάλληλη υποδομή, ενώ οι

---

³⁵⁰ Vallone DC, Hoffman LM. Preventing the tragedy of neonaticide. School of nursing: Widener University, Chester: USA. p 19013 και Curran, L., Bankhead, T., & Goldberg, S. (2000, May). Abandoned Infants Assistance Programs 1998 annual report. University of California at Berkeley, National Abandoned Infants Assistance Resource Center και Gu, B. & Roy, K. (1995) Sex ratio at birth in China, with reference to other areas in East Asia: what we know. *Asia-Pacific Population Journal*, 10, 17-42 και Miller Julie , « Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58 και Ionescu, C. (2005) Romania's abandoned children are still suffering. *Lancet*, 366, 1595-1596 και Trombetta S. Le strategie dell'abbandono: luoghi, esposti, espositori nei fascicoli processuali del tribunale criminale comasco. *Il Risorgimento* 1994; 46(1):89-138 και Gunnlaugsson GA. Fostering and kinship in nineteenth century Iceland. In: Tedebrand LG, editor. *Orphans and Foster Children: A Historical Cross-Cultural Perspective*. Umea° University: Demographic Data Base, 1996:83-103 και Persson B, O' berg L. Foster children and the Swedish State 1785-1915. In: Tedebrand LG, editor. *Orphans and Foster Children: A Historical Cross-Cultural Perspective*. Umea° University: Demographic Data Base, 1996:51-81 και Heywood C. (2001). *History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to modern times*. Cambridge: Polity

επιδημίες που έπληξαν τη χώρα (τύφου, ελονοσίας, χολέρας, ευλογιάς, ελωδών πυρετών, κ.α.) αποκάλυψαν την απουσία ενός οργανωμένου υγειονομικού συστήματος με αρνητικές συνέπειες στην δημόσια υγεία του πληθυσμού. Η χώρα αντιμετώπισε σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, όπως η φτώχεια, ο υποσιτισμός και ο αναλφαβητισμός. Ιδιαίτερα έντονο ήταν το πρόβλημα της φτώχειας και του αναλφαβητισμού στη λαϊκή τάξη, γεγονός που συνέβαλε στο φαινόμενο της συχνής εγκατάλειψης βρεφών και στη βρεφοκτονία³⁵¹. Στο πλαίσιο των σοβαρών αυτών προβλημάτων που καλείται η χώρα να αντιμετωπίσει προστίθεται ένα ακόμη μείζον κοινωνικό πρόβλημα: η έκθεση βρεφών.

Βιώνοντας η κοινωνία το πρόβλημα των εκθέτων άρχισε σταδιακά να διαμορφώνεται η αντίληψη ότι η περίθαλψη και η συντήρησή τους είναι χρέος της, όσο δαπανηρό και επίπονο και αν είναι, και αποτελεί ανάγκη που υπαγορεύει το εθνικό συμφέρον, διότι τα παιδιά αυτά αν ανατραφούν σωστά καθίστανται χρήσιμα μέλη της κοινωνίας³⁵². Η αντίληψη αυτή αποτέλεσε το κίνητρο ώστε δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς να κινητοποιηθούν υπέρ της φροντίδας των εκθέτων.

Η περίθαλψη των έκθετων βρεφών στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο διακρίνεται σε δύο συστήματα: το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης ή το λεγόμενο οικογενειακό με την ανάθεση των βρεφών σε τροφούς οι οποίες έναντι αμοιβής αναλάμβαναν την φροντίδα τους, και το κλειστό σύστημα περίθαλψης με την ίδρυση Βρεφοκομείων ή άλλων ευαγών Ιδρυμάτων, όπως τα Νοσοκομεία με φιλανθρωπικό χαρακτήρα. Υπήρξαν και περιπτώσεις όπως στην περιοχή της Πάτρας και της Κέρκυρας που εφαρμόστηκε το μικτό σύστημα περίθαλψης με συνδυασμό των δυο συστημάτων. Στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης, ο λόγος όπου εφαρμόστηκε το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης και δεν λειτούργησε ποτέ Βρεφοκομείο ήταν αφενός οικονομικός, και αφετέρου η άρνηση του γιατρού Σπυρίδων Ζαβιτζιάνου.

³⁵¹ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 55

³⁵² Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 111

Μια λύση στην προσπάθεια να μειωθεί ο χρόνος που μεσολαβούσε από την έκθεση μέχρι την εισαγωγή στο Βρεφοκομείο αποτέλεσε η βρεφοδόχος. Η λειτουργία της αποδείχθηκε σωτήρια για την επιβίωση των εκθétων, προκαλώντας παράλληλα έντονες συζητήσεις για τη σκοπιμότητά της, καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που υποστήριξαν πως θα ενθαρρύνει την εγκατάλειψη βρεφών.

Στην Κωνσταντινούπολη η περίθαλψη των εκθétων χωρίζεται σε 4 χρονικές περιόδους με την μέριμνα για τα έκθετα να αναλαμβάνουν διαδοχικά η Εκκλησία, η Αδελφότητα των Κυριών του Πέραν, το χρονικό διάστημα που χαρακτηρίστηκε «ως επιστροφή στην αρχική αθλιότητα», και την περίοδο που ανέλαβε ο γιατρός Σπ. Ζαβιτζιάνος. Στο σύνολο των τεσσάρων αυτών χρονικών περιόδων εφαρμόστηκε το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης με τα έκθετα βρέφη να παραδίδονται σε τροφούς έναντι μηνιαίας αμοιβής, ενώ δεν λειτούργησε ποτέ Βρεφοκομείο. Όσον αφορά το ποσοστό θνησιμότητας αντιστοιχούσε στο 60% όταν την μέριμνα είχε η Εκκλησία, μειώθηκε σε 22,47% υπό την φροντίδα της Αδελφότητας των Κυριών του Πέραν, όταν σταμάτησε η επίβλεψη των Κυριών το ποσοστό ανήλθε στο 60% και έφτασε στο 80% το 1888, και υπό την φροντίδα του Σπ. Ζαβιτζιάνου η θνησιμότητα μειώθηκε σημαντικά σε τέτοιο βαθμό που ο Σπ. Ζαβιτζιάνος έλαβε συγχαρητήρια από το Γάλλο Lede, ειδικό παρόμοιων ζητημάτων³⁵³. Ο Σπ. Ζαβιτζιάνος θεωρούσε ότι τα έκθετα είναι θύματα των γονέων τους, θύματα αθώα άξια κάθε συμπάθειας τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας. Δεν είναι τυχαίο ότι η χρονική περίοδος που τα έκθετα ήταν υπό την επίβλεψή του με την ίδρυση της Υπηρεσίας των Εκθétων το 1889 έως το 1903 αποτέλεσε μια νέα περίοδο συστηματικής προστασίας και ιατρικής περίθαλψης για τα έκθετα.

Στην Αθήνα την ευθύνη για τα εγκαταλελειμμένα βρέφη από το 1836 έως το 1859 είχε αναλάβει ο Δήμος Αθηνών με το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης, όπου τα βρέφη έμεναν σε ανάδοχη οικογένεια και ήταν υπό την φροντίδα της τροφού. Το συγκεκριμένο σύστημα περίθαλψης αποδείχθηκε

³⁵³ Αναγνωσιτίδου Αμαλία, ό.π., σ. 282

ανεπαρκές με τα ποσοστά θνησιμότητας να φτάνουν σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα (94%). Η κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται μόνο μετά την ίδρυση του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών (Δ.Β.Α.) το 1859, όπου τα βρέφη έτυχαν καλύτερης φροντίδας και παρατηρήθηκε σημαντική μείωση του ποσοστού θνησιμότητας. Από την έναρξη λειτουργίας του Δ.Β.Α. μέχρι και το έτος 1876 που διαθέτουμε αναλυτικά στοιχεία το ποσοστό θνησιμότητας δεν ξεπέρασε το 48%. Ποσοστό υψηλό, όχι όμως τόσο συγκρινόμενο με το ποσοστό θνησιμότητας των έκθετων βρεφών πριν την ίδρυση του Δ.Β.Α. και το ποσοστό θνησιμότητας των γνήσιων παιδιών. Όταν μάλιστα στο Εκθετοτροφείο Παρισίων χρειάστηκαν δύο αιώνες για να μειωθεί η θνησιμότητα από 91% το 1787 σε 55% το 1861³⁵⁴ είναι κατανοητό ότι η λειτουργία του Δ.Β.Α. συνέβαλε καθοριστικά στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των έκθετων βρεφών. Η συμβολή του Δ.Β.Α. ήταν πολύ σημαντική καθώς αποτέλεσε το πρώτο Ίδρυμα προστασίας με πανελλήνιο χαρακτήρα για τα εγκαταλελειμμένα βρέφη και τις μητέρες που θήλαζαν.

Ο Πειραιάς δεν διέθετε Βρεφοκομείο με αποτέλεσμα να εξυπηρετείται από το Δ.Β.Α.. Βρεφοκομεία λειτουργούσαν, επίσης, στη Σύρο, την Κέρκυρα και την Ζάκυνθο, ενώ στη Θεσσαλονίκη, τη Χίο, τη Μυτιλήνη, τη Λευκάδα και την Κεφαλονιά τα έκθετα βρέφη περιθάλπονταν σε νοσοκομεία με φιλανθρωπικό χαρακτήρα. Υπήρξαν περιπτώσεις, όπως η Πάτρα που λειτουργούσε Βρεφοκομείο αλλά για οικονομικούς λόγους εφαρμόζονταν μικτό σύστημα. Το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης με ανάθεση των εκθέτων σε τροφούς έναντι αμοιβής εφαρμόζονταν στην Μυτιλήνη, την Κεφαλονιά, τη Σύρο και τη Χίο. Απευθείας τοποθέτηση των εκθέτων σε τροφούς γίνονταν στους μικρότερους δήμους της Ελλάδος που τα εγκαταλελειμμένα παιδιά ήταν λίγα σε αριθμό. Για τα Βρεφοκομεία που διαθέτουμε στοιχεία θνησιμότητας, όπως την Κέρκυρα και τη Σύρο, το ποσοστό κυμάνθηκε σε υψηλά επίπεδα.

Στο εξωτερικό την περίοδο που μελετάμε διακρίνονται δύο συστήματα περίθαλψης των έκθετων βρεφών: το Καθολικό, στο οποίο το κράτος

³⁵⁴ Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 2006, σ. 59

αναλάμβανε την πλήρη ευθύνη για τα έκθετα, και το Προτεσταντικό στο οποίο επικρατούσε η αντίληψη ότι την ευθύνη για τα έκθετα παιδιά είχαν οι γονείς και όχι το κράτος, και οι μητέρες ενισχύονταν οικονομικά από την τοπική κοινωνία για να ενθαρρύνονται να κρατήσουν τα παιδιά τους.

Στην ευρωπαϊκή ιστορία η πρακτική εγκατάλειψης βρεφών τον 19^ο αιώνα ήταν ένα φαινόμενο κοινωνικά αποδεκτό. Κατά τη διάρκεια του αιώνα αναπτύχθηκαν και υλοποιήθηκαν μέτρα για την παιδική προστασία και υιοθετήθηκαν διάφορες πολιτικές με σκοπό τον περιορισμό της εγκατάλειψης βρεφών³⁵⁵.

Στην Ελλάδα ο τρόπος περίθαλψης των έκθετων βρεφών δεν ακολούθησε κάποιο από τα δύο συστήματα. Όπως προαναφέραμε σε κάποιες περιοχές εφαρμόστηκε το ανοιχτό σύστημα περίθαλψης με την ανάθεση της φροντίδας των εκθέτων σε τροφούς έναντι αμοιβή, σε κάποιες άλλες το κλειστό σύστημα περίθαλψης με τα Βρεφοκομεία ή τα Νοσοκομεία με φιλανθρωπικό χαρακτήρα, και σε κάποιες άλλες το μικτό σύστημα.

Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η ιδιωτική φιλανθρωπία συμβάλλοντας ουσιαστικά στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των έκθετων βρεφών. Η ιδιωτική φιλανθρωπία φρόντιζε για τα παιδιά πριν ακόμη τα κράτη να φροντίσουν γι' αυτά³⁵⁶.

Όσον αφορά τα ποσοστά εγκατάλειψης ενδεικτικά αναφέρουμε ότι για το χρονικό διάστημα 1859-1865 στην Αθήνα εγκαταλείπονταν ετησίως κατά μέσο όρο 112,5 βρέφη, στην Κωνσταντινούπολη για το χρονικό διάστημα 1883-1887 22,7 βρέφη και στην Ερμούπολη της Σύρου για την περίοδο 1873-1910 42,9.

Η έλλειψη επεξεργασμένων στατιστικών δεδομένων σχετικά με το συνολικό αριθμό των γεννήσεων την αντίστοιχη χρονική περίοδο, δεν επιτρέπει την εκτίμηση της σπουδαιότητας του φαινομένου της εγκατάλειψης, συσχετίζοντας τον αριθμό των γεννήσεων με τον αριθμό των εγκαταλείψεων.

---

³⁵⁵ Fuchs Rachel G., (2005), *Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*. Cambridge University Press, p. 231-239 και Bonnet, C., (1993), *Adoption at birth: Prevention against abandonment or neonaticide*, *Child Abuse and Neglect*, 17(4), 501-513 και Μακκάς Γεώργιος, *ό.π.*, π., σ. 14

³⁵⁶ Μακκάς Γεώργιος, *ό.π.*, σ. 53

Συγκριτικά με τις πόλεις της Ευρώπης και τη Ρωσία, η Ελλάδα παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης. Το γεγονός αυτό μπορεί να ερμηνευτεί από την αυστηρότητα των ηθών της ελληνικής οικογένειας και κοινωνίας ως προς μόνιμες ή προσωρινές ερωτικές σχέσεις, τις οποίες όχι μόνο δεν ανέχονταν αλλά και επέβαλαν την νομιμοποίηση των περισσότερων προτού γεννηθεί το παιδί³⁵⁷. Ο αριθμός των εγκαταλελειμμένων παιδιών πρέπει να ήταν στην πραγματικότητα πολύ μεγαλύτερος, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ένα ποσοστό βρεφών δυστυχώς απεβίωσε προτού καταφέρει να λάβει την κατάλληλη περίθαλψη.

Μια ακόμη παρατήρηση είναι ότι ο αριθμός των εγκαταλελειμμένων κοριτσιών, συγκριτικά με τον αντίστοιχο των εγκαταλελειμμένων αγοριών, ήταν σημαντικά πιο αυξημένος. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να εξηγηθεί, σύμφωνα με τον Αναστάσιο Ζίννη, από μια ανάλογη υπεροχή του αριθμού των γεννήσεων των κοριτσιών σε σχέση μ' εκείνη των αγοριών, αφού αντιθέτως ο αριθμός των γεννήσεων των αγοριών φαίνεται να υπερβαίνει εκείνον των κοριτσιών³⁵⁸. Αυτή η διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών μπορεί να εξηγηθεί λόγω της μειονεκτικής θέσης των κοριτσιών, ιδίως των φτωχών, στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα³⁵⁹.

Θα πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη ότι ένα ποσοστό των βρεφών που εγκαταλείπονταν σε μεγάλες πόλεις προέρχονταν από νέες μητέρες που πήγαν εκεί με αυτό το σκοπό, διότι στις μικρότερες πόλεις ή τα χωριά που διέμεναν ήταν δύσκολο αποκρύψουν το παράπτωμά τους³⁶⁰.

Ένα κοινωνικό φαινόμενο αποτέλεσαν οι παράνομες γεννήσεις στην Ευρώπη, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που σε κάποιες ευρωπαϊκές πόλεις αντιστοιχούσαν στο ένα τέταρτο των γεννήσεων. Στην Ελλάδα δεν παρατηρήθηκε κάτι αντίστοιχο. Οι μη νόμιμες γεννήσεις ήταν σχετικώς λίγες³⁶¹, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί λόγω της αυστηρότητας όπως προαναφέραμε των ηθών της ελληνικής κοινωνίας. Το γεγονός εγκατάλειψης

³⁵⁷ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 42

³⁵⁸ Ζίννης Αναστάσιος, 1866, ό.π., σ. 10-11

³⁵⁹ Κορασίδου Μαρία, ό.π., σ. 114

³⁶⁰ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 43 και Λιμαράκης Λεωνίδας, ό.π., σ. 7

³⁶¹ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 42

ενός μεγάλου αριθμού εκθέτων αμέσως μετά τη γέννηση, κατά τον Χρήστο Λούκο, αποτελεί ισχυρή ένδειξη για σχέσεις εκτός γάμου και υποδηλώνει άμεση ανάγκη απόκρυψης του συμβάντος. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Μακκά, οι περισσότερες από τις μητέρες των νόθων παιδιών ήταν νέα κορίτσια- που πήγαιναν να εργαστούν ως υπηρετικό προσωπικό σε μεγαλύτερες πόλεις, μακριά από την επίβλεψη των γονέων τους και χωρίς καμία προστασία, και σε περίπτωση που δεν διέκοπταν με επιστημονικό τρόπο την κύηση εγκατέλειπαν το παιδί τους μόλις γεννιόταν. Σε κοινωνίες, μάλιστα, όπως η Ερμούπολη της Σύρου με μεγάλο αριθμό γυναικών που εργαζόνταν ως υπηρετικό προσωπικό στα σπίτια μεσαίων και μεγάλων αστών, (το 1870 αποτελούσαν το 11,5% του ενεργού πληθυσμού) αυτό αποτέλεσε έναν παράγοντα που συνέβαλε στην δημιουργία εξωσυζυγικών σχέσεων³⁶².

Στην έρευνα του Χρήστου Λούκου σχετικά με τα έκθετα βρέφη της Ερμούπολης, αναφέρεται ότι η αύξηση της γυναικείας εργασίας με την ανάπτυξη της βιομηχανίας (κλωστοϋφαντουργεία, νηματουργεία, κ.α.) έφερε πιο κοντά τα δύο φύλα με αποτέλεσμα την ανάπτυξη εξωσυζυγικών σχέσεων, γεγονός που θα μπορούσε να ισχύει και για τα μεγάλα αστικά κέντρα της υπόλοιπης Ελλάδας³⁶³.

Τα ποσοστά θνησιμότητας και στα δύο συστήματα περίθαλψης κυμαίνονταν σε υψηλά επίπεδα, όμως στα Βρεφοκομεία τα ποσοστά ήταν ιδιαίτερα υψηλά. Υπήρξαν περιπτώσεις που η θνησιμότητα στα Βρεφοκομεία έφτασε το θλιβερό ποσοστό του 100%.

Η θνησιμότητα των έκθετων βρεφών ήταν κατά 30-40% υψηλότερη συγκριτικά με τα γνήσια βρέφη³⁶⁴. Όσον αφορά τη θνησιμότητα της βρεφικής και παιδικής ηλικίας των γνήσιων παιδιών την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα κυμαίνονταν σε υψηλά επίπεδα, και σύμφωνα με τις στατιστικές και τα δημοσιεύματα του τύπου της εποχής εκείνης αυτό παρατηρείται σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος. Το 1816 στο προεπαναστατικό περιοδικό Ερμής αναφέρεται ότι «σχεδόν το ήμισυ των παιδιών αποθνήσκον εις την τρυφεράν

³⁶² Αμπελάς Τ., Ιστορία της νήσου της Σύρου, Ερμούπολη, 1874, σ. 275

³⁶³ Λούκος Χρήστος, ό.π., σ. 255

³⁶⁴ Λιμαράκης Λεωνίδα, ό.π., σ. 20

ηλικίαν των»³⁶⁵. Στην περιοχή της Λευκάδας κατά την περίοδο 1823-1824 η θνησιμότητα στον πρώτο χρόνο της ζωής των παιδιών ανέρχονταν στο 22% και για τα πέντε πρώτα χρόνια στο 45%³⁶⁶. Σύμφωνα με δημοσίευμα του περιοδικού *Γαληνός* το έτος 1879 στην Αθήνα το ποσοστό της παιδικής θνησιμότητας μέχρι πέντε ετών κυμαίνονταν κατά μήνα από 33-50%³⁶⁷.

Όσον αφορά τις αιτίες θνησιμότητας υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα έκθετα και τα γνήσια παιδιά. Για τα γνήσια παιδιά ευθύνονται κυρίως η κακή διατροφή και η ελαττωματική περιποίηση³⁶⁸. Για τα έκθετα οι αιτίες που ευθύνονται αφορούν την παντελή έλλειψη περιθαλψής τις πρώτες ώρες της γέννησης, την ανεπαρκή και ακατάλληλη τροφή τους πρώτους μήνες της ζωής τους, την μη έγκαιρη προσφυγή στο γιατρό σε περίπτωση αρρώστιας και την κακή εφαρμογή ή ακόμη η μη εφαρμογή των θεραπευτικών μέσων που ο γιατρός υποδεικνύει στις τροφούς³⁶⁹.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα στη λειτουργία των Βρεφοκομείων ήταν η εξεύρεση οικονομικών πόρων, γεγονός που επηρέασε την καθολική λειτουργία των Ιδρυμάτων με άμεσες συνέπειες στην ιατρική περιθαλψη, την καθαριότητα, την διατροφή, την ένδυση και την επιβίωση των βρεφών. Το σύστημα των Βρεφοκομείων επικρίθηκε έντονα ιδιαίτερα από τον Σπ. Ζαβιτζιάνο ο οποίος το χαρακτήρισε σαθρό και επιβλαβές. Την άποψη του αυτή στήριζε στις πολιτισμένες χώρες του εξωτερικού που το είχαν απορρίψει και στο παράδειγμα της Ιταλίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα που εξακολούθησε να το εφαρμόζει με ολέθριες συνέπειες για τα έκθετα³⁷⁰.

Οι υιοθεσίες αποτέλεσαν μια μόνιμη λύση για τα έκθετα βρέφη, γίνονταν σύμφωνα πάντα με τις νόμιμες διαδικασίες, και στόχευαν στην πλήρη εξασφάλιση του μέλλοντός τους. Στην Αθήνα η ίδρυση του Δ.Β.Α. διευκόλυνε τη διαδικασία των υιοθεσιών. Σε αρκετές περιοχές (Κωνσταντινούπολη, Κέρκυρα, κ.α.) παρατηρήθηκε ότι ένα μεγάλο ποσοστό

³⁶⁵ Περιοδικό «*Ερμής ο Λόγιος*», 1816

³⁶⁶ Σιδέρης, Ν., «Αρρώστιας και άρρωστοι στη Λευκάδα τον 19ο αιώνα», Τα Ιστορικά, τεύχ. 1, 1983, σ. 101-120

³⁶⁷ Περιοδικό «*Γαληνός*», 1879

³⁶⁸ Μακκάς Γεώργιος, ό.π., σ. 24

³⁶⁹ Ζίννης Αναστάσιος, 1861, ό.π., σ. 8

³⁷⁰ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 58

των παιδιών που ανατρέφονταν σε οικογένειες αργότερα υιοθετούνταν από αυτές. Το γεγονός αυτό σύμφωνα με τον Σπ. Ζαβιτζιάνο, αποτελεί έμπρακτη απόδειξη των αληθινών αισθημάτων στοργής και αγάπης απέναντι στα παιδιά³⁷¹.

Μεγάλη σημασία δόθηκε στον τρόπο διατροφής των βρεφών, και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι στα εκάστοτε συστήματα που εφαρμόστηκαν, είτε τα βρέφη βρίσκονταν σε κάποιο Ίδρυμα είτε σε ανάδοχη οικογένεια, ο σκοπός ήταν τα βρέφη να θηλάζονται από τροφό. Αυτό πιθανά πηγάζει από το γεγονός ότι ο μητρικός θηλασμός είχε μεγάλη αξία στην παραδοσιακή κοινωνία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου}. Οι Ελληνίδες μητέρες σε περίπτωση που αδυνατούσαν ή δεν ήθελαν να θηλάσουν, φρόντιζαν για τροφό ή χορηγούσαν φρέσκο ζωικό γάλα. Στις λαϊκές τάξεις, όταν οι μητέρες αδυνατούσαν να θηλάσουν, συνήθως η μητέρα της τεκούσας, η αδελφή ή κάποια άλλη συγγενής ή γειτόνισσα θηλάζε το βρέφος, πρακτική που συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα³⁷². Στην περίπτωση των έκθετων βρεφών αυτό ήταν δύσκολο να εφαρμοστεί, διότι λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων υπήρχε δυσκολία στην ανεύρεση θηλαστριών, και ακόμη και στις περιπτώσεις που βρίσκονταν εξωτερικές θηλάστριες τα βρέφη δεν διατρέφονταν σωστά. Επίσης, η διατροφή των βρεφών με φρέσκο ζωικό γάλα τις περισσότερες φορές δεν ήταν αποτελεσματική³⁷³.

Ένα πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με την έλλειψη οικονομικών πόρων ήταν η δυσκολία ανεύρεσης θηλαστριών λόγω της μικρής αποζημίωσης που λάμβαναν.

Ένα ακόμη πρόβλημα αποτέλεσε η ελλιπής επίβλεψη των εξωτερικών τροφών, καθώς συχνά παρουσιάζοντουσαν προβλήματα με επιβλαβείς συνέπειες για την υγεία των εκθέτων.

Ένα πρόβλημα με κοινωνικές προεκτάσεις που παρουσιάστηκε τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στο εξωτερικό, ήταν οι μητέρες που εγκατέλειπαν

³⁷¹ Ζαβιτζιάνος Σπυρίδων, ό.π., σ. 90

³⁷² Πεχλιβάνη Φ., Πέντε κρίσιμες δεκαετίες για τη βρεφική διατροφή, 1900-1950. Η περίπτωση της Ελλάδας

³⁷³ Βέρας Σ., Το παιδί μας, Οι φίλοι του βιβλίου, Αθήνα, 1946:121-138

τα παιδιά τους και παρουσιάζοντουσαν εν συνεχεία ως τροφοί αναλαμβάνοντας την φροντίδα του δικού τους παιδιού, γεγονός που καταδεικνύει ότι τα αίτια της εγκατάλειψης ήταν καθαρά οικονομικά. Για τον περιορισμό αυτού του προβλήματος οι εκάστοτε υπεύθυνοι, ζητώντας συνήθως τη συνδρομή των αστυνομικών αρχών, όπως στις περιπτώσεις της Κωνσταντινούπολης, της Αθήνας και της Σύρου, πραγματοποιούσαν έρευνες προκειμένου να διαπιστωθεί ανάμεσα στα εγκαταλελειμμένα παιδιά ποια είναι τα νόμιμα ώστε να επιστραφούν στους γονείς τους.

Εν κατακλείδι, η εγκατάλειψη βρεφών αποτελεί ένα φαινόμενο που συναντάται στην παγκόσμια ιστορία ανά τους αιώνες. Σε όλες τις κοινωνίες έγιναν προσπάθειες για την αντιμετώπιση του σημαντικού αυτού ζητήματος, άλλοτε επιτυχώς, άλλοτε ανεπιτυχώς. Αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός της εγκατάλειψης των παιδιών αυτών από τους ίδιους τους γονείς τους και τις συνέπειες της πράξης αυτής στην μετέπειτα πορεία της ζωής τους, το ελάχιστο θλίβεται. Η αιτία που οδηγεί πολλές φορές μια μητέρα να εγκαταλείψει το παιδί της είναι αναμφίβολα πολύ σοβαρή και κάποιες φορές γίνεται προκειμένου να εξασφαλιστεί για εκείνο ένα καλύτερο μέλλον. Χωρίς να θέλουμε να υιοθετήσουμε κριτική στάση απέναντι σε αυτή την πράξη το ερώτημα που θέτουμε είναι το εξής: Αρκεί η αιτία αυτή για να επουλώσει τα τραύματα των παιδικών ψυχών τα οποία τα συνοδεύουν για μια ζωή;

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αθανασοπούλου Μαρία, Δρακοπούλου Μαριάννα. Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα. ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ, Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010
2. Ακρόπολις (10 Οκτωβρίου 1910)
3. Αλεξανδρής Αλέξης, Οι Έλληνες στην υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850-1922, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., 1980.
4. Αμπελάς Τ. Ιστορία της νήσου της Σύρου, Ερμούπολη, 1874.
5. Αναγνωσιτίδου Αμαλία. Η κοινωνική ιατρική της ελληνικής εθνότητας της Κωνσταντινούπολης από το 1839 μέχρι το 1922. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη, 1993.
6. Αριστοτέλης Πολιτικών Ζ', 14 και Β' 1274
7. Αριστοφάνης Νεφέλαι 531
8. Βέρας Σ. Το παιδί μας. Οι φίλοι του βιβλίου, Αθήνα, 1946:121-138.
9. Βησσαρίωνος Καρδινάλεως: P.G., Tomus 161, στήλη 1134 Α.
10. Βιβλίο Α' των Πρακτικών του Αδελφάτου του Δημοτικού Βρεφοκομείου (1860-1884), Συνεδρίαση της 6ης Φεβρουαρίου του 1875.
11. Βιβλίο Α' των Πρακτικών του Αδελφάτου του Δημοτικού Βρεφοκομείου (1860-1884), Συνεδρίαση της 30ης Αυγούστου του 1880.
12. Βιβλίο Α' των Πρακτικών του Αδελφάτου του Δημοτικού Βρεφοκομείου (1860-1884), Συνεδρίαση της 11ης Μαΐου 1881.
13. Βλαδίμηρος Λ. Η ιστορία της ελληνικής ιατρικής στη Σμύρνη. Το Γραμμικό Νοσοκομείο Σμύρνης. Ιατρική εταιρία Χίου 2005 (8).
14. Γιάνναρου Λίνα, «Βρέφη στον κυκεώνα κοινωνίας, νόμων» Εφημερίδα Η Καθημερινή, 27.06.2008
15. Γεδεών, 1888.

16. Γρηγόριος Θεολόγος, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως: P.G., Tomus 35, στήλη 864 και 996, Tomus 38, στήλη 45.
17. Δήμος Αθηναίων: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Τόμ. 1861-68, σελ. 291, Αθήναι 1861.
18. Δήμος Αθηναίων: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Τόμ. 1861-68, σελ. 309, Αθήναι 1867.
19. Δήμος Αθηναίων. Η Αθήνα των ευεργετών. Πολιτιστικός οργανισμός. Αθήνα, Εκδ. Δήμου Αθηναίων, 1997: 116
20. Δημοτικό Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 4-10-1860, Τομ. Α', σελ.1
21. Δημοτικό Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 4-10-1860, Τομ. Α', σελ.3
22. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 29-1-1865-8-1927, Τόμ. Α', σ. 16
23. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 19-8-1868, Τόμ Α', σελ. 43.
24. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 17-12-1871, Τόμ. Α', σελ. 59.
25. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 12-12-1878, Τόμ. Α', σελ.109
26. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου Συνεδρία 30-10-1892, Τόμ. Γ', σελ. 125
27. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου Συνεδρία 22-1-1893, Τόμ. Δ', σελ. 2
28. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 77^η, 30-1-1896, Τόμ. Δ', σελ. 114.
29. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 114^η, 15-11-1897, Τομ. Δ', σελ. 175.
30. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 128^η, 22-3-1898, Τόμ. Ε', σελ. 17

31. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 161, 11-5-1899, Τόμος Ε', σελ. 22.
32. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 157^η, 2-4-1899, Τόμ. Ε', σελ. 74.
33. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 161, 11-5-1899, Τομ. Ε', σελ. 22
34. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 189^η, 28-10-1900, Τόμ. Ε', σελ. 187.
35. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 203^η, 28-9-1902, Τόμ. Ε', σελ.274, 276-278.
36. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 284^η, 10-3-1915, Τομ. Η', σελ. 220.
37. Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών: Πρακτικά Αδελφάτου, Συνεδρία 380^η, 25-8-1927, Τόμ. Ι', Πράξις 474, σελ. 253.
38. Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου, Συνεδρία 17-8-1895, Τόμ. ΙΗ', σελ. 161, Αθήναι 1894-97.
39. Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου, Τόμ. ΙΘ', σελ. 332, Αθήναι 1897-99.
40. Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρυτανική Λογοδοσία Μιχαήλ Κατσάρ, Ακαδημαϊκού έτους 1895-96, σελ. 145, Αθήναι 1986.
41. Εθνικόν Πανεπιστήμιον: Πρυτανική Λογοδοσία Γεωργίου Δέρβου, Ακαδημαϊκού έτους 1913-1914, σελ. 227-234, Αθήναι 1915.
42. Ειρηναίος Ασώπιος, «Πολιτειογραφικά», Αττικό ν Ημερολόγιον 1873, Αθήνα 1872.
43. Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ.Βήτα, 2006
44. Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής , Πρακτικά 2^{ης} & 3^{ης} Ημερίδας Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα. χ.χ., Επιμέλεια: Δρ Δημήτριος Καραμπερόπουλος
45. Ευριπίδης, Ίων 505-506.

46. Ζαβιτζιάνος Σπυριδών, Κ., Υπηρεσία των εκθέτων της Παναγίας του Πέραν και λόγοι ιδρύσεως αυτής, Τυπ. Α. Λάντζα, Κέρκυρα, 1904.
47. Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά το Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών, Αθήνα 1861.
48. Ζίννης Αναστάσιος, Έκθεσις των κατά Δημοτικόν Βρεφοκομείον Αθηνών, Αθήνα 1866.
49. Η Αθήνα των ευεργετών. Εκδόσεις Δήμου Αθηναίων Πολιτιστικός Οργανισμός, Αθήνα 1997:116.
50. Ημερολόγιον ΕΦΚ 1907, «Τα ορφανά της Παναγίας» υπό Νοεμής Ζωηρού.
51. Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
52. Κάννερ Έφη, Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι και αποκρυστάλλωση κοινωνικών ταυτοτήτων στην ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης (1861 - 1922), ' Η καθ' ημάς Ανατολή, τ. Γ. ' Αθήνα 1996.
53. Κανονισμός του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηναίων, Αθήνα 1874, άρθρο 2.
54. Καραβασίλης Σπυρ.: Η Έδρα της Παιδιατρικής. Επιστημονικός έλεγχος της περί φυματιώσεως παρά τη πρώτη ηλικία κλινικής μελέτης του Υψηλίου Αλκιβιάδου Παπαπαναγιώτου, Αθήναι 1904. σ. 5-14.
55. Καραβασίλη Σπυρ.: Έκθεσις Τίτλων και έργων αυτού, Αθήναι 1912.
56. Κορασίδου Μαρία. Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους. Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19ο αιώνα. Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε. Αθήνα, 1995.
57. Κορδάτος Γ. Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας. ΧΙΙ. Νεώτερη Δ'1862-1900. Εκδόσεις 20^{ος} αιώνας.
58. Κωνσταντινίδης Κ., «Απογραφή των Αθηνών κατά το 1824», Νέα Εστία 13/1939.

59. Λασκαράτος Ιωάννης. «Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)». Διατριβή επί Υφηγεσία. Αθήνα. 1984.
60. Λιμαράκης Γ. Λεωνίδας, Έκθεσις της επιτροπής της απαρτιζομένης υπό των κυρίων Ξ. Ζωγράφου, Ι. Παπαδούκα, Π. Στεφάνοβικ, Σ.Ζαβιτζιάνου και Λ. Γ. Λιμαράκη περί των εκθέτων ορφανών της εν Πέραν Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος, Τυπογραφείο Α. Κορομηλά, Κωνσταντινούπολη 1888.
61. Λουκάκης Π., «Αθήνα 1830-1940: Ιστορικές φάσεις παγίωσης του υπερσυγκεντρωτισμού της», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας Νεοελληνική Πόλη: Οθωμανικές κληρονομίες και Ελληνικό κράτος (1984), τ. Ιος, Αθήνα 1985.
62. Λουκοπούλου Σ, Μανιάτη Μ, Ανδρέου Ν, Στίγκα Α, Μέξη Π., Β. Γαλιάκη., Τσουκαλάς Γ., Τσουκαλάς Ι. «Η ιστορία της Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά την περίοδο του Βρεφοκομείου 1879-1915». Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών. Τόμος 51, Τεύχος 1, Μάρτιος 2004. Iatriki on line
63. Λούκος Χρήστος, «Επιδημία και κοινωνία. Η χολέρα στην Ερμούπολη της Σύρου (1854)», Μνήμων 14 (1992).
64. Λούκος Χρήστος. «Τα έκθετα βρέφη της Ερμούπολης. Τα πρώτα θύματα της παθολογίας μιας κοινωνίας;», Αφιέρωμα στον καθηγητή Βασίλειο Βλ. Σφυρόερα, Αθήνα, Λύχνος, 1994.
65. Μακκάς Γεώργιος. «Η προστασία του παιδιού». Ανατύπωση απ' την Παιδολογία. Εν Αθήναις Τύποις Π.Δ. Σακελλάριου. 1921.
66. Μαμώνη, Κυριακή, «Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία», Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., 1983, τ. 26, Αθήναι, 1983.
67. Μαμώνη, Κυριακή, «Εισαγωγή στην ιστορία των Συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922)», Μνημοσύνη, τ. 11, 1990.

68. Μάνδουλα- Κουσουνή Μ., Οι παρεμβάσεις της έδρας της Υγιεινής και Επιδημιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών στη νοσηρότητα και τη βρεφική θνησιμότητα της πόλης των Αθηνών το 19^ο αιώνα. Ιατρικά χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος 2009, Τόμος 5, Τεύχος 2.
69. Μαρκεζίνης Σ. Β., Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τόμος 1ος, Αθήνα 1966.
70. Μαρκέτου Π., «Οδός Πειραιώς Το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών» Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 13.10.2002 , σ. 24-26.
71. Μουσειδης Μ., Ευγονική και παιδοκομία παρά τοις αρχαίοις Έλλησιν. Συμβολή εις την ιστορίαν της παιδοκομίας. Αθήνα, 1925.
72. Όμηρος, Ιλιάδα, Σ, σ. 397.
73. Παϊδούσης Μικές. «Η ιατρική στη Χίο, κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)». Ιατρική Εταιρία Χίου. Χίος 2001
74. Παπαβασιλείου Γ.: Βρεφοκομείον, τι έγινε εφέτος, τι λείπει και τι πρέπει να γίνει, Αθήνα 1900.
75. Παρασκευόπουλος ΓΠ. Οι Δήμαρχοι των Αθηνών κατά την περίοδο του Βρεφοκομείου, Βασιλική Τυπογραφία Ραφτάνη-Παπαγεωργίου, Αθήνα 1907 Φωτογραφική Ανατύπωση, Αθήνα 2011:111.
76. Πausanias: Ελλάδος Περιήγησις, Αττικά.
77. Περιοδ. Γαληνός, έτος Β', αρ. 15, 12 Απριλίου 1880, σελ. 231-236.
78. Περιοδ. Γαληνός, έτος Α', τόμ. Πρώτος, 1879, σελ. 48, 80, 128, 160, 192, 240, 304 και 368.
79. Περιοδ. Ερμής ο Λόγιος, Βιέννη 1816, σελ. 281.
80. Πεχλιβάνη Φ., Πέντε κρίσιμες δεκαετίες για τη βρεφική διατροφή, 1900-1950. Η περίπτωση της Ελλάδας.
81. Πλάτωνας, Θεαίτητος 161 α.
82. Πλάτωνας: Spuria, Stephanus, Section a, Line 1.
83. Πλούταρχος: Βίοι Παράλληλοι, Λυκούργος 16.
84. Πλούταρχος, Λυκούργος 16.
85. Πλούταρχος, Σόλων 23.

86. Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε., Τοιάμης Κ., Δαμαντής Α. «Η δημοσιογραφική και λογοτεχνική αποτύπωση της υγειονομικής κατάστασης στην Αθήνα του Χ. Τρικούπη (1880-1900).
87. Πρακτικά Αδελφάτου 30-10-1892, Τομ. Γ', σελ. 125
88. Πρακτικά Αδελφάτου 22-1-1893, Τομ. Δ', σελ. 2
89. Πρακτικά Αδελφάτου Συνεδρία 19-8-1868, Τομ. Α', σελ.1
90. Ρόζος Βασίλειος, Παπαβασιλείου Ιω., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής, Τόμ. Πρώτος. Από τη λίθινη εποχή ως την αναγέννηση. Δευτέρα έκδοση. Αθήνα - Ιωάννινα 1985
91. Ρόζος Βασίλειος, Παπαβασιλείου Ιω., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής, Τόμ. Δεύτερος, Από την Αναγέννηση στον 20^ο αιώνα, Αθήνα, 1989
92. Σιδέρης Ν., «Άρρώστιες και άρρωστοι στη Λευκάδα τον 19ο αιώνα», Τα Ιστορικά, τεύχ. 1, 1983.
93. Σκιαδάς Ελευθέριος: Α' Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, 1859-1899, σελ. 50, Αθήνα 1899.
94. Σκιαδάς Ελευθέριος, «Ο παραδοσιακός ναΐσκος των εγκαταλελειμμένων παιδιών», Εφημερίδα *Ο μικρός Ρωμιός*, ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΡΧΕΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ.
95. Σόλωνος Βέρα: Η προστασία του παιδιού από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, «Αρχεία Υγιεινής», έτος 1956, σελ. 91.
96. Στοβαίος Ανθολογ. Κεφ. 13
97. Συρόπουλος ΣΔ. Παιδί και βία στην Ελληνική Μυθολογία, *Corpus* 2003, 48: 60-71 3.
98. Τραπεζικαί και άλλαι Ανώνυμοι Εταιρίαι εν Κωνσταντινούπολει, 1878.
99. Τομαρά-Σιδέρη Ματούλα, Σιδέρης Νίκος. «Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19ου αιώνα». 1986.
100. Τρομπούκης Κωνσταντίνος. «Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη (1856-1923)», Σύνδεσμος των Εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών, Αθήνα, 2002.

101. Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1977.
102. Φιλίσκος : Διός Γοναί, Fragment 215
103. Φυντανίδου Έλενα, Η εγκατάλειψη νεογέννητων σε έξαρση ξανά, Εφημερίδα «Το Βήμα», Αθήνα 18/8/2010

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bardet Jean-Pierre and Jeorger Muriel, "L'enfance abandonnée au coeur des interrogations sociales," *Histoire, Economie et Soci 'et 'e* 6 (1987): 304-06.
2. Berger Stefan (2006). A companion to nineteenth century Europe, 1789-1914. Blackwell Publishing.
3. Bonnet, C. (1993). Adoption at birth: Prevention against abandonment or neonaticide. *Child Abuse and Neglect*, 17(4), 501-513.
4. Brunet, G. (2011). Children abandoned and taken back: Children, women, and families in dire straits in lyon in the nineteenth century. *Journal of Family History*, 36(4), 424-439.
5. Carlo A. Corsini and Pier Paolo Viazzo. (1997). The decline of infant and child mortality. The European experience: 1750-1990 (pg 1).
6. Clon Stefanos, "La Grece au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, demographique et medical", *Dictionnaire Encyclopedique des Sciences Medicales*, Παρισι 1884.
7. Curran, L., Bankhead, T., & Goldberg, S. (2000, May). Abandoned Infants Assistance Programs 1998 annual report. University of California at Berkeley, National Abandoned Infants Assistance Resource Center.
8. Dailey, M. A. (2011). The fate of innocents. *American Journal of Nursing*, 111(6), 68-69.
9. Dasen V. Multiple Births in Graeco-Roman Antiquity. *Oxford Journal of Archaeology* 6. 1997, 16:49-3.

10. D' Orban PT. Women who kill their children. *Br J Psychiatry*. 1979;134:560-71
11. Fildes, V. (1988). *Wet-nursing: A history from antiquity to the present*. New York: Basil Blackwell. Inc.
12. Fuchs, Rachel. (1984). *Abandoned Children: Foundlings and Child Welfare in Nineteenth-Century France*. Albany: Sunny Press.
13. Fuchs Rachel G. (2005). *Gender and Poverty in Nineteenth- Century Europe*. Cambridge University Press.
14. Gheorghe, A., Banner, J., Hansen, S. H., Stolborg, U., & Lynnerup, N. (2011). Abandonment of newborn infants: A danish forensic medical survey 1997-2008. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 7(4), 317-321.
15. Gu, B. & Roy, K. (1995) Sex ratio at birth in China, with reference to other areas in East Asia: what we know. *Asia-Pacific Population Journal*, 10, 17-42.
16. Gunnlaugsson GA. Fostering and kinship in nineteenth century Iceland. In: Tedebrand LG, editor. *Orphans and Foster Children: A Historical Cross-Cultural Perspective*. Umea° University: Demographic Data Base, 1996:83-103.
17. Harrington Joel Francis. (2009). *The unwanted child: the fate of foundlings, orphans, and juvenile criminals*. The University of Chicago Press, Ltd., London.
18. Helfer Mary Edna., Kempe Ruth S., Krugman Richard D. (1997). *The Battered Child*. The University of Chicago Press, Ltd., London.
19. Hennen J., (1830), *Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean comprising an account of Ginbraltar, the Ionian Island, and Malta to which is prefixed, a sketch of a Plan for Memoirs on Medical Topography, Vol I-II*, London, Thomas and George Underwood.
20. Heywood C. (2001). *History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to modern times*. Cambridge: Polity.

21. Ionescu, C. (2005) Romania's abandoned children are still suffering. *Lancet*, 366, 1595–1596.
22. Kertzer DI. Gender ideology and infant abandonment in nineteenth-century Italy. *J Interdiscip Hist.* 1991;22(1):1-25.
23. Kertzer, David I. 1993. *Sacrificed for Honor: Italian Infant Abandonment and the Politics of Reproductive Control.* Boston, MA: Beacon Press.
24. Kertzer, David I., Heather Koball, and Michael J. White. 1997. "Growing Up as an Abandoned Child in Nineteenth-Century Italy." *The History of the Family.* 2:211-228
25. Kertzer, David I., 1999. Age structuring and the lives of abandoned children. *The history of the family*, Volume 4, Number 1, pages 5-15.
26. Kjersti Ericsson, Eva Simonsen. (2005). *Children of World War Two.* English edition, first publish by Berg.
27. La Berge Ann Elizabeth Fowler. (1992). *Mission and Method: The Early Nineteenth-Century French Public Health Movement.* Cambridge University Press.
28. Lehmann, V. (2007). Abandoned by parents. children from the foundling wheel. [Verlassen von vater und mutter: Kinder aus der babyklappe] *Gynäkologe*, 40(12), 1009-1016.
29. MacDowell D. M. (1986), Το Δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων, Αθήνα.
30. Miller Julie , « Transatlantic Anxieties: New York's Nineteenth-Century Foundling Asylums and the London Foundling Hospital » , *Annales de démographie historique*, 2007/2 n° 114, p. 37-58.
31. Miller, Julie (2008). *Abandoned: Foundlings in Nineteenth-Century New York City*, New York, New York University Press.
32. Molloy, V. (2002). Identity, past and present, in an historical child-care setting. *Psychodynamic Practice*, 8(2), 163-178.
33. Oberman M. (1996). Mothers who kill: Coming to terms with modern American infanticide. *American Criminal Law Review*, Vol 34, pp.15–19.

34. Panter- Brick Catherine and Smith Malcolm T., *Abandoned Children*. Cambridge University Press, 2000.
35. Persson B, O' berg L. Foster children and the Swedish State 1785-1915. In: Tedebrand LG, editor. *Orphans and Foster Children: A Historical Cross-Cultural Perspective*. Umea° University: Demographic Data Base, 1996:51-81.
36. Plaut Oistell. I, III, 8, V. 158.
37. Plin. Jnn. Epist. 65 (71).
38. Provoledo E. In Rome, a baby abandoned in the safest way. *The New York Times/International Herald Tribune* 2007 Feb 26.
39. Radbill, S.X. 1973. Mesopotamian Pediatrics. *Episteme* 7:283.
40. Ransel, D. (1988). *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*. Princeton: Princeton University Press.
41. Richter Jeffrey S. Infanticide, Child Abandonment, and Abortion in Imperial Germany. *Journal of Interdisciplinary History*, XXVIII:4 (Spring, 1998), 511-551.
42. Robins, J. A. (1989). *The lost Children: A study of Charity Children in Ireland, 1700-1900*. Dublin: Institute of Public Administration.
43. Sa, I. dos Guimaraes (1992). The circulation of children in eighteenth century southern Europe: The case of the Foundling Hospital of Porto. Doctoral thesis, European University Institute, Florence.
44. Scott E. Έκθεση βρεφών. *British Archaeological Reports International Series Oxford*, The Basingstoke Press, 1999, 830:71
45. Sko'ld J. Fosterbarnsindustri eller ma'nniskoka'rlek. Barn, familjer och utackorderingsbyra° n i Stockholm 1890-1920. [Foster Child Industry or Philanthropy? Children, Families and the Placement Bureau in Stockholm 1890-1920]. Doctoral dissertation, Stockholm: Stockholms universitet, 2006.

46. *The Foundling Museum Guide Book*. The Foundling Museum, London 2004
47. The history and objects of the Foundling Hospital: with a memoir of the founder. John Brownlow, Foundling Hospital.
48. Tit. Liv. XXXIX, 24.
49. Trombetta S. Le strategie dell'abbandono: luoghi, esposti, espositori nei fascicoli processuali del tribunale criminale comasco. *Il Risorgimento* 1994;46(1):89-138.
50. Vallone DC, Hoffman LM. Preventing the tragedy of neonaticide. School of nursing: Widener University, Chester: USA. p 19013.
51. Viazzo, P.P, Bortolotto, M. and Zanotto, A. (1994). Ghild care, infant mortality, and the impact of legislation: the case of Florence's foundling hospital, 1840-1940. *Continuity and Change* 9: 243-69.
52. Werner, A. (2010). Anonymous infant drop-off - baby drop-off box. [Anonyme Abgabe des Neugeborenen - die Babyklappe] *Gynäkologe*, 43(10), 813-818.
53. Whiteside James. (1849). Italy in the Nineteenth Century, Volume I
Zinnis A., Principale cause de l'excessive mortalité chez les enfants trouvés et moyens d'y rémedier, Αθήνα 1881.

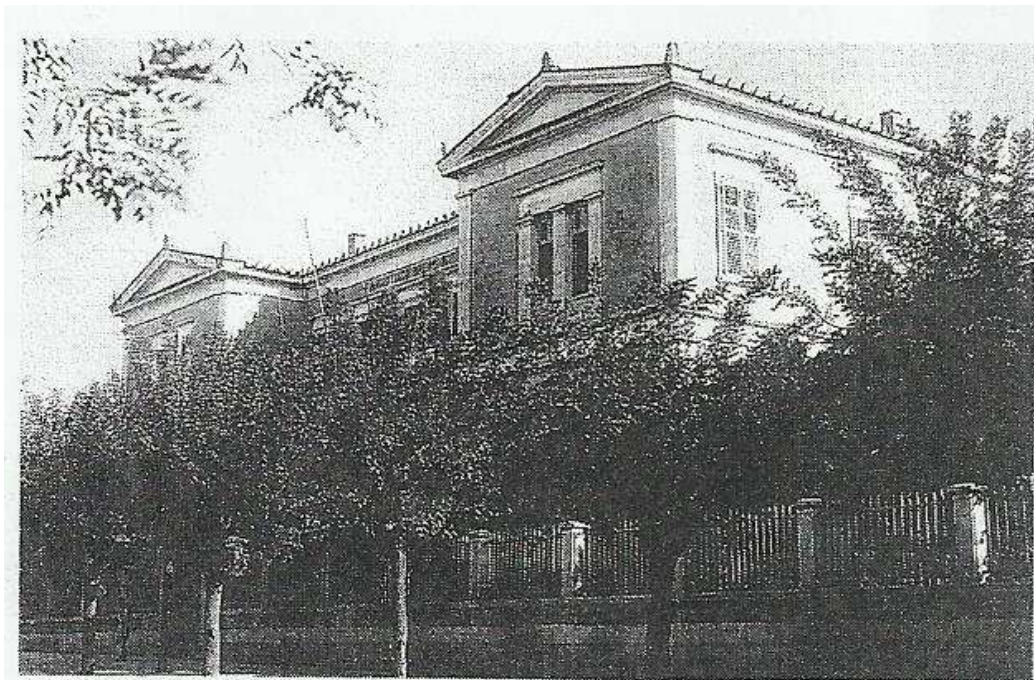
Διαδικτυακές πηγές

1. <http://www.apologitis.com/gr>
2. http://aia.berkeley.edu/media/pdf/abandoned_infant_fact_sheet_2005.pdf
3. <http://en.muvs.org/topic/the-vienna-foundlings-and-orphans-home-en/>
4. http://www.agios-stylianos.gr/company_history.php
5. <http://www.mytilene-charity.com/institution1.htm>
6. http://newingreece.blogspot.com/2011/12/blog-post_5192.html
7. <http://www.espressonews.gr/default.asp?pid=79&catID=1&artID=1466317>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εικόνα 1. Αποψη του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών (Δ.Β.Α.)³⁷⁴

Εικόνα 2. Αποψη του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών (Δ.Β.Α.)³⁷⁵

³⁷⁴ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Αθήνα, εκδ. Βήτα, 200, σ. 55

³⁷⁵ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 55

Εικόνα 3. Μεταφορά εγκαταλελειμμένου βρέφους στο Δ.Β.Α. με συνοδεία αστυνομικού³⁷⁶.

Εικόνα 4. Μεταφορά εγκαταλελειμμένου βρέφους στο Δ.Β.Α.³⁷⁷

³⁷⁶ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 61

³⁷⁷ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 61

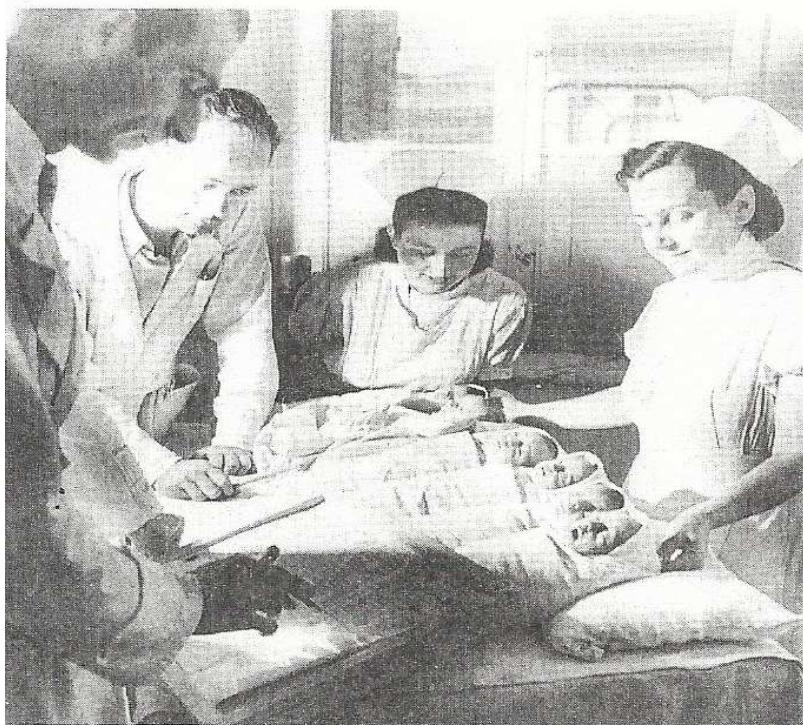
Εικόνα 5. Η βρεφοδόχος που λειτούργησε στο Δ.Β.Α.³⁷⁸

Εικόνα 6. Ένα από τα εγκαταλελειμμένα βρέφη του Δ.Β.Α.³⁷⁹

³⁷⁸ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 62

³⁷⁹ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 79

Εικόνα 7. Ιατρική εξέταση βρεφών στο Δ.Β.Α.³⁸⁰

³⁸⁰ Πηγή: Ελληνική Εταιρία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Πρακτικά 1ης ημερίδας, ό.π., σ. 62